

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YAHUDİLİK'TE AİLE VE KADIN

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Muhammed İsmail HİÇYILMAZ

Danışman

Doç. Dr. İsmet EŞMELİ

DENİZLİ, 2023

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YAHUDİLİK'TE AİLE VE KADIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammed İsmail HİÇYILMAZ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İsmet EŞMELİ

Enstitü Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Enstitü Bilim Dalı: Dinler Tarihi

“Bu tez sınavı **19.06.2023** tarihinde yapılmış olup aşağıda isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oy birliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Doç. Dr. Halil İbrahim ŞENAVCU	Başarılı	
Doç. Dr. İsmet EŞMELİ	Başarılı	
Dr. Öğr. Üyesi Hasan KAFALI	Başarılı	

BEYAN

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Muhammed İsmail HIÇYILMAZ

26.05.2023

ÖNSÖZ

Yahudilik, yeryüzündeki en eski ve etkili dinlerden biridir. Seçilmişlik misyonunu kendisine atfeden ve buna özel bir anlam yükleyen Yahudilik, asırlarca bunu devam ettirebilmek adına aileye kutsal bir rol vermiştir. Bu nedenle evlilik Yahudilik için temel bir kaidedir. Her Yahudi erkek ve kadın yine kendi cemaatinden biri ile evlenip aile kurmak zorundadır. Aileyi aile yapan da kadındır. Toplumun yüksek ve saygın kesimlerine ulaşan kişilerin yetiştiricisi ve destekçisi olarak her zaman bir kadın bulunmaktadır.

Tanah'ta söz konusu olan ve her iki cinsiyetin görev ve sorumluklarını belirten ifadeler, Yahudi toplumunda kadın ve erkeğin konumunu oluşturmuştur. Yahudiliğe göre Tanrı, Âdem yaratıldıktan sonra yalnız kalmaması için Havva'yı yaratmıştır. Âdem, Havva'yı sahiplenmiş ve onun efendisi olmuştur. Yahudilikte erkek ve kadın arasındaki temel fark bu yaratılış anlayışına dayanmaktadır. Yaratılış sonrasında kadının yapmış olduğu kabul edilen hata, Yahudilikte erkeğin kadının üzerinde bir hakimiyet ve üstünlük kurmasına sebep olmuştur. Bu sebeple kadın, erkek karşısında zayıf kalmış ve ona yaptığı hatanın cezasını Tanrı vermiştir. Bu durum, sosyal hayatın her alanında hissedildiği gibi dini sorumluluk ve ceza noktasında da kendisini göstermiştir. Evlilik, boşanma, miras, ibadete katılma, aile içi münasebet, terbiye vb. konularda erkeğin hakimiyeti söz konusu olmuştur. Bu hakimiyet, günümüzde ortaya çıkan yenilikçi eşitlikçi bazı hareketler karşısında azaltılmaya çalışılmış olsa da tam manasıyla kırılabilmiş değildir.

Yahudilik ile ilgili yapılan araştırmalarda ifade edilen tanımlamaların yazılı ve sözlü kaynaklardan yararlanarak yapıldığını görmekteyiz. Bu sebeple de Yahudiliğin dini kurallarında yapılan tanımlar farklı yorumlanmaktadır. Yahudiliğin varoluşundan bu zamana kadar birçok eser kaleme alınmış ve bu eserleri yazan kişiler buldukları ortamlarda pek çok şeyden etkilenmişlerdir. Bu farklılık, haliyle yazılı ve sözlü kaynakların birçok farklı açıdan yorumlanmasına ve uygulanmasına sebep olmuştur. Bu araştırmamızda Yahudilik'te aile ve kadın konusunu, Dinler Tarihi açısından tahlil edip uygulanış biçimleriyle ele almayı hedefledik. Günümüze kadar söz konusu olan

Yahudilikte kadın ve erkek arasındaki bu ilişkiyi hem dini hem de sosyolojik yönden değerlendirmeye çalıştık.

Bu çalışmamızda her türlü destek ve yardımı esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. İsmet Eşmeli'ye şükranlarımı sunarım. Çalışma boyunca beni desteklediği, gösterdiği sabır ve fedakârlığı için kıymetli eşim Mürüvvet Hiçyılmaz'a ve beni yetiştirip bugünlere getiren anne ve babama teşekkür ederim.

Muhammed İsmail HİÇYILMAZ

DENİZLİ-2023

ÖZET

Pamukkale Üniversitesi İslâmi İlimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: Yahudilik'te Aile ve Kadın

Tezin Yazarı: Muhammed İsmail HİÇYILMAZ

Danışmanı: Doc. Dr. İsmet EŞMELİ

Kabul Tarihi: 19.06.2023

Sayfa Sayısı: vii + 96

Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Bilim Dalı: Dinler Tarihi

Yahudilik, günümüzde yaklaşık 16 milyon mensubu olan bir dindir. Dünyanın dört bir yanında mensubu bulunması, onların farklı kültür ve medeniyetlerden etkilenmesine neden olmuştur. Asırlar boyunca sürgün hayatı yaşamaları onların pek çok toplum ile etkileşime geçtiğini göstermektedir. Dönemin insanları ile sürekli bir çatışma içerisinde olmuşlardır. Karakterleri, ideolojileri ve aile yaşantıları farklı olan milletlerle hayatlarını sürdürmek zorunda kalmışlar. Tevrat ve Talmud'da belirtildiği şekilde yaşamaya ne kadar çok gayret etseler de toplumların kültürlerinden etkilenmiş aynı zamanda da etkilemişlerdir. Neticede bu toplumsal beraberlik Halaka'da belirtilmiş olan bazı dini kuralları ve uygulamaları teorikte değiştirmese bile pratikte, mezhepler arasında bazı farklılıkların meydana gelmesine neden olmuştur. Bu farklılıklardan birisi de Yahudilikteki aile yaşantısıdır. Tanah'ta erkek ve kadının aile içi görev ve sorumlulukları belirtilmiştir. Neslin devamı Yahudilikte çok önemli bir yere sahip olduğu için her iki cinsiyetten bunun bilincinde olmaları beklenir. Nitekim kadın, ailenin yapı taşıdır. Bir bireyi çocukluğundan itibaren terbiye eden ve topluma yararlı hale getiren yine odur. Lakin bazı din ve toplumlarda kadının bu durumu farklılık göstermektedir. Yahudilikte de kadın, erkeğin egemenliği altında hayatını sürdürmektedir. Dolayısıyla kadın birçok yönden erkeğe göre daha alt sınıfta değerlendirilmiş ve yaptırımlara maruz kalmıştır. İbadet, neslin devamı, şahitlik, miras gibi birçok alanda erkeğin hakimiyeti söz konusudur. Kadının bu durumu yenilikçi hareketlerin de etkisiyle beraber modern hayatta bazı değişikliklere uğramıştır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Yahudilik, Aile, Kadın, Tanah, Talmud

ABSTRACT

Pamukkale University Institute of Islamic Sciences

Abstract of Master Thesis

Title of the Thesis: Family and Women in Judaism	
Author: Muhammed İsmail HİÇYILMAZ	
Supervisor: Doc. Dr. İsmet EŞMELİ	
Date: 19.06.2023	Nu. of pages: vii+96
Department: Philosophy and Religious Studies	Subfield: History of Religion
<p>Judaism is a religion with approximately 16 million members today. The fact that they have members all over the world has caused them to be influenced by different cultures and civilizations. The fact that they lived in exile for centuries shows that they interacted with many societies. They were in constant conflict with the people of the period. They had to continue their lives with nations with different characters, ideologies and family life. No matter how hard they tried to live as stated in the Torah and Talmud, they were also influenced by the cultures of the society. As a result, although this social unity did not theoretically change some of the religious rules and practices stated in Halaka, in practice, it caused some differences between sects. One of these differences is the family life in Judaism. In the Tanakh, the family duties and responsibilities of men and women are specified. Since the continuation of the generation has a very important place in Judaism, both sexes are expected to be aware of this. As a matter of fact, the woman is the building block of the family. It is he who trains an individual from his childhood and makes him useful to society. However, in some religions and societies, this situation of women differs. In Judaism, women continue their lives under the rule of men. Therefore, women were evaluated in a lower class than men in many ways and were exposed to sanctions. Male dominance is in question in many areas such as worship, continuation of the generation, witnessing and inheritance. This situation of women has undergone some changes in modern life with the effect of innovative movements.</p>	
Keywords: History of Religions, Judaism, Family, Woman, Tanah, Talmud.	

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
A. ÇALIŞMANIN AMACI	2
B. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ	3
C. ÇALIŞMANIN KONUSU VE KAPSAMI	4
D. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI	4
BİRİNCİ BÖLÜM	5
SEMİTİK DİNLERDE İNSANIN YARATILIŞI	5
1. 1. Yahudilikte İnsanın Yaratılışı	5
1. 1. 1. Tanah'ta İnsanın Yaratılışı	6
1. 1. 2. Efsanelerde Yaratılış ve Lilit	8
1. 2. Hıristiyanlıkta İnsanın Yaratılışı	10
1. 3. İslam'da İnsanın Yaratılışı	11
1. 3. 1. Yaratılış Evreleri	15
İKİNCİ BÖLÜM	19
SEMİTİK DİNLERDE AİLE	19
2. 1. Yahudilikte Aile	22
2. 2. Hıristiyanlıkta Aile	26
2. 3. İslâm'da Aile	30
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	35
SEMİTİK DİNLERDE KADIN	35
3. 1. İslam'da Kadın	35
3. 2. Hıristiyanlıkta Kadın	36
3. 3. Yahudilikte Kadın	38
3. 3. 1. Yahudilikte Erkek	42
3. 3. 2. Sözlenme	44
3. 3. 3. Kiduşin (Nişan) ve Nisuin (Evlilik) Töreni	45

3. 3. 4. Yasaklanmış Evlilikler	55
3. 3. 5. Fiziksel Yükümlülükler ve Cinsellik.....	57
3. 3. 6. Evlilik Sonrası Bakire Olmama Konusu	64
3. 3. 7. Doğuma Hazırlık ve Çocuğun Doğumu	64
3. 3. 8. Anne ve Çocuğun Nazar ve Kötü Ruhlardan Korunması	66
3. 3. 9. Şalom Zahor ve Şalom Nekeva Töreni	67
3. 3. 10. Sünnet (BritMila)	67
3. 3. 11. Brit Bat	72
3. 3. 12. Pidyon Ha Ben Töreni	73
3. 3. 13. Vijola	79
3. 3. 14. Boşanma	79
3. 3. 15. Miras.....	82
3. 3. 16. Tanıklık ve Şahitlik	84
3. 3. 17. İbadete Katılma	85
3. 3. 18. Eğitim ve Terbiye	86
3. 3. 19. Anne ve Babaya Saygı	87
3. 3. 20. Evlat Edinme	88
SONUÇ	90
KAYNAKÇA.....	92

KISALTMALAR

A.Ş.	: Anonim Şirketi
bk.	: Bakınız
BT.	: Babylonian Talmud
çev.	: Çevirmen
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
Hız.	: Hazreti
M. Ö.	: Milattan önce
M. S.	: Milattan sonra
s.a.v.	: Sallallâhu Aleyhi Vessellem
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: Ve benzeri
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Aile, insanlığın başından beri var olan en eski kurum olarak insan ve toplum nezdinde büyük önem taşımaktadır. Eşlerin maddi ve manevi birçok alanda ihtiyaçlarını karşılaması, neslin devamı, kültür nakli gibi birçok işlevi, onu toplumda benzersiz bir kurum yapmaktadır. Bununla beraber günümüzde değişen toplum yapısıyla birlikte aile yapısında büyük değişimlere rastlamak mümkündür. Bu noktada insan hayatında çok fazla etkiye sahip olan dinler, aileye ilişkin öğretilere farklı bakış açısı ile yorumlama imkânı vermektedir. Bu durum, sadece semitik dinler olarak kabul edilen Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet açısından değil, tüm inanç sistemleri bakımından da böyledir. Hayatını dine göre yaşamak için uğraşan insan, erkek ve kadının birlikte inşa ettikleri aile kurumunun oluşum öncesinden başlayarak, aile içi ilişkiler ve ailedeki bireylerin birbirine karşı olan görev ve sorumluluklarına varıncaya kadar inancı çerçevesinde şekillendirmeyi hedefler. Aile, toplumun en küçük yapıtaşı olmasının dışında birçok önemli fonksiyonu da içermektedir: Üyelerin birbiri arasında psikolojik destek sağlayarak yaşanan problemlere karşı dayanma gücü sağlar. Bireylerin ait olma duygularını besleyerek toplumsallaşmalarını, yalnızlık duygularından kurtulmalarını sağlar. Bireylere sosyal, kültürel ve dini değerler verilerek belirli davranış kalıplarını kazanmalarına yardımcı olur. Bu yönleriyle aile, toplum içinde dayanışma, koruyuculuk ve yardımlaşma gibi görevleri icra etmektedir.

Geçmişten beri aile, Yahudi gelenek ve kültürlerinde çok önemli bir yere sahiptir. Bu konuma gelmesinde ve asırlar boyunca muhafaza edilmesinde nitekim dini metinlerde yer alan aile bireylerinin birbirlerine olan bağlarını arttıracak teşvik ve tavsiyeler bulunmaktadır. Aynı zamanda aileye zarar verebilecek her türlü problem ve sıkıntılara ağır yaptırımlar getirilerek ailenin ayakta kalması temin edilmeye çalışılmıştır. Bütün bu gayretler sonucunda Yahudilikte “geniş aile” çağlar boyunca varlığını ve fonksiyonunu sürdürmüştür. Bütün bu teşvik ve alınan tedbirlere rağmen Yahudiler dünyanın dört bir yanına yayılmış, farklı kültür ve geleneklerin etkileşimi kendisini göstermiş ve nihayetinde aile kurumu bundan nasibini almıştır.

Yahudiliğin eski tarihlerinden itibaren baktığımızda kadınların toplumda hak sahibi olmadıklarını, kalabalık meclislerde fikir ve düşüncelerini dile getirmediğini ve erkeklerle aynı seviyede olmadığını Yahudiliğin kutsal metinlerinde okuyabiliyoruz. Kadınların sadece toplum içinde değil aynı zamanda kendi eşleriyle bile aralarında belli bir mesafenin olduğunu görmek mümkündür. Kutsal metinlerde geçen ifadelerle göre kadın hem yaratılış hem de akıl yönünden erkeklerden geridir. Yahudi geleneği bağlamında yazılı ve sözlü dini kaynaklara baktığımızda kadın, erkeğin diğer bir yarısı, ailenin varlığı ve devamı için gerekli bir figür, çocukların Yahudi inancına göre büyütülüp ve terbiye edilmesinde etkili kişi ayrıca bir kişinin Yahudi sayılabilmesi için Yahudi bir anneden doğma şartını yerine getiren önemli bir etkidir. Bununla beraber Âdem'in cennetten kovulmasındaki baş aktör ve erkeği her an baştan çıkarıp, aklını alarak onu kötülüğe sevk edeceğine vurgu yapılarak çoğunlukla olumsuz ifadelerle söz edilmektedir. Kutsal metinlerde olumsuz yargıya yol açabilecek bazı ifadeler Yahudi tarihi boyunca kadına karşı olumsuz bir algının oluşmasına sebep olmuştur.

A. ÇALIŞMANIN AMACI

Dinlerde ve çeşitli toplumlarda ailenin önemi ve kadının konumu hakkında pek çok araştırma yapılmış olup bunu ön plana çıkaran yazılar yer almaktadır. Bu konuda araştırma yapılan dinlerden bir tanesi de Yahudiliktir. Yahudilikte gerek kutsal metinler gerek sözlü kaynaklar bağlamında aile ve kadın konusu araştırmacılar tarafından ifade edilmeye çalışılmıştır. Yapılan çalışmalara bakıldığında ekseriyetle müstakil bir eserden ziyade tek bir konu üzerinde incelemeler yapıldığı görülmektedir. Oysa Yahudi temel kaynaklarına baktığımızda kadınlarla ilgili pek çok konunun ele alındığını görmekteyiz. Çalışmamızda yararlanmış olduğumuz kaynaklardan elde edilen bilgileri düzenli ve toplu bir şekilde burada ifade etmeye çalışacağız.

Biz çalışmamızda Yahudi kutsal metinlerinde yer alan aile ve özellikle kadının ailedeki durumu hakkında birkaç olumlu cümlenin de ötesinde bu zamana kadar yapılan araştırmalarda ön plana çıkartılmayan meseleleri ortaya koymaya çalışacağız. Amacımız Yahudilikte aile ve kadını, dini ve akademik kaynaklara göre incelemektir. Bu çalışmanın hem Yahudi toplumuna hem de diğer dinlerde yapılacak olan aile ve kadın çalışmalarına katkı sağlayacağı kanısındayız.

B. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ

Yahudilik asırlardır devam eden köklü bir dini birikime sahiptir. Yahudilik, kitabı, peygamberi, iman esasları, dini ve ahlaki kuralları sabit olan bir şeriatları mevcuttur. İslam ve Hıristiyanlık gibi sistematik bir yapıya sahip olduğundan Yahudilikte aile ve kadın konusunu seçme kararı aldık. Diğer dinlere nazaran Yahudiliği seçmemizin bir başka nedeni ise, Türkiye’de bu konu hakkında daha önce birtakım çalışmalar mevcutsa da aile ve kadın hakkında yüksek lisans düzeyinde özel bir akademik çalışma yapılmamış olmasıdır. Az da olsa yapılan çalışmalara baktığımızda Yahudi aile hukukunda belli başlı konular (nişan, evlilik, çok evlilik, boşanma, dua grupları vb.) üzerinde yapılmış olduğu görülmektedir. Yaptığımız araştırmalar sonucunda Yahudilikte aile ve kadını ilgilendiren tüm konuların müstakilen yeterli düzeyde ele alınmadığından dolayı bu konuyu araştırmaya uygun gördük.

Araştırmamızla ilgili diğer bir mesele ise Yahudilikte herhangi bir konu yerine neden özel olarak aile ve kadın konusunu tercih etmiş olduğumuzdur. Öncelikle bir kişinin Yahudi olması için gereken şart, kişinin ya annesinin Yahudi olması ya da Yahudiliğe geçmesidir. Yahudiliğin devamı için Yahudi anneden doğmuş olmanın asıl olduğu, bazı mezheplerde geçiş olabildiği ancak bunun sınırlı olduğu görülmektedir. Demek ki Yahudilikte kadın, Yahudiliğin devamını sağlayan ve buna yön veren bir mihenk taşıdır. Onu saf dışı bıraktığımızda elinizde Yahudilik dışında herhangi bir dine mensup bir toplum meydana gelir ki bu da Yahudilerce kabul edilebilir bir durum değildir.

Bu çalışmamızda yukarıdaki bilgiler çerçevesinde Yahudilikte önemli bir statüye sahip olması gereken kadının, Yahudilerce kabul edilen sözlü ve yazılı dini kuralları oluşturan Halakha’daki¹ konumunu inceledik ve bu konuda farkındalık oluşturmak istedik. Yahudilik, tarih içerisinde etnik bir kimliğe bürünmüş bir dindir. İçine kapalı ve değiştirilemez dogmatik kuralları mevcuttur. Tarihsel süreç içerisinde yapılan bazı yanlışlar bilinse de bu yanlışları gün yüzüne çıkartmak ve tartışma konusu haline getirip bir hareket oluşturmak oldukça zordur. Bunlara rağmen günümüzde

---

¹ Halakha: Yahudi yasa sistemini tanımlayan bir kavramdır. Sözlü ve yazılı aktarılan emir ve nehiyleri kapsayan genel bir dinî hukuk kavramıdır. 613 emirden oluşmaktadır. Bunun 365’i yasaklardan müteşekkildir. Kaynağı Tora’dır.

Yahudiler arasında ortaya çıkan bazı mezheplerde kadın ile alakalı bu katı kuralları kabul etmeyen ve kadınlara kısmen de olsa hak veren kesimler mevcuttur. Ancak sayıları oldukça azdır. Her ne kadar dini görev ve sorumluluklarına bağlı olsalar da ortada bir yanlışın olduğunu fark eden ve yardım etmek isteyen vakıflar da faaliyetlerini yürütmektedir. Konuyla ilgili olarak farkındalık oluşturmak amacı ile birtakım dizi ve filmler de çekilmiştir. Bu çalışmamızın da bu tür farkındalığın oluşmasına katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

C. ÇALIŞMANIN KONUSU VE KAPSAMI

Çalışmamızın konusunu Yahudilikte aile ve kadın oluşturmaktadır. Konumuzu araştırırken öncelikle Yahudiliğin kutsal metinleri dikkate alınmıştır. Ayrıca yukarıda belirttiğimiz gibi konu hakkında yapılan ilgili çalışmalar da dikkate alınarak Yahudilikte aile ve kadın konusu çalışmamızın sınırlarını oluşturmaktadır.

Öte yandan çalışmamızda Yahudilikte aile ve kadın algısını araştırırken bilimsel bulgular çerçevesinde ilerlemesi ve yanlış bir bilgiye mahal vermemek için menkıbevi ya da Yahudi filozoflarının düşünce ve yorumlarını araştırma kapsamına almayıp akademik sınırlar içerisinde kalmaya özen gösterdik.

D. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

Araştırmamıza öncelikle Yahudiliğin kutsal kitabı olan Tanah'ı incelemekle başladık. Daha sonra Yahudi kaynaklarından hareketle insanoğlunun yaratılışı, Yahudi soyunun devamı için önemli bir esas görülen kadının yaratılışı, ardından semitik dinlerden İslamiyet ve Hıristiyanlıkta aile denilen yapının nasıl oluştuğunu ve ne ifade ettiğini araştırdık. Devamında bu konuda ülkemizde yapılmış olan başlıca eserlerden “Yahudi Dininde Ailenin Yeri, Din ve Aile, Yahudi Geleneğinde Kadının Yaratılışı ve Lilit Efsanesi, Yahudiliğin Erkek Egemen Anlayışı, Yahudilik Ansiklopedisi” gibi pek çok kaynaktan yararlanarak araştırmamızı zenginleştirdik.

Araştırmamız boyunca elde ettiğimiz bilgilere, herhangi bir dinin savunucusu olmadan objektif bir şekilde yaklaşmaya gayret ettik. Bu araştırma yöntemi ile tespit ettiğimiz bilgileri bilimsel bir üslup ile anlatmaya çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEMİTİK DİNLERDE İNSANIN YARATILIŞI

İnsanoğlu, yaratılışın başından itibaren varlığının nasıl meydana geldiğini merak etmiş ve bu konuda pek çok düşünce ve fikir ortaya atmıştır. Efsaneler ve mitolojiler bir yana, yaratılış düşüncesini etkileyen ve şekillendiren en önemli unsur din olmuştur. Yahudilik tarihine baktığımızda Tevrat'ta kullanılan bazı motifler ve isimler her ne kadar bazı mitolojik benzerlikler içerse de anlatılan yaratılış öyküsü mitolojiden uzaktır. Tevrat'ta anlatılan yaratılış öyküsü Yahudilerce lafzi olarak yorumlanmaktadır. Hristiyanlar ise bunu sembolik olarak yorumlamış; Hz. İsa'nın çarmıha gerilerek öldürülmesi ile Hz. Âdem'in işlediği günah arasında bağlantı kurmuşlar ve Hz. Âdemi yapmış olduğu günah sebebi ile kötülerken Hz. İsa'yı da yüceltmişlerdir. İslam'da anlatılan yaratılış öyküsüne baktığımızda birtakım benzerlikleri Tevrat'ta da görmek mümkündür. Bunlar: Hz. Âdem'in yaratılışı, yasak ağaçla imtihana tabii tutulması akabinde cennetten kovulması gibi meselelerdir. Genel itibari ile baktığımızda dinler, yaratılış öyküsünü farklı şekillerde yorumlamıştır. Bu bölümde dinlerin yaratılışa dair yorumlarını inceleyeceğiz.

1. 1. Yahudilikte İnsanın Yaratılışı

Yahudiliğin yaratılışla ilgili anlayışının temelinde kutsal metinleri yer almaktadır. Tanah, *Tora (Tevrat)*, *Neviim* ve *Ketuvim* olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. *Tora'nın* bölümlerine baktığımızda beş bölümden ilki yaratılış konusudur. Bu yüzden Yahudilikteki yaratılış fikrinin temeli kutsal metne dayanmaktadır. Burada, sırasıyla yerin ve göğün yaratılışı, karanlık ve ışığın ayrılması, toprak ve suyun şekillenmesi, bitkilerin yaratılışı, deniz ve kara canlılarının yaratılması ve insanın yaratılmasıyla ilgili aşamalar açıklanmakta ve tüm bu sürecin altı gün içerisinde tamamlandığı belirtilmektedir. Bundan hareketle, farklı günlerde farklı şeyler yaratılmıştır. Tanrı yaratılışa başlarken ilk olarak ışıktan başlamış sonrasında gece ve gündüzü yaratmıştır. İkinci gün ise göğü; üçüncü gün denizi, karayı ve bitkileri; dördüncü gün zamanı ve aydınlanmayı ayarlamak adına güneş, ay ve yıldızları; beşinci gün balıkları ve kuşları yaratmıştır. Altıncı gün evcil ve vahşi

hayvanları yaratan Tanrı, daha sonra insanı yaratmıştır. Yedinci gün ise Tanrı'nın dinlenme günü ve yaratılanların kutsanma zamanıdır.² Yaratılış bölümü detaylı olarak bölümün ilk dört kısmında anlatılmıştır. Bu kısmın ilk cümlesinden itibaren alemde hiçbir canlı yokken Tanrı, ilk olarak temel formları yaratmıştır. Önce ışık, sonra suların arasından gök kubbenin yaratılışı, denizler ve bitkilerin yaratılışı, hayvanların yaratılışı ve insanın Tanrı suretinde yaratılışı anlatılmaktadır. Bu yaratılış aşaması altı günde gerçekleşir ve yedinci gün kutsanır.³

1. 1. 1. Tanah'ta İnsanın Yaratılışı

Tanah'ta ise insanın yaratılışı ile ilgili olarak şu ifadeler yer almaktadır: *“Yaratıldığında, göklerin ve yeryüzünün türevleri bunlardı. Tanrı'nın yeryüzü ve gökleri tamamladığı günde, hiçbir yabani çalılık henüz yeryüzünde değildi ve hiçbir yabani bitki henüz bitmemişti. Çünkü Tanrı henüz yeryüzüne yağmur yağdırmamıştı ve toprağı işleyecek insan yoktu. Yeryüzünden bir sis yükseldi ve toprağın tüm yüzeyini suladı. Tanrı, adamı toprağın tozundan şekillendirdi ve burun deliklerine bir yaşam nefesi üfledi. İnsan [böylece] yaşayan bir canlı haline geldi. Tanrı, Eden'de doğuya doğru bir bahçe dikti. Şekillendirmiş olduğu adamı oraya yerleştirdi.”*⁴

Yahudi kaynaklarına baktığımızda insanoğlunun yaratılışı hakkında iki ifade yer almaktadır. Bunlardan ilki *“Tanrı adamı Kendi görüntüsünde yarattı. Onu Tanrı'nın görüntüsünde yarattı; onları erkek ve dişi olarak yarattı”*⁵ şeklindedir. İkinci ifade ise, *“Bu, Adam'ın soyunun anlatımıdır: Tanrı, insanı yarattığı günde, onu Tanrı'nın benzerliğinde yaptı. Onları erkek ve dişi olarak yarattı. Onları mübarek kıldı ve onları yarattığı günde onlara İnsan (Adam) ismini verdi”*.⁶ Yukarıda ifade edilenlerden anlaşılıyor ki Yahudiliğe göre kadın ve erkek aynı öz maddeden yaratılmıştır. Tanah'ta verilen bilgilere göre ilk önce erkek yaratılmıştır. *“Adamın yalnız olması iyi değil. Ona, kendisine uygun bir yardımcı yapayım”*⁷ cümlesine göre

² Tora ve Aftara 1.Kitap Yaratılış, çev. Moşe Farşi (İstanbul: Gözlem Gazetecilik ve Yayım A. Ş., 2000), Perek 1:1-30.

³ Tora ve Aftara: Yaratılış, Perek 1, 2, 3, 4.

⁴ Tora ve Aftara: Yaratılış, Perek 2:4-8.

⁵ Tora ve Aftara: Yaratılış, Perek 1:27.

⁶ Tora ve Aftara: Yaratılış, Perek 5:1-2.

⁷ Tora ve Aftara: Yaratılış, Perek 2:18.

de Âdem'in yalnız kalmasının iyi olmadığı ve bu yalnızlığın giderilmesi adına kadının yaratılmış olduğudur.⁸

Buna ek olarak Yusuf Besael'in kaleme aldığı Yahudi Ansiklopedisinde ise Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın yaratılışı ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır: "Tanrı Adam'ı topraktan yarattı ve O'na ruh verdi. Tanrı, Adam'ı Eden'e (yeryüzü cenneti bahçesi) yerleştirdi. Yalnız kalmaması için kaburga kemiğinden kadını (Havva) yarattı. Fakat yılanın riyakarlığına aldanıp bahçedeki yasak meyveyi yiyen ve Adam'a da yedirten Havva yüzünden Adam ve Havva Cennet'ten kovuldu."⁹

Tekvin'in birinci bölümüne baktığımızda ilk yaratılış hikayesinde Tanrı, yeryüzünde insanı yaratmadan evvel onun hayatını idame etmesi için olanak sağlayacak tüm koşulları var etmiştir. Bir bütün olan yer ve göğü birbirinden ayırıp çoğu sularla kaplı toprak parçalarını oluşturmuş, insan için çeşitli bitki ve hayvanları yaratmıştır. Tüm kâinat yaratıldıktan sonra Tanrı, yarattığı her şeyin incelemesini yaparak bizatihi "iyi" olduğuna karar vermiştir.¹⁰ Tanrı, insana kainattaki her şeye hükmedebilme vasfını vermiştir.¹¹ Tevrat'ta anlatılan birinci yaratılış öyküsünde Tanrı, dünyayı yaratmış, altıncı günde insanın yaratılmasından sonra istirahate çekilmiş ve o günü mübarek kılması ile tamamlamıştır.¹² Tekvin'de geçen "...onu Allah'ın suretinde yarattı"¹³ ifadesinde "onu" zamiriyle (erkek) kastedilirken akabinde "...onları erkek ve dişi olarak yarattı" denilmektedir.

İkinci yaratılış öyküsünde ise insanın ıslatılmış bir topraktan yaratıldığı ve burnuna nefes üflendikten sonra canlı hale geldiği belirtilmiştir.¹⁴ Tevrat'ta Tanrı, insanı çamurdan yaratmış ama bu yaratılışın nasıl olduğu detaylı bir şekilde ifade edilmemiştir. Diğer bir rivayet ise insan, yeryüzünün farklı yerlerinde bulunan topraklardan alınarak yaratıldığı ifade edilmiştir.¹⁵

---

⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Tora ve Aftara: Yaratılış, Perek 2:9-20.

⁹ Yusuf Besalel, "Âdem", *Yahudilik Ansiklopedisi*, (İstanbul: Gözlem Yayınları, 2002), 1/35.

¹⁰ Kitab-ı Mukaddes (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2016), Yaratılış, 1:1-25.

¹¹ Yaratılış, 1:26.

¹² Yaratılış, 2:1-3

¹³ Yaratılış, 1:27.

¹⁴ Yaratılış, 2:6-7.

¹⁵ Mustafa Erdem, *Hz. Âdem*, (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 23.

Allah, insanı yarattıktan sonra onu Aden'deki bir bahçeye yerleştirmiştir.¹⁶ Kaynaklarda geçen ifadelerde bugün isimlerini bildiğimiz Fırat ve Dicle nehirlerinin, Aden denilen dünyadaki bir bölgede olması ve bu bahçenin dünyada bir bahçe olduğunu ifade edebiliriz. Bahçede yaratılan meyvelerden insana yeme konusunda bir sınırlama getirilmemiş sadece iyilik ve kötülüğü bilme ağacından yemesi durumunda öleceği gerekçesiyle yasaklanmıştır.¹⁷ İnsana bu yasak konulduğunda kadın yaratılmamış idi, kadın yaratıldıktan sonra bu yasağın aksine davranış sergilendiği için sorumlusu kadın tutulmuştur.¹⁸

Yaratılış öyküsünde anlatılanlara baktığımızda Yahudi tarihinde özellikle yasak olan meyvenin kadın tarafından çiğnenmesi, Âdem'i kadına karşı üstün tutmuş ve kadının asırlar boyunca bu ithamla yaşamasına neden olmuştur. Bundan sonraki Yahudi yaşantısında toplumda alınacak olan her karar tamamen erkeğin lehine olup kadın her zaman ikinci sınıf muamelesi görmüştür. Bu ayrım yüzyıllarca devam etmiş ve mezhepler arasında farklılık olmak şartıyla halen günümüzde de yenilikçi hareketler bu algıyı kırmak için çalışmalar yaptığı görülmektedir.

1. 1. 2. Efsanelerde Yaratılış ve Lilit

Efsanelere göre Lilit, Âdem ile birlikte yaratılan, akabinde onu bırakıp kaçan ve İblisin yanına giderek onunla birlikte olan kadının adıdır. Âdem'in yalnız kalıp sıkıldığını gören Tanrı, onu bu durumdan kurtarmak adına Lilit'i getirmeyi karar vermiş ve bunun için üç melek görevlendirmiş ancak Lilit gelmemiştir.¹⁹ Bunun üzerine Âdem'e yoldaş olması için onun kaburga kemiğinden Havva'yı yaratmıştır. Yılanın Havva'yı, Havva'nın da Âdem'i saptırması sonucunda Tanrı hem yılanı hem Havva'yı cezalandırmıştır.²⁰

Lilit`den kısaca bahsederek, Talmudik yorumlara göre dişi şeytan, Mistik Yahudi kaynaklarına baktığımızda ise şeytanlar kraliçesi olarak ifade edilmektedir. Ama efsanenin ilk çıkan kaynaklarına göre Lilit, Âdem 'in Havva'dan önceki karısıydı

---

¹⁶ Yaratılış, 2:8-15.

¹⁷ Yaratılış, 2:17.

¹⁸ Yaratılış, 3:3.

¹⁹ Asife Ünal, "Yahudi Geleneğinde Kadının Yaratılışı ve Lilit Efsanesi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2017), 107.

²⁰ Tora ve Aftara: Yaratılış, Perek 3:1-20.

ve doğrudan doğruya topraktan çıkarıldığı için onunla eşit tutuluyordu. Lilit gittikten sonra Havva yaratıldı. Lilit, kaynaklara göre Asurluların fırtına iblisiydi.²¹

Lilit, Yahudilikteki kötü ruhlar literatüründe kadınların başında idi. Başlarda sadece kötü ruh olarak adlandırılmıştı ama Orta Çağlar'dan itibaren Âdem'in ilk eşi olmasıyla beraber Samael'in yoldaşı olarak adlandırılmıştı. Lilit'in kelime olarak tarihçesine baktığımızda Babil medeniyetinde yaşamış olan kötü ruhlardan "Lilu" ve "Lilitu" adındaki erkek ve kadın ruhların adından kaynaklanmaktadır. Bu kötü ruhların görevi erkekleri baştan çıkarmak ve kadınları doğum esnasında tehlikeye sokmaktı. Kutsal Kitap'ta Lilit'in adı şöyle geçer: "Yaban kedileri sultanlarla karşılaşacak, keçi şeklinde iblisler birbirlerini selamlayacak; Orada da Lilit oturacak ve kendine bir istirahat yeri bulacaktır."²²

Havva'nın, Âdem'den yaratılmış olması onun kendisine yakın ve bağlanmasını sağlamıştır. Bu hadise, "Tanrı adamın derin bir bilinçsizlik durumuna düşmesini sağladı ve adam uyudu. Tanrı, adamın Kaburga kemiklerinden birini aldı ve yerini etle kapadı. Tanrı, adamdan aldığı kaburga kemiğini bir kadın şeklinde inşa etti ve onu adama getirdi. Adam 'şimdi bu, kanım ve canımdır. İsmi Kadın olsun; çünkü adamdan alındı', dedi. Bu sebeple bir erkek, babasını ve annesini bırakıp eşiyle birleşmelidir ve tek vücut haline gelmelidirler"²³ ifadeleriyle belirtilmektedir. Bu yüzden Havva, Âdem'in bir parçası, onu tamamlayan ve toprağı işlemede yardımcı olandır. Tüm bunlar Âdem'in Havva'ya içten bağlanmasını sağlamıştır. Böylelikle, kadın ile erkeğin inşa edeceği aile kurumu ve ikisinin birbiriyle olan ilişkisi de belirtilmiş olmaktadır.²⁴

Tanah haricindeki Yahudi kaynaklarında ifade edilen kadının yaratılışı hususunda: "*Kadın, Âdem'in mağrur olmasın diye başından, her şeye bakmaya istekli olmasın diye gözünden, her şeyi, duymaya meraklı olmasın diye kulağından, çok konuşmasın diye ağzından, kıskanç olmasın diye kalbinden, aşırıya hevesli olmasın diye elinden, çalıştırma heveslisi olmasın diye de ayağından yaratılmamıştır. Âdem'in kaburgasından gizli, mütevazı bir yerinden yaratılması kadının mütevazı, gösterişten*

²¹ Besalel, "Lilit", 1/367.

²² İşaya, 34:1 4.

²³ Tora ve Aftara: Yaratılış, Perek 2:21-24.

²⁴ Ahmet Gündüz, "Eski ve Yeni Ahid'in Kadın Anlayışına Mukabil Kur'an'ın Medeniyeti", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/32, (Temmuz-Aralık 2014), 80.

hoşlanmayan ve gizli bir münzevi olması içindir. Ancak kadın Tanrı'nın tasarımını ve amacını bozmaktadır. Yine aynı kitapta erkeğin su geldiğinde nispeten yumuşak ve eriyen topraktan/yeryüzünden yapıldığı, kadının ise sert bir madde olan kemikten yaratılması sebebiyle daha inatçı ve sert olduğu”²⁵ ifade edilmektedir.

1. 2. Hıristiyanlıkta İnsanın Yaratılışı

Hıristiyanlıkta insanın yaratılışı kutsal metinlerde şöyle ifade edilmektedir: “Allah dedi: Suretimizde, benzeyişimize göre insan yapalım”²⁶. Tanrı et ve kandan münezzeh olduğu için onun bir halefi olarak Âdem'i yaratmıştır. Tanrı yeryüzünü yarattığında ise burayı işleyecek ve imar edecek birinin olmadığını “yeryüzünde yabancı bir fidan, bir ot bile bitmemişti. Çünkü Rab Tanrı henüz yeryüzüne yağmur göndermemişti. Toprağı işleyecek insan da yoktu.”²⁷ şeklinde ifade edilmiştir.

Âdem'in yaratılmasından sonra ona eş olacak birinin yaratılma süreci ise metinlerde şu şekilde ifade edilmiştir: “Ardından, Âdem 'in yalnız olması iyi değil dedi, Ona munasip bir eş yaratacağım. Rab Tanrı gökteki kuşların, yeryüzündeki hayvanların hepsini topraktan yaratmıştı. Onlara isim vermek adına Âdem'in önüne getirdi. Âdem her birine ne isim verdiyse, o canlı o isimle anıldı. Âdem bütün canlılara bir ad koydu. Lakin kendisine uygun birini bulamadı. Rab Tanrı, Âdem'i derince uyuttu. Âdem uyuduğu vakit Rab Tanrı onun kaburgasından bir kemik alıp yerinin et ile örttü. Tanrı Âdem'den çıkardığı bu kaburga kemiği ile kadını yaratıp Âdem'e getirdi. Âdem, kadını görüp bu benim kemiklerimden alınmış bir kemik, etimden alınmış bir ettir dedi, Ona Kadın denilecek, çünkü o adamdan alındı. Böylece adam anne ve babasını unutup kadına bağlanacak, ikisi bir beden olacak.”²⁸

Hıristiyan teolojisine göre, Âdem'in yaratılışı aslında ikinci Âdem olarak kabul edilen ve birinci Âdem tarafından kaybedilen dürüstlüğü insanlığa yeniden iade eden İsa'nın gelişinin simgesidir. Âdem'e günah işlemeyen evvel ölümsüzlük, acı hissinden uzak, cinsel arzulardan yoksunluk gibi birtakım olağanüstü ayrıcalıklar verilmişti. Ancak işlenen günah ile birlikte bu ayrıcalıkları kaybetti. Hıristiyan dünyasına baktığımızda yaratılan ilk insan hakkında pek çok farklı rivayetler bulunmaktadır. Bu

²⁵Ünal, “Yahudi Geleneğinde Kadının Yaratılışı ve Lilit Efsanesi”, 106.

²⁶ Yaratılış, 1:26.

²⁷ Yaratılış, 2:5.

²⁸ Yaratılış, 2:18-22.

rivayetlerden bir kısmı, Âdem ve Havva'yı tarihsel birer kişilik olarak kabul etmiştir. Diğer bir kısım rivayetlerde ise Âdem ve Havva hikayesinin gerçekte sembolik olduğu, hikâyedeki kişilerin ise tarihsel olarak bir gerçekliğinin olmadığı ileri sürülmüştür.²⁹

1. 3. İslam'da İnsanın Yaratılışı

Kur'an, üslubunun bir gereği olarak yaratılışla ilgili olan meseleleri direk değil de kısa ve veciz bir halde aynı zamanda farklı sure ve ayetlerde dağınık halde vermektedir. Tefsirler ise Kur'ân'da bahsi geçen yaratılışın zikrettiği mevzuları, israiliyyat türü haberlerden naklettikleri bilgilerle tamamlamış ve detaylandırmışlardır.³⁰ Batı'nın Kitab-ı Mukaddes'teki efsanevi unsurlardan arındırma çalışması baş gösterdiğinde bu İslam dünyasına da sıçramış ve bir sorgulama çalışması başlamış ama Kur'an'da makul olmayan bir bilginin bulunmadığı, bulunsa bile bunların mecazi ve sembolik olacağı ifade edilmiştir.³¹

Batı dünyasında bulunan birtakım insanlar tarafından Hz. Âdem kıssasının temsili olduğu ve gerçekte bağdaşmadığı gibi olumsuz yargılarda bulunmuşlardır. Lakin İslam alimleri kıssaların temsili olduğu fikrini kesinlikle reddetmişlerdir. Bu kıssalardaki dikkat edilmesi gereken şeyin olayları tarihsel bir şekilde ortaya koymaktan ziyade anlatılan hadiseden bir ders çıkarmak olduğunu aynı zamanda kıssaların gerçekliğe ve doğruluğa sahip olaylar olduklarını³² ve gerçekleşmiş olaylar üzerinden muhataba verilen mesajın daha tesirli olacağını söylemişlerdir.³³

Müslüman âlimlerin bir kısmına/çoğuna göre Hz. Âdem ilk insan ve ilk peygamberdir. Hz. Âdem'in yaratılışına dair bilgiler Kur'an-ı Kerim'de farklı surelerde şöyle izah edilmiştir: And olsun biz insanı kuru bir çamurdan, suretlenmiş balçıktan yarattık."³⁴ İlk insanın topraktan yaratıldığından bahseden ayetlerin

²⁹ Ayşegül Hafizoğlu, "Mitoloji ve İlahi Dinlerde İnsanın Yaratılışı [The Creation Of Man In Mythology And Divine Religions]", *Marifetname* 9 / 1 (Haziran 2022), 233.

³⁰ Ulvi Murat Kılavuz, "Arâisü'l-Kur'an'da Yaratılış Kıssası", *Ulusal Vâni Mehmed Efendi Sempozyumu*, ed. Mehmet Yalar – Celil Kiraz, (7-8 Kasım 2009), 171.

³¹ Cahit Karaalp, "Hz. Âdem'in Yaratılışı, İnsanlığın Çoğalması ve Diğer Yaratılış Meselelerinin Kur'ân Açısından Değerlendirilmesi", *Dergiabant* 9 (Mayıs 2021), 30.

³² Abdülcelil Bilgin, *Kur'an'ı Tanımak* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2018), 185-187.

³³ Cengiz Duman, *Kur'an Kıssalarının Tarihselliği* (İstanbul: Ekin Yayınları, 2015), 165.

³⁴ Hicr 15/26.

bazılarında Âdem'in ismi zikredilmeden tüm insanlık muhatap alınmıştır.³⁵ İnsanın yaratılışında zikredilen bu ayetlere baktığımızda ahiretteki yeniden dirilişin aslında ilk yaratılışa dayandırılarak ispat edilmeye çalışıldığını görmekteyiz. Bu açıdan bakıldığında yaratılışa atfedilen ayetlerdeki asıl gaye Allah tarafından insanlara verilen nimetlere karşı, onun yaratılış amacı olan âlemi düzenleyerek şükürlerini görünür kılmalarını beklemek olduğunu ifade edebiliriz. Böylelikle eşref-i mahlukat olan insan hem yeniden yaratılışın hem de görev ve sorumluluklarının bilincinde olarak hayatına bir yön verebilecektir.

Kur'an-ı Kerim'de toprağın birden fazla türevlerinden bahsedilmiştir onları şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Toprak (Turab)³⁶

وَنُنَشِّرُ بَشَرًا أَنْتُمْ إِذَا تُمُّ تُرَابٍ مِّنْ خَلْقِكُمْ أَنْ آيَاتِهِ وَمِنْ

“Sizi topraktan yaratması O'nun varlığının delillerindendir. Sonrasında ise (çoğalıp yeryüzüne) yayılan insanlar oluverdiniz”³⁷

Mâturîdî, insanın özü olan bu madde hakkında, “kendisinden faydalanacak ve menfaât edilecek saf bir toprak” şeklinde ifade etmiştir.³⁸ Yukarıda geçen ayette olduğu gibi, çamur ve topraktan yaratılmanın bahsi geçtiği yerlerde Hz. Âdem ismi yerine, daha çok çoğul zamiri³⁹ ya da cins ismi olarak insan sözcüğü⁴⁰ kullanılmaktadır. Mâturîdî, vahyin anlatım tekniğindeki sırrı üç şekilde açıklamıştır: İnsanlığın babası olan Hz. Âdem'e atıfla bu ifadeler kullanılmış olabilir. Ayrıca, insanın topraktan yaratılması, bedeninin hayatta kalabilmesi için ihtiyaç duyduğu temel besinlerin topraktan temin edilmesi ile de açıklanabilir.⁴¹ Mâturîdî son olarak,

³⁵ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008), el-Hac 22/5.

³⁶ Âli İmrân 3/59; el-Kehf 18/37; el-Hac 22/5; er-Rûm 30/20; Fâtır 35/11.

³⁷ Rûm 30/20. Diğer ayetler için bk. Tâhâ 20/55; Hacc 22/5; Fâtır 35/11; Mü'min 40/67; Rahmân 55/14

³⁸ Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed Mâturîdî, *Te'vilatu'l-Kur'ân*, çev. Halil İbrahim Kaçar (İstanbul: Mizan Yayınları, 2007), 8/25.

³⁹ Hacc 22/5; Fâtır 35/11; Mü'min 40/67.

⁴⁰ Mü'minûn 23/12-13.

⁴¹ Mâturîdî, *Te'vilatu'l-Kur'ân*, 11/168-169

sıhhatine pek güvenemediği şu kıssayı nakleder: “İnsanın topraktan yaratılması, Allah’ın nutfe’ye bir miktar toprak katılmasını emrettiği kıssa ile de açıklanabilir.⁴²

b) Yapışkan cıvık çamur (Tîn lâzib)

لَا زَبِ طِينٍ مِنْ خَلْقَانَهُمْ إِنَّا خَلَقْنَا مِنْ أَمِّ خَلْفًا أَشَدُّ أَهُمْ فَاسْتَفْتَيْهِمْ

“Onlara (şunu) sor: Kendilerini yaratmak mı daha zor, yoksa yarattığımız diğer şeyleri mi! Şüphesiz, biz onları yapışkan bir çamurdan yarattık.”⁴³

Mâturîdî, yukarıda ifade edilen ayette çamurun apaçık bir vasfı olarak tabir edilen lâzib kelimesini, klasik tefsirlerde geçtiği gibi, lâzib yani yapışkan terimiyle açıklamaktadır.⁴⁴ Mukatil b. Süleyman (ö.150/767) ve el-Ferrâ (ö.207/822) gibi ilk dönem müfessirlerinin bu kelime için kullandıkları tanım ise birbirinden ayrılmış, yapışmış ve şiddetle karışmış olan şeklindedir.⁴⁵ Tefsir kaynaklarını incelediğimizde yapılan bu farklı değerlendirmeleri ortak bir tanım ile açıklamak mümkündür. Zira, lâzib sözcüğü, ilk iki tanımı temel anlamıyla içerirken, sonuncusunu ise Kur’ân Kerim’deki bağlamı itibariyle zımnen bağlamaktadır. Böylelikle; tîn-i lâzib, su ve toprak gibi iki inorganik maddeden açığa çıkan muhteviyatı şiddetle birbirine karışmış olan saf ve yapışkan çamuru ifade etmektedir.⁴⁶

c) Değişken cıvık çamur (Hame-i mesnûn)

مَسْنُونٍ حَمًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنَ الْإِنْسَانِ خَلَقْنَا وَلَقَدْ

“Andolsun, biz insanı kuru ve değişime uğramış kara bir çamurdan yarattık.”⁴⁷

Yaratılış safhasının bir diğer aşaması Kur’ân’da, hame-i mesnûn terimiyle anlatılmaktadır. Mâturîdî bu aşamayı, üzerinden uzun bir süre geçen çamurun

⁴² M. Sait Kavşut, “Kur’an’da İnsanın Yaratılış Aşamaları”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 7 (Nisan 2012), 291.

⁴³ Sâffât 37/11.

⁴⁴ Mâturîdî, *Te’vilatu’l-Kur’ân*, 8/24, 12/129; İbn Kesîr, Ebu’l-Fidâ (Kahire: *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 2000), 7/5.

⁴⁵ Mukatil b. Süleyman, Ebu’l Hasan el-Belhî, *Tefsîr-u Mukatil b. Süleyman*, çev. Abdullah Mahmud Şehhâte, (Beyrut: *Dar-u İhya’it-Turasi’l-Arabî*, 1424), 3/603.

⁴⁶ Kavşut, “Kur’an’da İnsanın Yaratılış Aşamaları”, 292.

⁴⁷ Hicr 15/26. Ayrıca Hicr 15/28, 33

kararması ve teğayyure uğraması ile açıklamaktadır.⁴⁸ Hame' kelimesi lugatta; kokuşmuş, kararmış çamur olarak tanımlanırken; mesnûn ise şekil vermeyi ve değişime uğrayan anlamlarını ifade eder.⁴⁹ Yalnız, mesnûn terimini, sadece çamurun biçimsel olarak değişmesi olarak bakmamak gerekir.⁵⁰ Bu literalist düşünce, yaratılış safhalarını anlamlandırmada ya da farklılaştırmada hiçbir katkısının olmayacağı gerçektir.⁵¹

d) Kuru çamur (Salsal)

كَالْفَخَّارِ صَلْصَالٍ مِّنَ الْإِنْسَانِ خَلَقَ

“(Allah), insanı ateşte pişmiş gibi kuru (olan) bir çamurdan yarattı”⁵²

Kokmak anlamına gelen salûl veya ses vermek manasındaki salîl masdarından türeyen salsâl kelimesi, “parçaları birbirine çarptığında ses çıkaran kuru çamur” diye tanımlanır.⁵³ Mâturîdî'nin İbn Kuteybe'den (ö.276/889) rivayet ettiğine göre bu çamurun ateşte pişirilmemiş olması, kavramın anlamını belirleyen bir diğer faktördür. Ayette geçen “fahhâr” sözcüğü ise tefsir kitaplarının ekseriyetinde, “ateşte işletilerek kurutulmuş çamur” anlamında ifade edilir.⁵⁴

e) Çamurdan süzölmüş öz (Sülaletin min tîn)

طِينٍ مِّنْ سُلَالَةٍ مِّنَ الْإِنْسَانِ خَلَقْنَا وَلَقَدْ

“Andolsun, biz insanı, çamurdan süzölmüş bir özden yarattık.”⁵⁵

Mâturîdî, ayette geçen sülâle min tîn ifadesini, verimi bol, zengin çamur anlamında tanımlar.⁵⁶ Arapçada sülâle terimi, “çekip çıkartılan şey” manasına geldiği

⁴⁸ Mâturîdî, *Te'vîlatu'l-Kur'ân*, 8/25.

⁴⁹ İbn Manzur, Cemalüddin Ebu'l-Fazl, *Lisanü'l-Arab* (Beyrut: Dâr-u Sâdır, 1993), 61.

⁵⁰ Örnek için bk. M. Sait Şimşek, *Yaratılış Olayı* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1998), 29.

⁵¹ Kavşut, “Kur'an'da İnsanın Yaratılış Aşamaları”, 293.

⁵² Rahmân 55/14. Ayrıca Hicr 15/26, 28, 33.

⁵³ Fahreddin b. Ömer er-Razî, *Mefâtihu'l-Gayb et-Tefsîru'l-Kebîr* (Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420), 29/348-349.

⁵⁴ Kavşut, “Kur'an'da İnsanın Yaratılış Aşamaları”, 294.

⁵⁵ Mü'minûn 23/12.

⁵⁶ Mâturîdî, *Te'vîlatu'l-Kur'ân*, 10/11.

gibi, “kendisinden bir şeyin çıkarıldığı” nesneyi de ifade eder.⁵⁷ Böylelikle, yaratılışın bu aşamasında karakteristik bir özellik ortaya çıkmaktadır. Ünlü Eş’arî kelamcısı Kadı Beydâvî’nin (ö.685/1286) ifadesiyle; “Hz. Âdem’in maddi varlığına esas teşkil edecek öz/maya”⁵⁸ bu safhada bedene getirilir. Çamurdan çıkan bu öz ise canlı organizmasının temeli olan kompleks moleküller olarak düşünülebilir.⁵⁹

f) Tesviye (Düzenleme)

سَاجِدِينَ لَهُ فَفَعُوا رُوحِي مِنْ فِيهِ وَنَفَخْتُ سَوِيئُهُ فَإِذَا

“Onu düzenleyip içine ruhumdan üflediğim zaman, onun için secde ederek yere kapanın.”⁶⁰

Hz. Âdem’in topraktan başlayıp süregelen biyolojik yaratılış sürecindeki son safha “tesviye”dir. Mâturîdî, ayette geçen s-v-y fiilini, bedensel yaratılışın tamamlanması ile ifade etmektedir.⁶¹ Bu son safha Kur’ân-ı Kerim’de, tasvir (şekil verme) kelimesinden ziyade, eşit kılmak, tekmil etmek, düzenlemek anlamlarına⁶² gelen tesviye terimiyle anlatılması manidardır. Bu yüzden, fiziki tesviyenin/tekmilin biçimselci bir anlayışla, “şekil vermeye” sınırlandırılmaması gerekir ki meâl kitaplarında bu anlam daralmasının çeşitlerini bulmak pek zor değildir.⁶³

1. 3. 1. Yaratılış Evreleri

1- Nutfe (Dölleyici sperm)

مَكِينٍ قَرَارٍ فِي نُطْفَةٍ جَعَلْنَاهُ ثُمَّ طَيِّبٌ مِنْ سُلَالَةٍ مِنَ الْإِنْسَانِ خَلَقْنَا وَقَدَّ

“Andolsun, biz insanı, çamurdan süzölmüş bir özden yarattık. Sonra onu (Âdem’in neslini) nutfe halinde sağlam bir yere yerleştirdik.”⁶⁴

⁵⁷ İbn Manzur, *Lisanül-Arab*, 11/339.

⁵⁸ Abdullah b. Ömer Beydâvî, *Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vîl* (Beyrut: Dâr-u İhyai’t-Turâsi’l-Arabî, 1998), 83.

⁵⁹ Kavşut, “Kur’an’da İnsanın Yaratılış Aşamaları, 293.

⁶⁰ Hicr 15/29. Ayrıca Secde 32/9; Sâd 38/72.

⁶¹ Mâturîdî, *Te’vîlatu’l-Kur’ân*, 8/28.

⁶² Hasan Mustafâvî, *et-Tahkik fî Kelimâti’l-Kur’ân* (Tahran: Merkezu’l-Kitab li’t-Tercüme,1401), 5/280-281.

⁶³ Kavşut, “Kur’an’da İnsanın Yaratılış Aşamaları, 296.

⁶⁴ Mü’minûn 23/12-13.

Mâturîdî'ye göre, ayetin başında Hz. Âdem'in, akabinde ise diğer insanların yaratılışı anlatılmaktadır. Nutfe'den dölleyici sperm diğer adıyla meni olarak bahseden⁶⁵ Mâturîdî, ayette geçen nutfenin sağlam bir yere konulmasını anlatan “fî kararîn mekkîn” ifadesini ise anne rahmine ek olarak “erkeğin sulbu” olarak da yorumlamıştır.⁶⁶

2- ‘Alaka (Rahme asılmış embriyo)

عَلَقَةُ النُّطْفَةِ خَاقِنًا نَمًّا

“Sonra bu nutfeyi “alaka” hâline getirdik...”⁶⁷

Mâturîdî, ayette bahsi geçen ‘alaka’yı kan olarak tanımlamıştır.⁶⁸ Bu safha, meâl çalışmalarında ortak bir kavramla ifade edilebilmiş değildir. Bunda dolayı aşılınmış yumurta (zigot) ve embriyo’dan kan pıhtısına varıncaya dek farklı tanım ve açıklamalar ‘alaka için yapılmıştır.⁶⁹

“Alaka” sözcüğü lügatta; donuk kan (dem-i câmid), bir şeye ilişen, asılıp tutulan, gibi anlamlara gelir. Sulak yerlerde yaşayan ve yapıştığı organizmanın kanını emen sülükler de Arap dilinde “dûdet-u ‘alak” şeklinde adlandırılır.⁷⁰ Alaka, tefsir literatüründe donuk kan ile birlikte kullanılıyor olsa bile⁷¹ terimin bilinen anlamından (yapışmak) kesin olarak çıkarabileceğimiz sonuç; bu safhanın, nutfenin rahim cidarına yapışmasıyla meydana geldiğidir. Rahim yatağında gerçekleştiği bilinen aşılınmış yumurta hücrenin ve bu hücrenin henüz rahim bölgesinde iken peş peşe bölünmesiyle oluşan embriyonun⁷² bu anlamı içermediği ise ortadadır. Bundan dolayı biyolojik varlığın ilk safhası olan nutfe’yi, sırasıyla; dölleyici sperm, zigot ve embriyo

⁶⁵ Mâturîdî, *Te’vîlatu’l-Kur’ân*, 9/57, 343; 10/12; 12/20-21.

⁶⁶ Kavşut, “Kur’an’da İnsanın Yaratılış Aşamaları, 296.

⁶⁷ Mü’minûn 23/14. Ayrıca Hacc 22/5; Mü’min 40/67; Kıyame 75/38; Alak 96/2.

⁶⁸ Mâturîdî, *Te’vîlatu’l-Kur’ân*, 10/12.

⁶⁹ Kavşut, “Kur’an’da İnsanın Yaratılış Aşamaları, 297.

⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisanül-Arab*, 10/267.

⁷¹ Muhammed b. Hasan Tûsî, *et-Tibyan fî Tefsiri’l-Kur’an* (Beyrut: Dâr-u İhyai’t-Turâsi’l-Arabî, 2003), 7/354; Celâleddîn Muhammed Suyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn* (Beyrut: Müessesetu’n Nur, 1416), 345.

⁷² Sadler, *Langman's Medical*, 42.

olarak anlamlandırmak; ‘alaka’yı ise “rahim yatağına yapışmış embriyo” olarak tanımlamak daha doğru olacaktır.⁷³

3- Mudğa (Bir çiğnem et)

ثُمَّ لَحْمًا الْعِظَامِ فَكَسَوْنَا عِظَامًا الْمُضْغَةَ فَنَافِلَ مُضْغَةً الْعَلَقَةَ فَخَلَقْنَا عَاقَةَ النُّطْفَةَ خَلَقْنَا ثُمَّ
الْخَالِقِينَ أَحْسَنُ اللَّهُ فَتَبَارَكَ أَخْرَجَ خَلْقًا أَنْشَأْنَا

‘Alaka’yı da “mudğa” yaptık ve bu “mudğa”yı, üzerini et ile kaplayacağımız kemiklere dönüştürdük. Nihayet onu, başka bir yaratıyla inşa ettik. Yaratanların en güzeli olan Allah’ın şanı ne yücedir!”⁷⁴

Mâturîdî, üçüncü temel safha olan “mudğa”yı, bir parça et olarak tanımlamıştır.⁷⁵ Ağızda çiğnemek anlamındaki m-d-ğ kökünden türeyen bu sözcük, çiğnenebilmesi mümkün olan et parçasını tanımlar.⁷⁶ “Bir çiğnem et” ibaresi, Hacc suresinin 5. ayetinin devamındaki, “sonra (insanı) yaratılışı belli belirsiz mudğadan yarattık.” cümlesinden hareketle; yüz ve diğer organlarının oluşumuyla yaratılışı ortaya çıkartacak embriyonun, henüz bir insan şeklini andırmaması (gayr-i muhallaka) sadedinde düşünülebilir. Bedenin doku ve organlarının bu safhada vücuda getiriliyor olması ise mudğa’yı ‘alaka ve nutfeden ayrı kılan temel özelliktir.”⁷⁷

Kur’an, Hz. Âdem’in yaratılışı hakkında bilgiler verirken Hz. Havva’nın yaratılışı ile ilgili bilgileri daha kapalı tutmuştur. Kur’an-ı Kerim’de Havva’dan bir eş olarak söz edilirken hiçbir ayette isim zikredilmemiştir. Müslüman literatüründe Âdem’in eşinin adı Havva olarak bilinmesi hatta yaratılışı ile ilgili rivayetler dikkate alınırca bunun tamamının Tevrat kökenli olduğu ortaya çıkacaktır. Kur’an’da, Havva’nın yaratılışını gösteren ayetler oldukça kapalı iken, “Ey İnsanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve yine ondan (aynı nefisten) eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve

⁷³ Kavşut, “Kur’an’da İnsanın Yaratılış Aşamaları, 297.

⁷⁴ Mü’minûn 23/14. Ayrıca Hacc 22/5.

⁷⁵ Mâturîdî, *Te’vîlatu’l-Kur’ân*, 10/12.

⁷⁶ İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, 8/451; İsfahânî, *el-Müfredât*, 469; Mustafâvî, *et-Tahkîk fî Kelimâti’l-Kur’ân*, 11/124.

⁷⁷ Kavşut, “Kur’an’da İnsanın Yaratılış Aşamaları, 298.

kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının”⁷⁸ ayetindeki “tek nefis” pek çok tefsirci tarafından Âdem olarak kabul edilmiş ve eşinin de ondan yaratıldığı şeklinde yorumlanmıştır.⁷⁹

Özetle çoğu âlim tarafından Kur’ân ve hadislere göre ilk insanın Hz. Âdem olduğu konusunda herhangi bir şüphenin bulunmadığı, tüm dinlerin bu konuda ittifak halinde olduğu, Hz. Âdem’den önce kendi cinsinden birisinin olmadığı ve yaratılmadığı, ondan önce Âdemler’in olduğunu dile getirmenin Kur’ân âyetlerini inkâr manasına geldiği, Hz. İsa’nın durumunun Hz. Âdem’in durumuna benzetilerek yaratmanın olağanüstü bir şekilde meydan geldiği, şüphesiz daha önce buna benzer bir örneğin hasıl olmaması, keza Hz. Âdem’in evrimleşerek gelmediğini ve babasız yaratıldığını gösterdiği, Kur’ân’ın Hz. Âdem’den ayrı olarak ikinci, üçüncü veya başka bir Hz. Âdem’den bahsetmediği ifade edilmiştir. Hz. Âdem’in ilk insan olup olmadığı vb. yaratılışla ilgili detaylar Kur’ân’da açık bir şekilde verilmediği için akide konusu olmamıştır. Bundan ötürü yaratılışla ilgili farklı fikirlerin olması, Hz. Âdem’den önce Âdemlerin olduğunu söylemenin âyetleri inkârla bir ilgisi bulunmamaktadır. Bu tarz düşünce ve yaklaşımların tekfirden ziyade tenkide konu olmaları gerektiğine inanmaktayız.⁸⁰

---

⁷⁸ Bk. Nisâ 4/1; A’râf 7/189; Zümer 39/6

⁷⁹ Hafizoğlu, *Mitoloji ve İlahi Dinlerde İnsanın Yaratılışı*, 237.

⁸⁰ Cahit Karaalp, “Hz. Âdem’in Yaratılışı, İnsanlığın Çoğalması ve Diğer Yaratılış Meselelerinin Kur’ân Açısından Değerlendirilmesi”, *Dergiabant* 9 (Mayıs 2021), 35.

İKİNCİ BÖLÜM

SEMİTİK DİNLERDE AİLE

Her dinin kendine özgü bir yapısı ve öğretisi vardır. Hinduizm, Budizm gibi Hint dinlerinde kendi aralarında yapı ve öğreti benzerliği olduğu gibi Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'in de birbirine benzer yapı ve öğretiye sahip olduğu bilinmektedir. Ancak bu benzerlikler bazen yerini birbirinden farklı bir anlayışa da bırakabilmektedir. Mesela, Hıristiyanlıktaki Tanrı anlayışı ile Yahudilik ve İslamiyet'teki Tanrı anlayışında farklılığın olduğu gibi. Bu durum söz konusu dinlerin aile algısında da bazı noktalarda fark edilir olmaktadır. Bu bölümde öncelikle konunun anlaşılmasına katkı olması açısından aile kavramı detaylı olarak ele alınacaktır. Ardından bir sonraki bölümde genişçe ele alınacağından dolayı Yahudilikte aile anlayışına yüzeysel olmak üzere, Hıristiyanlık ve İslamiyet'in aile anlayışına yer verilecektir.

Aile denilen yapıyı birbirlerine akrabalık bağıyla bağlı olan kişilerin oluşturduğu topluluk olarak ifade edebiliriz. Aileyi temsil eden fertler bölgelere, devirlere, sosyal ve iktisadi şartlara göre değişim göstermektedir. Geniş aile, aile reisi dışında eş, çocuk, torun, gelin, damat, amca, dayı, hala ve teyzelerden meydana gelmektedir. Dar veya çekirdek aile ise bir karı ve koca ile çocuklardan oluşmaktadır. Ailedeki otoritenin anne ya da babada oluşuna göre aileler ikiye ayrılmaktadır. Baba baskınsa onun çocuk ve yakınlarını içine alan aileye ataerkil (pederşâhî-patriarcal), anne baskınsa onun çocuk ve yakınlarını da anaerkil (mâderşâhî-matriarcal) aile denilmektedir. Yaygın olan ataerkil aile olmakla beraber anaerkil topluluklara da rastlanılmaktadır. Ayrıca aile, eşlerin sayısına göre de tek eşliliğe (monogami) dayanan aile, çok eşliliğe (poligami) dayanan aile olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.⁸¹

Aile kurumunun en temel özellikleri ise şunlardır:

- Aile her yerde aynıdır, evrenseldir.

---

⁸¹ Mehmet Akif Aydın, "Aile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2/196-200.

• Aile, nesli devam ettirme isteği, ebeveynlik gibi duygusal bir temele dayanır.

- Aile bireylerinin davranış yapıları ve mizaçları birçok yönden etkilenir.
- Toplumda çekirdek özelliği taşımaktadır.
- Aile üyelerinin hayatlarını idame ettirebilmeleri için görev ve sorumlulukları vardır.
- Aile sosyal normlarla çevrilidir.
- Aile, kurum olarak evrensellik ve devamlılık gibi özelliklere sahip olsa da iki bireyin kurduğu bir birlik olarak toplumdaki diğer örgütlere nazaran en geçici ve değişken olanıdır.⁸²

Aile, insanlığın başlangıcından itibaren var olan eski kurum olarak insan ve toplum hayatında büyük önem taşımaktadır. Fertlerin maddi ve manevi birçok ihtiyacının karşılanması, neslin sağlıklı devamı, çocukların sosyalleştirilmesi, kültür nakli gibi pek çok işlevi onu, her toplumda var olan ve olmaya devam edecek benzersiz bir kurum yapmaktadır. Bununla birlikte günümüzde değişen toplum yapısıyla birlikte aile yapısında da büyük değişim yaşanmaktadır. Sosyolojik bir gerçek olarak toplumsal değişim kaçınılmaz olmakla birlikte son dönemde baş döndürücü bir hız kazanmış, buna paralel olarak değişimin olumlu ve olumsuz etkilerinin yaşanması da hızlanmıştır. Aileye ilişkin değişim de hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar içermekte; insan hakları bağlamında birtakım olumlu değişimler olurken modernitenin, hız ve haz odaklı yaşamın da etkisiyle ailenin geleneksel yapısında olumsuz değişimler gözlenmektedir. Birçok sebebi olmakla birlikte dünya geneline bakıldığında evlilik oranlarının azaldığını, boşanma oranlarının arttığı görülmektedir.⁸³

Toplumdaki yapının oluşmasında birden fazla unsur etki etmektedir. Bu yüzden toplumları oluşturan en küçük yapı olan ailenin şekillenmesinde bazı faktörler söz konusudur. Bu faktörlerin en başında din gelmektedir. Din toplumların içindeki

---

⁸² Gökçe Birsen, "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme", *Hacettepe Sosyal ve Beşerî Dergisi* 8/1-2, (Mart-Ekim 1976), 49-50.

⁸³ Süleyman Turan-Asife Ünal, "Önsöz", *Dinlerde Aile*, (ed.) Süleyman Turan-Asife Ünal, (İstanbul: Okur Akademi, 2021), 9.

farklılıkları oluşturan önemli bir unsur kabul edilmektedir. Bu durum, sadece semitik dinler olarak kabul edilen Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet açısından değil, tüm inanç sistemleri bakımından da böyledir. Hayatını dine göre yaşamak için uğraşan insan, erkek ve kadının birlikte inşa ettikleri aile kurumunun oluşum öncesinden başlayarak, aile içi ilişkiler ve ailedeki bireylerin birbirine karşı olan görev ve sorumluluklarına varıncaya kadar inancı çerçevesinde şekillendirmeyi hedefler. Dolayısıyla insan, rabbinin rızasına uygun davranmış olması sebebiyle kendisinin mutlu ve kazançlı olacağına inanır.⁸⁴

Aile, toplumun en küçük yapıtaşı olmasının dışında birçok önemli fonksiyonu da içermektedir: Üyelerin birbiri arasında psikolojik destek sağlayarak yaşanan problemlere karşı dayanma gücü sağlar. Bireylerin ait olma duygularını besleyerek toplumsallaşmalarını, yalnızlık duygularından kurtulmalarını sağlar. Bireylere sosyal, kültürel ve dini değerler verilerek belirli davranış kalıplarını kazanmalarına yardımcı olur. Bu yönleriyle aile, toplum içinde dayanışma, koruyuculuk ve yardımlaşma gibi görevleri icra etmektedir.⁸⁵

Dünyanın neresine giderseniz gidin toplumun yapıtaşı olan aile yaşamış olduğu coğrafyanın kültür ve geleneklerini bir sonraki nesillere aktarmak için çaba sarf etmiştir. Her aile genel olarak yaşamış olduğu bölgenin kültürünü taşısa da görgü yönünden aileler birbirlerinden ayrılmaktadır. Aile görgüsü dediğimiz şey, birbirleri ile iletişim halinde olan aile bireylerinin kendi kişisel hal ve tavırlarını ailede diğer kişilerin davranışları ile birleştirmelerinden ileri gelir. Evlenen iki bireyin kendi evlerinden getirdikleri farklı görgüleri ya da evlendikten sonra eş ve çocukların aileye getirdikleri bazı hal ve davranış özellikleri bir araya gelerek o ailenin görgüsünü oluşturmaktadır. Aileler genel olarak tarihsel gelişim geçirmişlerdir, daha da geçirmektedirler. Eski devirlerde hâkim olan ataerkil aile, Orta Çağ'da küçük ataerkil aile yerini alırken, günümüzde bunun yerini modern demokratik aile almıştır.⁸⁶

---

⁸⁴ İsmet Eşmeli, "Semavi Dinlerde Aile", *Aile ve Modernite*, (ed.) Salih Aybey- Murat Akın- Tahyr Ashyrov, (Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversite Yayınları No:19, 2017), 61-62.

⁸⁵ Vehbi Ünal, "Geleneksel Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş Sürecinde Boşanma Sorunu ve Din", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/26 (2013), 590.

⁸⁶ Sürmeli Ağdemir, "Aile ve Eğitim", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 1/1 (1991), 1.

2. 1. Yahudilikte Aile

Dünya üzerindeki her din, kendi insan anlayışı çerçevesinde şekillendirdiği bir aile yapısına ve anlayışına sahiptir. Semitik dinlerdeki bu aile yapısı ve anlayışı, ilahî gücün insanı yaratma amacına göre şekil almaktadır. Dolayısıyla, Yahudiliğin aile yapısı ve anlayışını tam olarak ortaya koyabilmek için bu dinin benimsediği insan anlayışının ve insanın yaratılış amacının bilinmesi gerekmektedir. Yahudiliğe göre insan, yaratılış amacının temelinde yer almaktadır. Bu âlemde yaratılan her varlık insana hizmet etmek için yaratılmıştır. Yahudi inancında insan, âlem onun için hazır edildikten sonra yaratılmıştır.⁸⁷

Hz. Âdem ilk başta yalnız olarak yaratılmıştır. Fakat, onun doğasına yalnız olarak yaşayamama ve karşı cinse ilgi duyma özellikleri verilmiştir. Tek başına yaratılan Hz. Âdem, yalnızlık ona sıkıntı vermesin diye ilk kadın olan Hz. Havva yaratılmıştır.⁸⁸ Hz. Âdem ile Havva ilahî iradeye uygun bir biçimde birbirlerine sevgi ve muhabbet duyacak şekilde yaratılmıştır.⁸⁹ Aynı zamanda onların Tanrı'nın rızasını kazanabilmek adına yuva kurarak çoğalmaları; evler inşa edip oturmaları, eşler almaları ve çocuk sahibi olmaları istenmiştir.⁹⁰ Yahudi inancına göre erkek olsun kadın olsun insan, tabiatı gereği karşı cinsle bir bütün oluşturmaktadır. Evlenmeyen erkek ya da kadın her zaman eksik ve yarım kabul edilmiştir.⁹¹ Yahudiliğe göre, Hz. Âdem üreme arzusu ve karşı cinse sevgi besleme özellikleriyle birlikte yaratılmıştır. Yani, Hz. Âdem en başta yaratılırken bir aile kurma ve bunun sonucunda üreyip çoğalma duygusu ve görevi üzerine programlanmıştır.⁹² İslam dininde olduğu üzere Yahudilikte de aile her zaman kutsal olarak kabul edilmiştir. Bilhassa Yahudilikte bu daha önemli bir yere sahiptir çünkü aile, onlarda sosyal yapı olmanın da ötesinde dini bir yapıdır. Bu mesele, Tevrat'ın Tekvin kitabında ilk yaratılan insan Hz. Âdem ve

---

⁸⁷ Şevket Özcan, *Dinlerin İnsana Verdiği Değer* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 30.

⁸⁸ Tekvin, 2:18.

⁸⁹ Tekvin, 3:16.

⁹⁰ Yeremya, 29:5-6; Tekvin, 1:27-28.

⁹¹ Yusuf Altıntaş, "Musevilikte Dinsel Kurallar ve Gelenekler Çerçevesinde Ailenin Kuruluşu ve Ailede Roller" *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 12 (2011), 14-19.

⁹² Mustafa Erdem, "Dinler ve Aile," *Türk Aile Ansiklopedisi* (Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1991), 3/343.

onun yalnızlığını bitirmek için Havva'nın yaratılmasında⁹³ ve evlilikte eşlerin durumuna dikkat çeken bölümde⁹⁴ ortaya çıkmaktadır.⁹⁵

Yahudilikte aile kurumu geniş çaplıdır. Anne, baba ve çocuk aile sayıldığı gibi aile bünyesinde çalışan cariye, köle ve hizmetçilerin de dâhil olduğu kan ve akrabalıktan oluşan topluluğa da aile denilmektedir.⁹⁶ Yahudilikte ailenin geniş bir kuruma sahip olmasında dini öğretilerin yanı sıra sosyo-kültürel unsurlar da etkili olmuştur. Bilhassa Yahudilerin farklı bölgelere göç etmeleri, sürekli sürgün hayatı yaşamaları onların zorlukla baş etmelerini gerekli kılmıştır. Bu nedenle de geniş aile yapısına sahip olmuşlardır. Ek olarak, hayat şartlarının getirmiş olduğu zorluktan ve ilahi emri yerine getirmek adına erkek nüfusa ihtiyaç duyulmuş ve bu yüzden erkekler birden fazla evlilik yapmışlardır.⁹⁷ Hatta Yahudi erkeklerin ilk hanımları, birden fazla evlilik yapmak isteyen eşlerine bu konuda yardımcı oldukları dikkat çekmektedir.⁹⁸ Erkek çocuğu olmayan koca, ailesinin geçindirmek için birden fazla evlilik yapmakta veya cariyelerinden yararlanmaktadır. Şayet koca çocuksuz ölmüş ise dul kalan eşi, ölen kocasının kardeşlerinden biriyle evlenmekte, böylelikle doğacak erkek çocuk başka soydan olmayacak ölen kocanın neslinden devam edecektir.⁹⁹

Yahudilikte bir kişi aile kurmak isterse evlenme zorunluluğu vardır. Hatta Yahudiler aile kurmayı kutsal ve dini bir ibadet olarak gördükleri için ailenin dini gerekçe ve amaçlara matuf yönü bulunmaktadır. Yahudi inancında aile, soyun devamı ve neslin çoğalması amacıyla yapılan dini bir ibadet olarak kabul edilmektedir.¹⁰⁰ Eğer bir kişi evlenme çağına geldiği halde bunu yapmazsa ya da geciktirirse neslin yok olacağı ve soyun biteceğine sebep olacağından birtakım yaptırımlara maruz kalmaktadır. Yahudilikte bekar kalmak Tanrı'nın emirlerine karşı gelmek ile eş

---

⁹³ Tekvin, 2:18.

⁹⁴ Tekvin, 2:24.

⁹⁵ Eşmeli, "Semavi Dinlerde Aile", 63.

⁹⁶ Tora ve Aftara: Bereşit, Perek 11:31 ve 12:5.

⁹⁷ Samuel 2, 5:13; Krallar 1, 11:3.

⁹⁸ Tora ve Aftara: Bereşit, Perek 16:1-3 ve 30:9.

⁹⁹ Ali Osman Kurt, "Yahudilikte Levirat Evlilik: Geleneğin Tutsak Ettiği Kadınlar", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish and Turkic* 11 (Aralık 2016), 254-256; Erdem, "Dinler ve Aile", 3/344.

¹⁰⁰ Tekvin, 1:28; bk. Hakkı Şah Yasdımın, "Yahudi Dininde Ailenin Yeri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13-14 (2001), 252.

değerdir.¹⁰¹ Aile kurumunun oluşabilmesi için kabul edilen evliliği kendi inançları doğrultusunda nikah ile gerçekleştirirler.¹⁰² Aynı zamanda bir Yahudinin, istediği kişi ile evlenmesi yasaktır, bunların sınırları kutsal metinlerde belirtilmiştir. Özellikle seçilmiş bir millet olma anlayışı çerçevesinde Yahudilerin kendi ırkları dışındaki kimse ile evlenmeleri yasaklanmıştır ve bu konuda yapılan hatalar sebebi ile ilahî uyarıya maruz kalmışlardır.¹⁰³

Bir Yahudi için aile, toplumunun çekirdeğidir ve dinsel yaşamın başladığı yerdir. Nitekim aile içinde Yahudilik değerleri ne kadar güçlü ve kuvvetli olursa dine bağlı olan bütün müesseseler de canlı kalacaktır. Bu yüzden Yahudi bir ailenin kendi içinde dikkat etmesi gereken önemli konular vardır. Örneğin ailedeki her bireyin karakter ve şahsiyetine bir insan olarak saygı gösterilmesi gerekir. Ailede bulunan herkesin arasında barış ve huzur dolu bir ortamın olması şarttır. Aileyi ilgilendiren bu yasalardan bazılarının eksik ya da hiç yapılmaması, günümüzdeki yüksek boşanma oranının temel nedenlerden birisidir.

Yahudilikte aile aynı zamanda dini bir topluluğu temsil eder. Asırlarca yapmış oldukları geleneksel ibadeti koruma ve nesillere aktarma görevini üstlenen aile ve onun reisi babadır. İlk metinlere göre Yahudilerin ataları olan (İbrahim, İshak, Ya'küb) kurban bölgelerini hazırlamışlar ve Tanrı'ya kurban sunmuşlardır.¹⁰⁴ Bununla beraber baba, evde yapılan fisih bayramına da başkanlık etmektedir.¹⁰⁵ Dolayısıyla babanın kutsal bir hüviyeti vardır ve sınırsız otoritesi de buna dayanmaktadır. Aile bağlarını koparmış bir kimse atalarının himayesinden mahrum kalır. Evlenmeyi reddeden bir kişi ailenin oluşmasına engel olduğu için sadece sosyal bir birim değil, bir kültürün de yok olmasına neden olur. Bu sebeple Yahudilikte bekâr kalmak büyük günahlardan sayılmıştır.¹⁰⁶

---

¹⁰¹ Altıntaş, "Musevilikte Dinsel Kurallar ve Gelenekler Çerçevesinde Ailenin Kuruluşu ve Ailede Roller", 14-19.

¹⁰² Ali İhsan Topçuoğlu, "Yahudilik-Hıristiyanlık ve İslâm Hukuku'na Göre Nikâh Akdine Etkisi Bakımından Din Farklılığı", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/22 (2010), 108.

¹⁰³ Suna Akkurt, *Tanah'ta Yahudi Dini Hayatına Yönelik Eleştiriler* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 140-144.

¹⁰⁴ Tekvin, 12:7 vd.; 13:18; 26:25; 37:5.

¹⁰⁵ Çıkış, 12:1-51

¹⁰⁶ Aydın, "Aile", 2/196-200.

Yahudilikte soyun devam edebilmesi için erkek evlat şarttır.¹⁰⁷ Bu yüzden kadınların üzerinde erkek evlat verememe korkusu her zaman olmuştur. Kocasına erkek evlat veremeyen bir kadın, kocası bundan mahrum kalmasın, soyu devam etsin diye kocasının başka bir kadınla evlenmesini sağlar. Yahudiliğin aile anlayışında bir kadın ne kadar evlat verebilirse o kadar değerli görülmüştür. Çünkü Yahudilikte kadının asıl görevi, kocasına erkek bir çocuk verebilmektir. Kadın kısır ya da bir türlü erkek çocuk veremiyorsa neslin devamı için aracılık görevini yerine getirmemiş olarak kabul edilir. Yahudi bir koca eğer erkek evlat veremediği takdirde kendisinin nesil devam etsin diye karısı, ölen kocanın erkek kardeşleri ile evlendirilir. Bu evlilikte ilk doğan erkek çocuk ölen kocanın soyunu devam ettirmiş sayılır.¹⁰⁸ Yapılan bu uygulama, Yahudilikte çok eşliliği arttıran sebeplerden birisi olmuştur. Yalnız, Rabenu Gerşom (960-1028) tarafından ilan edilen düzenleme ile bir koca sadece karısı öldükten sonra evlenebilir ve rızası olmaksızın karısını boşaması yasaklanmıştır. Hatta bu düzenlemeye herhangi bir dini bir gerekçe olmadan uymayanların cezalandırılacağı ve söz konusu uygulamanın günümüzde de devam ettiği belirtilmiştir.¹⁰⁹

Yahudilikte aile, her ne kadar dini bir kurum olarak görülse de bazı özel durumlarda boşanmaya izin verilmiştir. Yahudilikte ailenin bozulması hoş görülmez ama meşrudur.¹¹⁰ Boşama yetkisi erkeğin elindedir lakin bu ayrıcalık Yahudi mezhepler arasında günümüze kadar tam manasıyla görüş birliği sağlanmış değildir. Boşanma meydana geldiğinde artık nikah düşer ve evlilik son bulmuş olur. Dolayısıyla kadın ve erkeğin bir başkası ile evlenmesinin önünde dini bir engel de kalmamıştır.¹¹¹

Yahudilikte aslında baktığımızda boşanmanın bir şekilde en son çare olduğu ve bu yola gitme ihtimali bulunan unsurların da ortadan kaldırılmaya çalışıldığını görmekteyiz. Çünkü ailenin bozulması, toplumun bozulması demektir. Ayrıca boşanmak, neslin devam etmesi ve Yahudi nüfusunun çoğalmasına engel olacağı için aileler arasında bir sıkıntı çıktığında bunun çözülmesi için birçok çaba sarf edilmiştir. Dolayısıyla aileye ilk kuruluşundan itibaren ilahî emir ve yasaklar doğrultusunda ayrı

---

¹⁰⁷ Tesniye, 25:5-6; Erdem, "Dinler ve Aile", 3/345.

¹⁰⁸ Eşmeli, "Semavi Dinlerde Aile", 65.

¹⁰⁹ Altıntaş, "Musevilikte Dinsel Kurallar ve Gelenekler Çerçevesinde Ailenin Kuruluşu ve Ailede Roller", 14-19.

¹¹⁰ Baki Adam, *Dinler Tarihi El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 105.

¹¹¹ Tesniye, 24:1-4.

bir önem verilmiştir. Aile olmak, soyun devam etmesi için ilahî iradenin emrine uymak olarak anlaşılmış ve onu muhafaza etmek adına kutsal metinler dikkate alınmıştır. Yahudi kutsal metinlerinde evliliği korumak adına kurallar bulunmaktadır. Eşlerin, aileyi bozacak ve dolayısıyla toplumun çökmesine neden olacak zina günahını işlemeleri ve gayr-i meşru ilişkilerde bulunmaları diğer semavî dinlerde olduğu gibi Yahudilikte de kesin olarak yasaklanmıştır.¹¹²

Yukarıda verdiğimiz bilgilere göre kadın, erkeğin egemenliği altında görülen ve hayatı boyunca ona hizmet eden bir varlık olarak görülmektedir. Evlilik, boşanma, miras, temizlik, aile ve cinsellik, ibadet, şahitlik vb. konularda kadın ikinci planda olup tüm haklar erkek egemenliği üzerinden yürütülmektedir. Neticede bu durum Yahudilik tarihinde kadının, toplum içindeki yerini bizlere göstermiştir.

2. 2. Hıristiyanlıkta Aile

Hıristiyanlık, Yahudi dini geleneğinin içerisinde çıkan bir oluşum olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, Hıristiyanlık büyük oranda aile yapısının oluşmasında Yahudilikten etkilenmiştir. Hıristiyanlıktaki aile kurumunun şekillenmesinde ilk etapta Yahudilik daha sonra ise Roma ve Yunan kültürünün etkisi görülmektedir.¹¹³ Fakat, günümüz Hıristiyanlığının şekillenmesinde Pavlus önemli bir etkiye sahiptir.¹¹⁴ Hıristiyanların aile anlayışı ile Yahudilerin aile anlayışının birbirine olan benzerliğinin sebebi Yahudi kutsal metnine kendi kutsal kitaplarında yer vermeleridir. Bununla beraber Hz. İsa'nın kendisinden önce var olan dini geleneği ortadan kaldırmak için değil, onu düzeltmek adına geldiğini belirtilmektedir.¹¹⁵

Hıristiyan inancında, Hz. Âdem ilk yaratılan insandır ve erkek olması hasebiyle Tanrı onu kendi suretinde yaratmıştır. Havva ise, Hz. Âdem'in hizmetçisi ve gölgesi konumundadır. Bu sebeple Hıristiyanlıkta kadın Yahudilikte olduğu gibi arka planda kalmıştır. İnsanın, yaratılış gereği yalnız kalması tabiatına ters olduğu için Tanrı,

---

¹¹² Eşmeli, "Semavi Dinlerde Aile", 66.

¹¹³ Asife Ünal, "Hıristiyanlık'ta Kadın ve Aile Anlayışına Genel Bir Bakış" *Dinler Tarihi Araştırmaları III-2000. Yılında Hıristiyanlık (Dünü, Bugünü ve Geleceği)*, (Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2001), 129; Mehmet Akif Aydın, "Dinlerde ve Bazı Kültürlerde Aile Yapısı", *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 12, (2011), 10-13.

¹¹⁴ Şinasi Gündüz, *Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı* (Ankara: Ankara Okulları Yayınları, 2004), 12-13,18.

¹¹⁵ Matta, 5:17.

insanı erkek ve kadın olarak iki cinsiyette yaratmıştır. Fakat, yaratılıştan erkek ve kadın arasında bir eşitlik yoktur. Erkek daima kadından üstündür. İlk önce cennete konulan Hz. Havva ve Hz. Âdem, yılanın Hz. Havva'yı, Hz. Âdem'i de Hz. Havva'nın kandırmasıyla işlemiş oldukları bu günahtan ötürü cennetten kovulmuşlardır. Bu sebeple, Hıristiyan teolojisinde Hz. Âdem'in işlemiş olduğu bu günah tüm insanlığa mâl edilmiş ve "aslî günah" adını almıştır. Kadın, yapmış olduğu günah sebebi ile erkeği kandırmış, bu sebeple ölene dek birçok zahmetlere katlanmak zorunda kalacağı ve kocasına daima hizmette bulunacağı bir cezaya çarptırılmıştır.¹¹⁶ Hz. Âdem'i günaha itenin kadın olduğunun kabulü Hıristiyanlıkta kadına karşı negatif bir algının oluşmasında etkili olmuştur.¹¹⁷

Hıristiyanlıkta aile, sosyal bir yapıdan ziyade aynı zamanda dini bir yapıdır. Çünkü ailenin Tanrı tarafından kurulduğu kabul edilmesi sebebiyle her aile aslında Tanrı'nın ailesi ve İsa ile Kilise'nin birliğinin sembolü olarak kabul edilir.¹¹⁸ Ailede kadın, kocasının sözünü dinlemelidir ve arzularını yerine getirmelidir. Kadın, kocası sağ olduğu müddetçe kocasına aittir. Pavlus, bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: "her erkeğin başı Mesih, kadının başı erkek, Mesih'in başı da Tanrı'dır".¹¹⁹ Bu ve benzeri metinlerde Pavlus, kadının erkeksiz olamayacağı ve erkeğin kadına hâkim ve üstün olduğunu belirtmiştir.¹²⁰ Hıristiyanlıkta ailede erkek mutlak otorite sahibidir. Buna karşın erkek, eşini sevmek, çocuklarını iyi bir şekilde yetiştirmek ve evi geçindirmekle mükelleftir. Hıristiyan geleneğinde kadın, kocasına itaat etmek, onu sevmek ve annelik görevi yapmakla sorumludur. Fakat kadın, tüm bu yukarıda sayılan görevleri yerine getirmesine rağmen Hıristiyan inancında çocuk sahibi olmanın kutsal bir görev değil evliliğin doğal bir neticesi olduğu kabulü nedeniyle ayrıca bir önem kazanmaz. Genel olarak Hıristiyanlığın kadın ve aile anlayışının şekillenmesinde Yunan ve Roma kültürleriyle beraber Pavlus'a ait metinler belirleyici olmuştur.¹²¹

Anne ve baba, evinde çocuklarına Kutsal Kitap'ın öğretilerini öğretmelidir. Aile içinde, okumuş oldukları bu kutsal metinleri hayatlarına tatbik etmelidirler. Her

---

¹¹⁶ Romalılar, 7:2

¹¹⁷ Ünal, "Hıristiyanlık'ta Kadın ve Aile Anlayışına Genel Bir Bakış", 130.

¹¹⁸ Ünal, "Hıristiyanlık'ta Kadın ve Aile Anlayışına Genel Bir Bakış", 125-136.

¹¹⁹ Korintliler 1, 11:3.

¹²⁰ Efesliler, 6:1 ve 5:22-24; Korintliler 1, 7:36-38.

¹²¹ Eşmeli, "Semavi Dinlerde Aile", 68.

ailenin içinde bazen fikir ayrılıkları meydana gelebilir ama yine de şefkat ve iyilik Hıristiyan ailenin başlıca erdemi olmalıdır. Kutsal Kitap, aileyi toplumun temeli olarak görmektedir. Aileyi kutsal yapan ise nikâhtır. Aile aynı zamanda çocukların Tanrı'yı öğrendikleri ilk yerdir. Aile içinde eğer anne ve baba dini konulara yeterince hassasiyet göstermezse çocuklardan da bunu beklemek yanlış olur. Dolayısıyla anne ve baba dini konuları iyi bilmeli ve çocukları onlara soru sorduğunda Kutsal Kitap'a uygun cevaplar vermelidir. Çünkü aile, çocuklarına dini öğretirken aynı zamanda ahlak ve terbiyeyi de öğretmiş oluyor. Çocuk dini öğrenmeye başladığında anne ve babaya nasıl davranacağını da öğrenmiş oluyor. Kutsal Kitap'ta anne ve babaya nasıl davranılacağı birçok örnekle ifade edilmiştir.¹²²

Hıristiyanlıkta Yahudilikte olduğu gibi aile evlilikle inşa edilir. Ancak nikahın geçerli olabilmesi için çiftler bunu kilisede yapmak zorundadır. Evlilik ancak ölüm ile sona ermektedir. Boşanma Yahudiliğe nazaran, zina gibi dinen yasaklanan ilişkiler dışında hiçbir şart ve koşulda meşru görülmemiştir. Ancak, bu konuda mezhepler arasında fikir ayrılıkları mevcuttur. Ekseriyetle boşama yetkisi kocada olmakla birlikte, günümüzde İngiltere gibi bazı ülkelerde evli Hıristiyan kadınların da boşanma hakkı kazanmış olduğu bilinmektedir.¹²³

Hıristiyanlık ve Yahudilik aile yapısı arasında birtakım benzerlikler görülmektedir. Farklılık ise Yahudilikte aile, maddeci anlayışa meyilli iken Hıristiyanlıkta ailenin sosyal ve medeni yönü daha baskındır. Hıristiyanlıkta aile, dini bir kurum olarak görülmüştür. Evliliğin ve aile kurmanın önemi ile ilgili asırlar boyunca iki ayrı tavır sergilendiği görülmektedir. Bir kısım Hıristiyanlar evliliğe önem vermiş, evlenip aile kurmanın yerine getirilmesi gereken bir sorumluluk olduğunu ve evliliğin İsa ile kilise arasındaki bağı temsil ettiğini savunmuşlardır. Evliliğe Hıristiyanlıkta o kadar büyük önem verilmiştir ki evlenmekle çiftler tek bir beden haline geldiği ve artık ayrılmalarının mümkün olmadığı sonucuna varılmıştır. Hıristiyanların bu tutumu Yahudilikteki aşırı boşanmaya tepki niteliğinde çıkmıştır. Lakin bu tepki yani boşanmayı bütünüyle reddetme fikri aslında diğer dinler ve kendi mezhepleri arasında da fikir ayrılığına sebep olmuştur. Aile içinde anne, baba ve

---

¹²² Nazan Alija, *Hıristiyanlıkta Evlilik Sakramenti (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017)*, 56.

¹²³ Ünal, "Hıristiyanlık'ta Kadın ve Aile Anlayışı", 125-136.

çocuk birer üyedir ve ailenin her bir üyesi diğerinin mutluluğu ve huzuru için çaba göstermek zorundadır. Aile içinde hem erkek hem de kadın gerekli gereksinimleri karşılamalıdır. Diğer bir kısım ise evliliğin, ahiret için yapılacak olan amellere mâni olacağı düşüncesi ile evlilikten kaçınılmalıdır der. Bu fikirde olanlar Pavlus'un bazı sözlerini yaşam tarzı haline getirmiş olanlardır.¹²⁴ Pavlus, Hz. İsa'nın sünnetine uymanın faziletli olduğunu, evliliğin dindarlık yolunda bir engel olacağını dile getirmiş ve bekâr kalmayı tavsiye etmiştir.¹²⁵

Pavlus, bekar olan bir kişi rabbi için kaygılanırken, evli birisinin de eşi için kaygı çekeceğini belirterek Hz. İsa'nın sünnetine uyararak bekar kalmayı tercih etmiş ve bu yoldan gitmeyi tavsiye etmiştir.¹²⁶ Hz. İsa, Yahudiliğe benzer bir aile anlayışını devam ettirmiştir. Hıristiyanlıkta aile kurumunun devamını sağlayarak hem neslin devamı hem de ahlaki çözümleri engellemek için çabalamıştır. Daha sonra Pavlus'un etkisiyle evlilik ve aile kavramı asıl itibariyle zinaya düşmemek için bir araç olarak kabul edilmiştir.¹²⁷ Evlenen çiftler, artık ayrılması mümkün olmayan kutsal bir aileyi kurmuştur.¹²⁸ Bu kutsal aileyi sona erdirmek yani boşanma Hıristiyan inancında kabul edilmemektedir. Eşler ayrılmış olsalar bile bir başkasıyla evlenmeleri yasaktır. Şayet evlenirlerse de erkek ve kadın fark etmeksizin zina işledikleri kabul edilir.¹²⁹

Bazı hususlarda, insanlara hayatları boyunca birisine bağlanmak veya ona sadık kalmak oldukça zordur. Oysa ki, Hıristiyanlıkta evlilik yemini eden kişilerin sadece eşlerden birinin vefat etmesi durumunda evlilik fesh olur, aksi durumda bu yasaktır. Birbirleriyle problem yaşayan ya da geçim sıkıntısı çeken çiftlerin belli bir süre ayrı kalmaları kilise tarafından izin verilmiştir. Ayrı yerlerde olsalar dahi Tanrı katında evlidirler ve yeni bir evlilik yapmaları için izin yoktur. Şüphesiz ki uzun ömürlü bir evlilik karşılıklı sabır ve sadakate dayanmaktadır. Kiliseye göre, Hıristiyanlık şefkat ve iyilik dinidir. Dolayısıyla çiftler her durumda birbirlerini sevmeli ve kilisede verdikleri söze ölünceye dek sadık kalmalıdır.¹³⁰

---

¹²⁴ Alija, *Hıristiyanlıkta Evlilik Sakramenti*, 57.

¹²⁵ Korintliler 1, 7:2-4.

¹²⁶ Korintliler 1, 7: 32-40

¹²⁷ Korintliler 1, 7:2.

¹²⁸ Markos, 10:8-9.

¹²⁹ Matta, 19:9; Markos, 10:11-12

¹³⁰ Alija, *Hıristiyanlıkta Evlilik Sakramenti*, 59.

2. 3. İslâm'da Aile

İslamiyet'te aile, Hristiyanlıkta görüldüğü üzere tamamen dini bir yapı olmamakla beraber, aileye büyük önem verilmiştir. Allah'ın gönderdiği ve Hz. Muhammed'in va'z ettiği emir ve yasaklar çerçevesinde oluşmuştur. İnsanların nikâh ile aile kurmaları birçok ayet ve hadisle teşvik edilmiştir.¹³¹ Bu nedenle fıkıh âlimleri, kişinin durumunu evlenip aile kurma konusunda farz, sünnet, mübâh, mekruh ve haram şeklinde ayırmışlardır. İslam, toplumun en küçük birimi olan aileye ayrı bir önem vermiştir. İslam dini aileyi, sadece neslin devamı değil kişinin huzuru ve aileyi oluşturan bireylerin toplumsal barışa destek vermesi açısından değerlendirilmiştir.¹³²

Aile, değerlerin bir sonraki nesillere aktarma görevini yerine getirmektedir.¹³³ Sağlıklı bireyleri topluma kazandırmak için sağlıklı bir aile yapısının gerekliliğini emreden İslam, ailedeki bireylerin -eş, çocuk ve alt-üst soy- birbirine karşı olan sorumlulukları, aile içi ilişki ve etkileşimi gibi konulara detaylı bir şekilde yer vermiştir.¹³⁴

İslamiyet'teki aile, diğer semitik dinlere benzer olarak nikâh ile inşa edilen toplumun en küçük birimidir. Nikah, çiftler arasında bir antlaşma ve büyük bir misaktır.¹³⁵ Evlilikte eşleri birbirine bağlayan şey huzur, sevgi ve sükûnettir. Dolayısıyla İslam'ın evliliğe bakış açısı satın alma, sahiplenme, kiralama sözleşmesi ya da köleleştirme değildir.¹³⁶ İslam'da aile, bireylerin huzur ve sevgi ortamını yakalaması aynı zamanda helal dairesinde kişinin maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılama imkanını sunan toplumun mihenk taşıdır.¹³⁷

İslam ailesi vahiy ile açıklanmış, peygamberin söz, fiil ve uyarıları istikametinde oluşan inanç temelli bir kurumdur. İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim; ehl, zürriyet, âl, üsrâ kelimeleri ile aile kavramına işaret etmiş, bununla beraber aynı özden ve "eşler" halinde yaratılmış olan "insanlık ailesine" dikkat çekmiş, aile

¹³¹ Rum, 30:21; Nur, 24:32; İbn Mace, "Nikâh", 1.

¹³² Aydın, "Aile", 2/196-200.

¹³³ Kemal Göz, *İslam Felsefesinde Ahlakın Temel Paradigmaları*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2016), 144.

¹³⁴ Erdem, "Dinler ve Aile", 3/351.

¹³⁵ Nisa, 4:21.

¹³⁶ Ahmet Okutan, "İslam Dini ve Aile", *Diyanet İlmi Dergi* 27/2 (1991), 95.

¹³⁷ Mehmet Akif Aydın, "İslam'da Ailenin Yeri ve Önemi", *Mehir Dergisi* 2 (Yaz 1998), 26-29.

yaşantısını ilk insanlar olan Hz. Âdem ve Hz. Havva'dan başlatmış ve kâh doğrudan kâh peygamberlerin hayatları üzerinden insanoğluna detaylı bir biçimde bu kavramı tanıtmıştır. İslam'da aile erkek ve kadının oluşturduğu bir topluluktan ziyade bu iki kişinin bir araya gelerek; bunların anne ve babalarının yanı sıra kardeşleriyle de meydana gelen bir hukuki taallukatla şekillenen büyük bir kurumdur. Zira iki farklı kişinin birleşmesiyle; anne, baba, kayınbaba, kayınvalide, baldız, kayın ve hanımın teyzesi, halası gibi kişilerle yeni bir hukuk tesis edildiği için bu şahıslarda artık ailenin birer parçası haline gelmiştir.¹³⁸

İslam'ın aile anlayışı insan, kadın ve yaratılış anlayışı çerçevesinde oluşmuştur. Kur'an-ı Kerim'de Allah, erkek ve kadının yalnızlık duygusunu ancak birbirleriyle giderdiğini ifade ederek aile kurmanın erkek ve kadını yalnızlıktan kurtarıp huzura ulaştırmayı ve aralarında sevgi ve muhabbeti yaratacağını ifade etmiştir.¹³⁹ İslam'ın kadına bakışı, Hristiyanlığın kadına bakışından tamamen farklıdır. Hristiyanlıkta Hz. Âdem'in cennetten çıkarılmasına ve günah işlemesine sebep olan kadındır. Bu nedenle, yukarıda belirttiğimiz gibi, Hristiyanlıkta kadın olumsuz bir yargıya sahiptir. Lakin İslamiyet, Hz. Havva'ya ve ondan sonra gelen bütün kadınlara böyle bir şeyi yüklememiştir. İslam'a göre, Hz. Âdem'in cennetten çıkarılmasına sebep olan Havva değil, şeytandır.¹⁴⁰ Bu anlayış çerçevesinde İslamiyet'te kadın, ilk günah ile sorumlu tutulan değil, birbirlerine sevgi, muhabbet ve yardım üzerine kurulacak ailenin bireylerindedir.

Evliliğin esas amacı, yaratılış gereği erkek ve kadının helal dairesinde huzur, sükûnet ve sevginin yanı sıra soyun devamını sağlıklı bir şekilde sağlamasıdır. Evlilik, insanın fitrat gereği nefsanî isteği zina ve gayr-i meşru ilişkilerden uzak kalmasını sağlayarak nesilleri ve nesepleri koruma altına almaktadır. Dolayısıyla, İslamiyet'te aile kurmak nesep karışıklığının önüne geçmekle birlikte toplumda meydana gelebilecek nesep kargaşasını da engellemiştir.¹⁴¹

---

¹³⁸ Cuma Karan, "Modern Ailenin Çıkmazları ve İslam Ailesi", *İlahiyat Akademi Dergisi 11* (Temmuz 2020), 137.

¹³⁹ Rum 30:21.

¹⁴⁰ Bakara 2:36; A'raf 7:20.

¹⁴¹ Erdem, "Dinler ve Aile", 3/351.

İslam, evlilikte tek eşliliği öngörmekle birlikte bazı özel durumlarda erkeğin dörde kadar evlilik yapmasına ruhsat tanımıştır. Ancak bu bir emirden ziyade belli şartlar altında olmak kaydıyla verilen bir ruhsattır. İslam’da bir kişinin kiminle evlenip evlenemeyeceğine dair emir ve yasaklar açıkça belirtilmiştir. Kan, süt ve sıhri yakınlarla evlenme yasaktır.¹⁴² Erkeğin müşrik bir kadınla evlenmesi yasaktır ama ehl-i kitaptan bir kadınla evlenmesine izin verilmiştir. Kadının ise yalnızca Müslüman erkekle evlenmesine izin verilmiştir.¹⁴³

İslam, aileyi, diğer semitik dinler gibi bütünüyle dini bir kurum olarak değerlendirmez. Aileyi sağlam esaslara oturtulmuş hukuki ve kutsal bir müessese olarak tanımlar. Müslümanların huzur içinde yaşamaları, çeşitli kötülüklerden korunmaları hem ahlaklı ve sağlıklı bir nesil yetiştirmek hem de toplumun düzeni açısından aile, İslâm tarafından mühim bir kurum haline getirilmiştir. İslam’ın aile yapısı, birçok toplumda olduğu üzere ataerkillidir. Yalnız bu ataerkillik, Yahudilerde, Romalılarda veya eski Araplardan farklı olup “aile reisi” sorumluluğuyla mutlak değil, mukayyet ve himaye şeklindedir. Aile birliğini ilelebet devam ettirmeye yöneliktir. İslam ailesinde yer alan erkek, ailenin devamlılığını iş bölümü ile idame ettirir. Kadın ise evin mürebbiyesi ve terbiye edicisidir.¹⁴⁴

İslam ailesinin önemseydiği örf, âdet, gelenek ve ahlaki temel esasların gelecek nesillere aktarma görevi ailedeki büyüklerin görevidir. Kur’an’da ekin sözcüğü “hars” ile ifade edilir. Bu sözcük aynı zamanda “kültür” anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla “ekin” ile “kültür” kelimelerinin “hars” kelimesiyle birlikte ifade edilmesi oldukça manidardır. Bu kültürü yeni nesile işleyecek olanlar ise, aile büyükleri dediğimiz, dede-nine, anne-baba ve diğer fertlerdir. Aile büyükleri yukarıda belirtilen önemli esasları gelecek nesile aktaramazsa neslin geçmişiyle olan bağları kopar. Dolayısıyla soyunun özelliklerini kaybetmesi ve soysuzlaşması bu kişiler için kaçınılmaz olur. Bu durumda bozulma, özünü kaybetme ve yozlaşma manalarına gelen dejenerasyon baş gösterir. İslam ile büyümüş ve beslenmiş olan geleneksel bir ailenin modern anlayışa göre şekillenmesi beraberinde kültürel kopukluk ve birtakım

---

¹⁴² Nisa 4:23

¹⁴³ Aydın, “Dinlerde ve Bazı Kültürlerde Aile Yapısı”, 10-13.

¹⁴⁴ Karan, “Modern Ailenin Çıkmazları ve İslam Ailesi”, 138.

problemleri getirebilmektedir. Sadece aile içi değişimlere değil aynı zamanda kişinin dini hayatındaki bazı değişimlerin gerçekleşmesine zemin hazırlar.¹⁴⁵

İslam dininde ailenin bozulması manasına gelen boşanma ne kadar meşru olsa da Allah'ın sevmediği bir iş olduğunu belirtmekte fayda var.¹⁴⁶ Ancak İslam'ın kabul gördüğü boşanma, Hıristiyanlığın katı bir tutum ile geri dönüşü olmayan ve Yahudilikte yozlaştırılmış olan bir boşanmadan ziyade ikisinin arasında orta yola benzer. Bunun birlikte, Hz. Muhammed (s.a.v.) her daim eşlerin birbirlerine karşı anlayış içerisinde davranarak ailenin sevgi, huzur, birlik ve sükûnetini korumalarını tavsiye etmiştir. İslam'da boşanma başvurulacak en son çözümdür. Şayet çiftler boşanma kararı almışsa büyükleri tarafından araları yapılmaya çalışılmalı ve aile birliğinin devamı için çaba göstermeleri tavsiye edilir. Boşanma noktasında koca, kadına göre daha geniş yetkiye sahiptir. Bu, İslam'ın erkeğe kadından daha çok değer vermesinden değildir; aksine bu durum yüklenilen sorumluluk bağlamında değerlendirilmiştir.¹⁴⁷

İslam diğer dinlerin aksine eşler arasında bir sıkıntı varsa ve yürümesi mümkün gözüküyorsa evliliği devam ettirmeyi uygun görmemiştir. Hıristiyanlıkta bu durum, “Karısını fuhuştan başka nedenle boşayıp başkasıyla evlenen zina etmiş olur. Boşanan kadınla evlenen zina etmiş olur.” şeklinde değerlendirilmektedir. Ancak İslam dininde böyle bir değerlendirme ve yargılama mümkün değildir. Kişi eğer evliliğinde mutsuz ise ölünceye dek bu azapla yaşamasını uygun görülmemiştir. Kur'an-ı Kerim'de eşlerini boşamak isteyenlere: “Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca onları güzelce tutun yahut onlardan güzelce ayrılın” diye buyurduğu bu yolda kişinin bu iki seçeneğe birini tercih etmesini emretmiştir.¹⁴⁸

İslam'da toplumun düzelmesi ve yetişmesi adına tohum atılan ilk yer olan aileye ayrı bir önem verilmiştir. Gelecek olan neslin ilk eğitim aldığı yer ailedir. Aile yapısının sağlam olması, toplum yapısının da sağlam olmasını beraberinde getirir.

---

¹⁴⁵ Karan, “Modern Ailenin Çıkmazları ve İslam Ailesi”, 141.

¹⁴⁶ Ebû Davud, “Talak”, 3.

¹⁴⁷ Eşmeli, “Semavi Dinlerde Aile”, 72.

¹⁴⁸ Karan, “Modern Ailenin Çıkmazları ve İslam Ailesi”, 150.

Dolayısıyla İslam, ailenin sağlam temel üzerine kurularak Allah ve Resulünün emir ve tavsiyeleriyle korunmasına yönelik kanunlar getirmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEMİTİK DİNLERDE KADIN

Bu bölümde Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam kaynaklarında kadının konumu ele alınacaktır. Üç dinin kadına bakış açısı ifade edilip Yahudilikte Kadın bölümü ise geniş olarak açıklanacaktır.

3. 1. İslam'da Kadın

İslam dinine göre erkek ve kadın yaratılışta eşittir. Bu sebeple ayetler genellikle “Ey insanlar” ya da “Ey iman edenler” şeklinde bir hitapla başlar. Bu ifadeler hem kadınları hem de erkekleri kapsar. Kur'an'ın temel amacı da budur. Bu anlayışta cinsiyet, dil, ırk fark etmeksizin insanların hepsi eşittir ve doğrudan ilahî vahyin muhatabıdır. Kur'an'ın ortaya koyduğu bu yaklaşım, içerisinde çok ciddi bir sınıf ayrımı barındıran ve kadının değersiz görüldüğü cahiliye toplumu için dönüm noktası olmuştur.¹⁴⁹

İslâm toplumlarında kadının gerek aile hayatında gerekse siyasî, hukukî, sosyal ve ekonomik alanlardaki konumunu bir taraftan dinî kurallar, diğer taraftan sosyal ve siyasî çevre, etnik yapı ve İslâm öncesinden gelen kültürel miras belirlemiştir. Bu sebeple İslâm dünyasında kadının her yerde ve her dönemde aynı konumda olduğunu söylemek mümkün değildir. Hatta aynı bölgede ve aynı zaman diliminde yaşayan kadınlar arasında bile şehirde veya kırsal kesimde bulunmalarına göre farklılıklar olmuştur. Ancak bu, İslâm toplumlarındaki kadınların bütünüyle farklı kimlikleri temsil ettiği anlamına da gelmez. Onlar sosyal, hukukî ve ekonomik konum bakımından her dönemde belirli ortak çizgilere sahip olmuşlardır.¹⁵⁰

Kadının İslâm tarihi içindeki konumunun belirlenmesinde hukukî hükümlerin önemli bir payının olduğu şüphesizdir. Konuyla ilgili çağdaş araştırmalarda da bu hükümler geniş bir şekilde incelenmiştir. Dolayısıyla burada, fıkıh kitaplarının ve

---

¹⁴⁹ Elif Havva Erçevik, “İslam ve Kadın”, *Genç Atebe Dergisi* 2, (Aralık 2021), 9.

¹⁵⁰ Mehmet Akif Aydın, "Kadın", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 24/86.

uygulamanın ışığında özellikle tartışılan ve kadının konumunu belirlemede esas olan hak (vücûb) ve fiil (edâ) ehliyeti, bu çerçevede evlenme özgürlüğü, boşanma imkânı, aile reisliği, miras paylaşımı, yargılama hukukundaki durumu, şahitliği, kamu alanındaki yeri ve devlet başkanlığı konularındaki hukukî hükümler ele alınmıştır. İslâm hukukunda kadın bir hak süjesi değil hakkın tarafıdır. “Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri, kadınların da kazandıklarından nasipleri var” meâlindeki âyet (en-Nisâ 4/32), her iki cinsin sadece mânevî kazanımlarını değil maddî kazanımlarını da vurgulamaktadır. Hukukî işlemleri yapma hususunda kadın esas itibariyle erkeklerle aynı konumdadır. Erkekler bir hukukî işlemi hangi şartlarla yapabiliyorsa kadınlar da o şartlarda yapabilirler. Kadının sosyal konumu, İslâm tarihi ve coğrafyası içinde hukukî konumundan daha büyük bir çeşitlilik arz eder. Bunda toplumların İslâm öncesinden getirdikleri örf ve âdetlerin, dinî alışkanlıkların, etnik ve kültürel farklılıkların önemli rolü vardır. Burada belirtilmeye çalışılan sosyal konumun özellikle incelenen bölge ve dönemlere ait bir tablo ortaya koyduğu unutulmamalıdır.¹⁵¹

3. 2. Hristiyanlıkta Kadın

İnciller’de Hz. Meryem başta olmak üzere muhtelif kadınlardan bahsedilmektedir. İsa, sadece sözleriyle değil davranışlarıyla da kadınları yüceltmiş ve İncil’i yayma işine seçtiği kadınları da katmıştır. Yeni Ahid’de erkekler gibi kadınlar da Mesih’in doktrinine muhataptır ve onu dinleyip peşinden gitmiştir.¹⁵² Kadınların İsa Mesih vasıtasıyla şifa bulmuş ve günahları bağışlanmıştır. Yeni Ahid’de bir taraftan cinsî hayat ve evlilik iyi görülmemekte, bekâretin üstünlüğü ve evlenmemenin fazileti vurgulanmaktadır. Diğer taraftan poligami ve boşanma yasaklanmaktadır.¹⁵³

Pavlus; evlilikte karı-kocanın ilişkilerinden bahsetse de onun evliliğe karşı çıktığı görülmektedir. Nitekim, modern dönemde bile erkekten farklı olarak kadın, kocasız, ailesiz veya çocuksuz “yarım” veya tamamlanmamış olarak isimlendirilmektedir. Buna mukabil Pavlus, evlilik olmadan yaşanan hayatın

---

¹⁵¹ Aydın, "Kadın", 24/91.

¹⁵² Matta, 14:21, 15:28; Yuhanna, 4:7-42.

¹⁵³ Ömer Faruk Harman, "Kadın", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 24/85.

kendiliğinden tamamlanmış ve kayda değer olduğunu söylemektedir.¹⁵⁴ Önceki dönemlerde kadının kocasına sadık olması ve ona uyumlu davranması karşılığında kocası ona maddi yönden destek sağlayabilirdi. Fakat bütün bunlara rağmen kadın, sosyal ve hukuki açıdan da iyi durumda değildi. Hatta kocasından izinsiz kendi malından harcama hakkı bile yoktu.¹⁵⁵

Pavlus, evlenmemenin ideal olduğunu, ancak hem zinadan korunmak hem de çocuk yapmak için evliliğin olabileceğini ifade etmektedir. Ona göre erkek, kadın için değil kadın erkek için yaratılmıştır ve bu sebeple kadınlar rabbe bağlı olduğu gibi kocalarına da bağlı olmalıdır. Çünkü Mesîh nasıl kilisenin başı ise erkek de kadının başıdır. Pavlus'a göre bâkirelik üstün bir mükemmellik ve fedakârlıktır. Fakat evlilik İsa tarafından dinî bir sır seviyesine yükseltilmiştir. Kadın erkeğin gerçek arkadaşıdır. İsa'nın, kilisesine karşı yaptığı gibi erkek onu sevmeli, ihtimam göstermeli, himaye etmelidir. Çünkü onunla bütünleşmektedir. Pavlus kadına çözülmeyen bir bağla bağlandığı kocasına itaati tavsiye eder. O, kurtuluşunu annelik görevlerini yaparak, çocuklarını imanlı yetiştirerek, iyi işler yaparak sağlayabilir. Pavlus kadınların kilise toplantılarına katılabileceklerini, ancak söze karışmamalarını belirtmektedir. Çünkü kadın erkeğe bağımlı olduğu için öğrenmek istediklerini evde kocalarından sorabileceklerini, kadınların başlarını örtmelerinin zorunlu olduğunu ve yalnız bu şekilde kilisede dua edebileceklerini ifade etmektedir. Kadınların gösterişsiz giyinmelerini, utanılmayacak biçimde ve akıllıca süslenmelerini öğütlemektedir. İsa zamanında olduğu gibi havâirler döneminde de kadınlar, sınırlı ölçüde de olsa cemaate yardım ve hizmet işini sürdürmüşlerdir. Bazıları yetenekleri sebebiyle çeşitli dinî görevler üstlenmişlerdir. Ortaçağ boyunca Hıristiyan dünyada, özellikle de kilise muhitinde yaratılış hikâyesi temel alınarak bütün kadınların insanoğlunun düşüşüne sebebiyet verdiği kabul edilen Havvâ ile özdeşleştirilmesi ve ikinci derecede varlıklar olarak görülmesi, diğer taraftan Havvâ'nın antitezi olarak bir başka kadının, Meryem ananın öne çıkartılıp onun tanrı annesi olarak takdim edilmesi, yeni dönemde ise bu

---

¹⁵⁴ Susanne Heine, "Women and Early Christianity", *London: SCM Press LTD*, (1987), 103-104.

¹⁵⁵ Mustafa Sıbai, *Kadının Yeri* (İstanbul: Akabe Yayınları, 1988), 51.

aşırılıklara tepki olarak feminizm ve kadın hakları tezinin ön plana çıkması, Hıristiyanlığın kadın konusundaki tarihî tecrübesinin özeti mahiyetindedir.¹⁵⁶

3. 3. Yahudilikte Kadın

Yahudi halkı bibliğin¹⁵⁷ dönemlerinde, ataerkil aile görünümünü temsil ediyordu. Bir Yahudi kadını sosyal statü noktasında erkeğin altındaydı. Kadının erkeğe karşı tek görevi ona hizmet etmesiydi. Kadının tüm hakları ve mülkiyeti nikahtan sonra erkeğin olurdu. Evlilik "kinyan" denilen sahip olma anlamındaydı. Yaakov, Rahelli'yi çok sevmiştir ama onunla izdivaç yapmak için kayınpederi olan Lavana'ya yedi yıl boyunca çalışma bedelini ödemiştir.¹⁵⁸ Tora, kadının yaratılma amacının eşine yardımcı olmasından başka bir şey olmadığını açıkça dile getirir.¹⁵⁹ Birinci ve İkinci Bet Amikdaş¹⁶⁰ dönemlerinde (M.Ö. Birinci Binyıl) kadınlar, Bet Amikdaş'taki dini ritüellere katılmaz, yapılan ayinlerde yer almazlar, kesilen kurbanları iç bölüme kadar götürmez, sadece dışarıdaki bir din adamına teslim edebilirlerdi. Ama kadının statüsü Tevrat sonrası ve Talmudik zamanlarda değişime uğramıştır. Fakat yine de kadın, erkekle aynı seviyede olmaktan epeyce uzaktı. Birinci yüzyıl tarihçilerinden Jozefus, *Apion'a Karşı* isimli eserinde şöyle demiştir: "Erkek karşısında kadın, dine göre her şeyde alçak bir konumdadır. Ona göre itaat etmesi gerekir. Bu onun alçaltılmasından ziyade; yönetilmesi içindir. Çünkü Tanrı velayeti erkeğin eline vermiştir."¹⁶¹

Maimonides'in görüşüne göre, bir kadın ibadethanede hiçbir zaman erkeklerin bulunduğu bölgeye giremezdi.¹⁶² Bir başka görüşte ise kadın kocasının el ve ayaklarını yıkamazsa sert bir cisimle dövülmeye müstahaktı.¹⁶³ Maimonides'in eleştirmenlerinden Abraham Ben David, böyle bir şeyi işitmediklerini ve bunun Maimonides'in hayatı boyunca geçirdiği ülkelerdeki gelenek ve kültürlerden etkilendiğini belirtmektedir. Polonya, Almanya ve Fransa'daki kaynaklara göre ise, kocası tarafından dövülen bir kadın duyulmamıştır.

---

¹⁵⁶ Ömer Faruk Harman, "Kadın", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 24/86.

¹⁵⁷ Bibliğin: Talmud öncesi dönem, Tanah'ın etkili olduğu zamanlar.

¹⁵⁸ Tekvin, 29:18.

¹⁵⁹ Tekvin, 2:18.

¹⁶⁰ Bet Amikdaş: Yahudi halkının kurban kesmek için bir araya geldikleri mâbet.

¹⁶¹ Besalel, "Kadın", 1/302.

¹⁶² Yad, Melahim, 1:6.

¹⁶³ Yad, İşhut, 21:3, 10.

Kadının bu statüsü hem Talmud hem de Talmud sonrası dönemlerde asırlar boyunca bir değişikliğe uğramadan süregelmişti. Lakin Almanya'nın Mainz kentinden Rabenu Gerşom, 1000 yılında dönemin meşhur Yahudi din görevlilerini bir araya toplayıp konsey oluşturmuş, erkeğin birden fazla eşe sahip olması ve karısının iznini almadan boşanabilmesini önleyen yasakları duyurup yayınlamıştır. 19. yüzyılın ortasında Reformcu Yahudilerin demeçleri ve aynı yüzyılın sonuna doğru Muhafazakâr Yahudilerin liberal beyanatları Yahudi kadınının statüsünde bariz bir değişiklik sağlamadı. Reformcular 1972'de Muhafazakar Yahudiler de 1981 yılında ABD'de kadın hahamların çalışmalarına izin verdiler. Günümüzde pek çok Yahudi feministi, çoğunluk Ortodoks Yahudilerinden olmakla birlikte, Yahudi kadınlarını, eşleri ile olan yaşamındaki imtiyaz ve sorumlulukları paylaşabilmeleri adına gerekli dinsel kanunların gözden geçirilmesi amacıyla bir mücadele içinde bulunmakta ve Yahudiliğin tüm kesimlerinde bu değişikliğin kişinin yaşamına ne kadar etki edeceği ele alınmaktadır.¹⁶⁴

Talmud dönemlerinde, erkek bir bebek dünyaya geldiğinde herkes sevindiği ama bir kız çocuğu doğduğunda ise aile ve akrabalarının erkeğe oranla daha az mutlu olduğu belirtilir. Bunun sebeplerinden birisi de aile isminin erkek evlat aracılığı ile devam ettirebilmesi ve kadınların, 10 erkekten oluşan dini cemaat dediğimiz Minyan'dan¹⁶⁵ sayılmaması da yer almaktadır. Talmud'a göre kadınlar, Tora'nın yasaklamış olduğu tüm kaidelere uymak zorunda olup kadının yapmak zorunda olduğu bazı kaidelere uymak durumunda değildirler. Bunlardan bahsedecek olursak, zaman kavramına bağlı olan misal kadının gün içinde yaptığı ev işlerini engelleyebilecek dualar da yer almaktadır. Daha sonraki dönemlerde din bilginlerinin de tasdik ettiği gibi, kadınların bütün duaları dile getirmesi, tefilin ve tzitzit giymesi, Omer¹⁶⁶'i sayması, vb. şeylerden muaftırlar. Lakin kadınların mecbur oldukları şeylerden birisi de Hanuka mumlarını yakmalarıdır. Çünkü zamanında onlar da Hanuka mucizesini yaşamışlardır. Nitekim Şabat akşamında yapılan Kiduş'u dinlemeli veya söylemelidirler. Zira Şabat'a saygı herkesi kapsamaktadır. Ayrıca kadınların Yom

---

¹⁶⁴ Besalel, "Kadın", 1/302.

¹⁶⁵ Minyan: Tefila, Tora okunması, Kadiş gibi dinsel törenlerde 13 yaşını aşmış en az on Musevi erkeğinin bulunduğu grup.

¹⁶⁶ Omer; 'demet', 'ölçü birimi', yeni yılın arpa ürününden Bet-Amikdaş'a getirilmesi gereken unun miktarı, gibi bir çok anlam içerir.

Kipur'da oruç tutmaları, matsa yemeleri (Pesah'ta), Purim'de Ester Megilası'nı okumaları, vb. gibi dinsel sorumlulukları vardır. Ortodoks Yahudilerine ait dua kitaplarında ilginçtir ki sabah dualarında okunan bir bölümde Tanrı'ya erkeğin "kadın olarak yaratılmadığı için" teşekkür etmesi dikkat çekicidir. Ancak bunun sebebi, kadınların mitzva'ya¹⁶⁷ erkekler kadar katılma yükümlülüklerin bulunmaması ve erkeğin bu nedenle daha çok mutlu olduğu şeklinde açıklanmaktadır. Ortodoks Musevi Cemaatlerinde kadınların sinagoglarda farklı bölümlerde oturtulmasının sebeplerinden biri, erkeklerin kadınlar tarafından cinsel manada tahrik edilmemesi veya dikkatlerini dağıtmamaları içindir. Bu durum sadece bu mezhepte olmayıp Ultra Ortodokslarda (özellikle Hasidim'de) sinagog dışındaki sosyal toplantı ve düğünlerde bile kadınların erkeklerden ayrı bir yerde oturmasına, araya gerektiğinde bölmeler konulduğu görülmektedir. Birçok Muhafazakar Rabbiler, Şulhan Aruh'u temel alarak kadını Minyan'dan saymaz iken, bazı Reformcu ve Yeniden Yapılanmacı cemaatler ve Muhafazakar Rabbiler, kadını Minyan'a dahil ederler. Nitekim Ortodoks Yahudi Cemaatleri, kadını Minyan'a bile almazlar. Diğer taraftan Yahudiliğin kanunları, kadının dini faaliyetlere katılmasına karşı kesin bir vaziyet almıştır. Buna izahat olarak öne sürülen sebep, kadının iştirak edeceği dini ayinlerin, "topluma saygı" prensibini çiğneyeceğidir. Talmud, kadın sesinin erkeğe cinsel manada ilgi uyandırabileceğini ve yapacağı dualardaki ihlas ve huşuyu engelleyebileceğini belirtir. Reformist ve Yeniden Yapılanmacı Cemaatler, kadının sinagoglardaki hizmetlerde tam etkinlik göstermesine izin verirler ama bunun toplum içindeki saygı ilkesi ile kadının bir bağı olmadığını savunurlar. Ortodoks Cemaatler, kadının dini faaliyetlere katılmasını kabul etmez ve diğer Yahudi cemaatlerin aksine de kadının Tora okuması için çağrılmasına da ruhsat vermez.¹⁶⁸

Yahudi tarihi boyunca erkeklere verilen dini eğitim, kız çocuklarına nazaran daha fazladır. Genellikle kadınlar, sistematik olmayan bir şekilde annelerini izlemişler ve onlara yardım ederek bir şeyleri öğrenmişlerdir. Kadınlar, ailedeki erkek çocuklara özel ders vermek için gelen öğretmenleri dinleyerek bir şeyler öğrenebiliyordu. Bazı Mişna otoriteleri ve Talmudik dönemlerde bir babanın kızına Tora öğretmesinin zorunlu bir vecibe olduğunu savunmuşlarsa da genellikle kadınları, "fazla ciddi

---

¹⁶⁷ Mitzva: Her Musevi'nin yerine getirmekle ve korumakla yükümlü olduğu emir veya kural.

¹⁶⁸ Besalel, "Kadın", 1/302.

olmayan, laf taşıyan, dedikoducu ve öğrenebilme potansiyeli düşük" olarak ifade etmişlerdir. Kadının asıl amacı kendini yetiştirmekten ziyade erkek çocuklarını eğitmek, işten gelen kocasına ilgi göstermek olarak görülmüş ve bunları yapan kadınlar da takdir edilmiştir. Lakin Ortodoks Yahudi toplulukları I. Dünya Savaşı'ndan sonra kadınların eğitim ve öğretimine önem vermişlerdir. Günümüzde modern yeşivaların¹⁶⁹ çoğu hem kızlar hem de erkekler için tam manada Yahudilik eğitimi sağlamaktadırlar. Hem Biblik zamanlarda hem de ondan sonraki dönemlerde kadın toplum nazarında erkeğin bir malı olarak görülüyordu. M.Ö. 80'de Sanhedrin¹⁷⁰ başkanı olan Simeon ben Şetat, ketuba olarak tabir edilen evlilik kontratını çıkartmıştır. Öyle ki bu kontratta belirtildiğine göre eşler boşandığında kadın, kocasının mirasına sahip olamaz. Ancak kadın, ketuba'da belirtilmiş olan parayı alabilmektedir. Sivil kanunlarına göre kadın, boşanmış olup ama Yahudi boşanma ilanı olan get belgesini kocasından alamamışsa birçok sıkıntı çekmektedir. Eğer kocası, ortadan kaybolursa ya da ölü addedilirse somut kanıt olmadığı halde bile kadın "aguna" (bağlı kadın) olarak tanımlanmaktadır. Her iki durumda da kadının evliliği devam etmekte ve başka biri ile evlenememektedir. Yeniden Yapılanmacı Yahudiler, ketuba'ya ek bir madde koydurarak bu gibi olası durumlarda evliliğin bir çözüme kavuşmasının Bet-Din'e bırakma yetisini, evlenecek eşlerin bizatihi onayından geçirmektedirler. Ama Ortodoks Yahudilik, böyle bir ketubanın Yahudilik kanunları ile tam manasıyla uyumlayacağını söylemektedirler. Aynı zamanda Yahudi dininin kadın-erkek eşitliğini, her iki cinsiyetin de İlahi Varlık'tan kaynaklanması nedeniyle kabul ettikleri görülmektedir. Bundan dolayı, erkek topraktan yaratılmış ve Tanrı'nın nefesiyle ilahi bir nitelik kazanmıştır. Kadın ise gerçekte ilahi değeri kazanmış olan erkeğin kaburgasından yaratıldığı için ondan daha üstün olduğunu kabul edilmektedir.¹⁷¹

İsrailoğulları'nın anneleri olarak adlandırdığı (imahot), Avraam Avinu'nun karısı Sara, Yitshak Avinu'nun karısı Rivka, Yaakov Avinu'nun karıları Rahel ve Lea'dır. Kızıldeniz'i yararken Tanrı'nın mucizesini anlatan ilahiyi söyleyenlerin en başında olan Moşe Rabenu'nun ablası Miryam, kayyum Devora, Yeuda Kralı

¹⁶⁹ Yeşiva: Tora, Mişna ve Talnud'un ileri derecede incelendiği akademiler.

¹⁷⁰ Sanhedrin: Yunanca'dan gelen ve Yaşlılar Konseyi veya Büyük Meclis anlamına gelen kelime. İkinci Bet-Amikdaş döneminin dinsel, yargısal ve yasa koyucu kurumu.

¹⁷¹ Besalel, "Kadın", 1/302.

Yoşiau'nun devrinde yaşayan Hulda peygamberden başka, Moav asıllı olmakla beraber kendini Musevi inancına vakfeden ve David Ameleh'in dedesi olacak Boaz ile evlenen Rut, Yahudileri Aman'ın şerrinden uzaklaştıran Ester, Yael, Yudit, Hanna gibi kadın kahramanlar, Haşmonaylar zamanındaki Salome Aleksandra gibi kraliçeler, Yahudi dini ve tarihinde adı geçen kadınlardır.¹⁷² Musevi tarihine bakıldığında birçok katkı sağlayan kadınları görmek mümkündür. Kadınlar toplumda siyasal, bilimsel, edebi ve ticari liderlik etmişlerdir.¹⁷³

3. 3. 1. Yahudilikte Erkek

Tanah'ta bahsi geçen insanın yaratılışı hakkındaki meselenin iki farklı anlatımının olduğunu yukarıda ifade etmiştik. Birinci ifadeye baktığımızda kadın ve erkek aynı zamanda ve ikisi de Tanrı suretinde yaratılmıştır.¹⁷⁴ Haliyle yaratılış bakımından erkek ile kadının birbirinden üstün olması söz konusu bile değildir. Yani her ikisi de birbirine denktir. Ancak ikinci ifadede anlatılan kadın, erkekten daha sonra onun bedeninden bir parça olarak hasredilmiştir. Kadının ismini erkek koymuştur. Bu olay Yahudi geleneğinde erkeğin üstünlüğü ve kadının onun emirlerine uyup boyun eğmesi olarak görülmüştür. Kadının erkekten yaratılmasının asıl nedeni aslında aynı bütünün parçaları olmaları nedeniyle birbirlerinden kopmamasıdır.¹⁷⁵ Erkeğin bir parçasından yaratılan kadın bütüne tabi olması yani erkeğe tabi olması beklenmektedir. İbranicede kocaya atfedilen adlardan biri de "baal"dir ve beyefendi anlamındadır.¹⁷⁶ Âdem ile beraber yaratılmış olan Lilit'in geri dönmeyi istememesi üzerine Âdem'in bedeninden yaratılan Havva aslında Lilit'in bu başkaldırısına yönelik bir tepki olarak yaratılıp erkeğin otoritesi altına alınması sağlanmıştır. Böylelikle erkek, kadın üzerinde bir otorite ve söz sahibi olmuştur.¹⁷⁷

Tanah'ta kadının cezalandırılmasına karşın erkeğin de cezalandırılması ifade edilir. Nitekim erkek ve kadın meyveyi yemeden önce çıplaklardır lakin utanma gibi

---

¹⁷² Besalel, "Kadın", 1/302.

¹⁷³ Besalel, "Kadın", 1/305.

¹⁷⁴ Tora ve Aftara: Bereşit, Perek 1:26-27.

¹⁷⁵ Tora ve Aftara: Bereşit, Perek 2:23-24.

¹⁷⁶ Ömer Faruk Harman, "Kadın: İslam Öncesi Dinlerde ve Toplumlarda Kadın", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/82-86.

¹⁷⁷ İsmet Eşmeli-Muhammed İsmail Hiçyılmaz, "Yahudiliğin Erkek Egemen Anlayışı", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1, (Bahar 2020), 79.

duygulara daha sahip değillerdir.¹⁷⁸ Yasak meyveyi yedikleri anda utanma duygusunu bir anda hissederler ve kendilerine birinin seslendiğini işitince korkup saklanırlar. O kişi Tanrı'dır. Böyle bir olay karşısında Tanrı onların utanma duygularının olduğunu anlar ve yasak meyveyi yediklerinden şüphelenir. Âdem de suçu Havva'ya yükleyerek "Yanıma verdiğin bu kadın bana yedirdi." der. Doğrusu burada Havva'ya yüklenen bir suçun aksine Tanrı'ya karşı serzenişte bulunma söz konusudur. Kadın da kendisinin aslında bir yılan tarafından kandırıldığını belirtir. Bundan dolayı hem kadın hem de yılan lanetlenmiş olarak cezaya çarptırılır. Bu durumdan sadece Havva değil Âdem de ceza alır. Karısını dinleyip yasak olan meyveden yediği için bütün bir hayatı, kendi yaptığı bir günahın ötürü lanetlenen toprakta çalışmakla ve hayatını idame ettirmekle geçecekti. En sonunda da yaratılmış olduğu toprağa dönmekle cezalandırılacaktı.¹⁷⁹

Tanah'ta geçtiği üzere, kadın aslında yasak olan meyveyi yılanın telkin etmesi sonucunda yemesi ve kocası Âdem'e de yedirmesi, onun arka planda kalmasına ve günaha sürükleyen kişi olarak görülmesine ve erkeğin öne çıkmasına sebep olmuştur. Bu nedenle Yahudi tarihi süresince kadın erkeğin hizmetçisi, kocasına bağlı, onu yönetmesi gibi kaidelerin temelini oluşturmuştur.¹⁸⁰ Yahudi kanunlarını baktığımızda genellikle öngörülen sistemin, sosyal ve dini açıdan topluma uyum sağlayan erkeğin üzerinde toplandığı ve hemen hemen her konuda önceliğinin olduğu, kadının ise dini, ekonomik ve sosyal bakımlardan erkeğe bağlı veya erkekten daha düşük bir pozisyonda yer alacak şekilde sistemin oluşturulduğunu dile getirmek yanlış olmayacaktır. Bununla beraber Rabbani literatüründe ise erkeklerden ziyade hata ve kusurlarından dolayı kadına yerilmektedir. Eğer kusur erkek tarafından yapılmış olsa sadece o erkek sorumlu olur tüm erkekler suçlanmaz. Ama herhangi bir kadın bazı hata ve kusurlar işlediğinde bu tüm kadınlara yüklenmektedir. Yukarıda da bahsedilen yasak meyve ile ilgili yapılan günah sadece Havva tarafından işlenmiş olsa da ne yazık ki bu kusur Yahudi tarihinde tüm kadınlara itham edilmiştir. Anlatılanlara bakıldığında Yahudilik tarihinde erkeklere pozitif bir ayrımcılık yapılmıştır. Günümüz Yahudiler arasından kız çocuğu sahibi olan erkekler, önceki kadar olmasa da katı bir

---

¹⁷⁸ Tora ve Aftara: Bereşit, Perek 2:25.

¹⁷⁹ Tora ve Aftara: Bereşit, Perek 3:9-19; Ünal, "Yahudi Geleneğinde Kadının Yaratılışı ve Lilit Efsanesi", 110.

¹⁸⁰ Tora ve Aftara: Bereşit, Perek 3:16.

şekilde yadırganmaktadır. Kız evladı olan erkeklerle alay edilmesi veya kız evladı vefat etmiş erkeklerin bunu umursamaması şeklindeki teamül, zamanın Rabbileri tarafından eleştirilmesi bir yumuşama eğilimi olarak algılansa da erkeğin kadına üstünlüğünü bir kere daha onaylamaktadır. Kız çocuğu ile erkek çocuğu karşılaştırılmasında iyi olan kız çocuğuna göre söz dinlemeyen/yaramaz olan erkek evladın daha kıymetli olduğu düşünülmektedir.¹⁸¹

Yahudilik tarihinde kadının ve kız çocuğuna karşı ortaya çıkan bu olumsuz imaj, Yahudilikte erkeğin görev ve sorumluluklarını arttırmış ve kadınların olumsuz davranışlarını kontrol altına alabilecek tek kişinin erkek olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda, Havva'nın yasak meyveden yemesi onu bütün kötülüklerin anası yapmış tüm kadınların 'ayartıcısı' olduğu belirtilmiştir. Kadının zayıf, duygusal ve günaha yatkınlığına dair negatif durumunun kontrol altına almak adına kadın, hayatı boyunca erkeğe bağlı ve onun gözetiminde olan bir figür olarak görülmüştür. Bu bakımdan kadının olumsuz davranışlarının durduran ve engelleyen kişinin erkek olduğu böyle bir vazifesinin olduğu anlaşılmaktadır. Kadın, kocasının altında yer alması ve kocasının sözlerine itaat etmesi gerektiği vurgulanmıştır.¹⁸² Erkeğin üstünlüğünü gösteren meziyetlerden birisi de soy kütüğü ile ilgilidir. Tanah'ta genellikle erkek tarafın yani babaların isimleri yer verilir. Lakin aynı oranda kadınların isimleri yer almamaktadır.¹⁸³

3. 3. 2. Sözlenme

Kimi Yahudi cemaatlerinde halen devam eden bir kadın ile erkeğin gelecek bir tarihte evleneceklerini ve bunun şartlarını belirleyen bir anlaşma yaparlar. Buna "şiduhin" (sözlenme) denir. Şiduhin Orta Çağ'dan beri iki aşamada yürütülmektedir. Önce Aşkenazlar'ın Vort dediği bir söz kesme töreni gerçekleştirilir. Daha sonra genellikle bir ikram eşliğinde Kinyan dediğimiz evlilik sözleşmesinin kabul edildiğini gösteren bir merasim düzenlenir. Kabullenme olarak tabir edilen bu geleneksel adet merasimi yöneten kişi tarafından bir mendilin ucundan tutarak ifade edilir. Sözlenme

---

¹⁸¹ Salime Leyla Gürkan, *Bütün Yönleriyle Yahudilik* (Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2012), 645.

¹⁸² Harman, "Kadın: İslam Öncesi Dinlerde ve Toplumlarda Kadın", 24/82-86; bk., Gürkan, "Bütün Yönleriyle Yahudilik", 633-645.

¹⁸³ Tora ve Aftara: Bereşit, Perek 4:17-26; Perek 5:1-32; Perek 10:1-32.

merasimi, evlenecek eşlerin arasında, onların ebeveynleri ya da onların adına vekaleten bir akraba tarafından gerçekleştirilebilir. Bu süreçte yapılan sözleşme Şartlar Belgesi manasına gelen ve delil niteliği taşıyan "Ştar Teanim" / "Teanim" belgesiyle resmîleştirilir.¹⁸⁴ Merasimin sonuna doğru damadın ve gelinin annelerinin yere porselen, seramik cinsi ya da camdan bir tabak atarak kırmaları da gelenektir. Günümüzde sözlenme merasimi, düğünden önce yapılacağı gibi düğün günü de yapılabilir. Sözlenme şayet düğün günü yapılır ise Teanim belgesi örtme töreninden önce okunmakta ve annelerin tabak kırma geleneği de bu sırada yapılmaktadır.¹⁸⁵

3. 3. 3. Kiduşin (Nişan) ve Nisuin (Evlilik) Töreni

Yahudi evlilik töreni, erusin/kiduşin (nişanlanma) ve nisuin (evlenme) olarak iki aşamada gerçekleşmektedir. Önceki zamanlarda nişan ile evlenme arasında bir yıl ya da daha fazla bir süre olurdu. Şimdi ise bir arada yapılan bu iki törene kiduşin (takdis) adı verilmektedir.¹⁸⁶

Eski zamanlarda çocukların bilhassa kız çocuklarının izdivaçları küçükken babaları tarafından yapılarak, evlenecek olan çocuk ergenlik çağına ulaştığında evliliğin gerçekleşeceğine dair bir taahhüt verilmekteydi. Bu evlilik anlaşmasının hukuki anlamda kapsamı, kızın onayı ya da itirazı söz konusu olup olmayacağı gibi meseleler Yahudi din adamlarını uzun süre meşgul etmiştir. Yahudilikte nişanlılık, evlilik gibi hukuki açıdan önemli kabul edildiğinden iki tören arasında geçen süre boyunca meydana gelebilecek sıkıntıların ortadan kaldırılması için nişan ve evlilik törenleri bir arada yapılmıştır.¹⁸⁷

Talmud'da evlilik ile ilgili şartlar yer almaktadır. Evlenecek olan çiftin beraber yaşamaları için Ketuba (Evlilik Belgesi) şart koşulmuştur. Ketuba, evlenmeden önce düzenlenen bir evlilik sözleşmesidir. Kitabe ya da yazılı olan manasına gelip çiftlerin evlilik töreni yapıldıktan sonra dini nikahı kıyan hahamın iki şahısın şahitliğinde

¹⁸⁴ [https://tr.wikipedia.org/wiki/Yahudiliğin_evliliğe_bakış_açısı#:~:text=Yahudi%20kanunlarına%20göre%20sözlenme%20\(şiduhin,adına%20bir%20akraba%20tarafından%20yapılabilir](https://tr.wikipedia.org/wiki/Yahudiliğin_evliliğe_bakış_açısı#:~:text=Yahudi%20kanunlarına%20göre%20sözlenme%20(şiduhin,adına%20bir%20akraba%20tarafından%20yapılabilir) (12.05.2022)

¹⁸⁵ Asife Ünal, "Yahudi Düğün Gelenekleri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2016), 230.

¹⁸⁶ Asife Ünal, *Yahudilikte, Hıristiyanlıkta ve İslâm'da Evlilik* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları 1998), 34.

¹⁸⁷ Asife Ünal, "Yahudi Düğün Gelenekleri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2016), 229.

damada imzalatıp, geline teslim ettiği bir anlaşma belgesidir. Bu kontratta kocanın karısına karşı olan görev ve sorumluluğu yazılır ve burada aynı zamanda kadının çıkarları gözetilir. Ketuba, İkar Ketuba (Asıl Ketuba) ve Tosef'et Ketuba (Ek Ketuba) olarak 3 ekten oluşur. Asıl Ketuba'da boşanma meydana gelirse gelinin alacağı tazminat belirtilmiştir. Talmud'a göre oran gelin bakire ise 200 gümüş sikke, dulsa 100 gümüş sikkedir. Eski dönemlerde ketubalar, parşömen kağıtlarına el yazması olarak yazılıp, kenarları çeşit çeşit süslemelerle bezenirdi. Bugün çiftler, yaşadıkları ülkenin medeni kanunları nezdinde resmi nikah sözleşmesi de imzaladıkları için, boşanma durumunda ketubayı delil olarak gösterebilmektedirler. Öte yandan günümüzdeki ketubalar standart, matbaada basılmış olup bırakılan boşluklar ilgililer tarafından doldurulmaktadır. Ketubaya eklenen bir maddede erkeğin, karısı hayattayken başka bir kadınla izdivaç yapamayacağı yazılıdır. Ketuba bugün özellikle bir aile sicili görevi yapmaktadır. Brit-Mila, Bar-Mitzva ve Bat-Mitzva merasimlerinin yapılabilmesi için hahambaşlıklarının vereceği Reşut (izin) belgeleri için bir kayıt oluşturmaktadır. Coğrafi yöre ve geleneksel farklardan etkilenmeksizin, ketuba bütün Yahudi topluluklarında yerleşmiş bir olgudur.¹⁸⁸

Evlilik için gerekli olan her şey bu belgede detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. Ketuba, özenle korunmalıdır ve kaybolursa hemen yenilenmesi gerekir. Yahudilik tarihinde evlilik her zaman kutsal bir görev olarak tanımlanmıştır. Evliliğe verilen önem Tekvin'de şu sözlerle ifade edilmiştir;¹⁸⁹ *“Verimli olun, çoğalın dedi, Yeryüzünü doldurun ve denetimini alın, denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, yeryüzünde yaşayan bütün canlılara egemen olun.”*¹⁹⁰

Bir bekarın evlenebilmesi için zihinsel ve fiziksel açıdan evlilik için uygun mu değil mi bunu ortaya koyması beklenirdi. Bunun kıstası da kişinin evlilik için gerekli akti oluşturabilmesi ve iradesini ifade edebilmesidir. Bu sebeple dilsizler, sağırlar, çocuklar, psikolojik olarak yetersiz veya zekâ özürlü olan kişilerin evlenmesi uygun görülüyordu. Ancak dilsiz ve sağır insanlar, nikah anında eğer iradelerini ifade edebiliyorlarsa evlendirilebilirdi. Üstelik çocuğu olmayan bir dulun yeniden evlenebilmesi için; öncelikle vefat eden kocanın erkek kardeşi ile evlenmesi kabul

¹⁸⁸ Besalel, “Evlilik”, 1/162.

¹⁸⁹ Alija, *Hristiyanlıkta Evlilik Sakramenti*, 10.

¹⁹⁰ Tekvin, 1/28.

görüldüğünden "halitsa"¹⁹¹ töreni ile Tora'ya göre bu evliliğin gerçekleşmesi sağlanırdı. Gelinin bakire olup olmaması mühim konulardan biriydi. Zira bekaret, izdivacın manevi saflığını simgelerdi. Bununla beraber bakire birinin ketubası bakire olmayan birine göre iki misli avantajlar sağlamaktaydı. Evlenme yaşına gelince, erkek için 13 kız içinse 12,5 yaş evlilik için yeterliydi. Biblik zamanlardaki bu uygulama, Talmudik dönemlerce de sürmüş ancak Amora Rav bu uygulamaya son vermiştir. Mişna bir erkek için 18 yaş bareminin uygun olduğunu belirtmektedir. Günümüzde Hasidik cemaatler gençleri 18 yaş dolaylarında evlendirmektedirler. Kuzey Afrika ve Kürtler'in yerleşim bölgelerinde kısa bir süre öncesine kadar çocuk yaşında evliliklere rastlanmakta idi. İsrail'de asgari evlilik yaşı kızlar için 17 erkekler içinse 18'dir. Düğünlerin yapılamayacağı bazı günler vardır. Örneğin Şabat günlerinde ve dini bayramlarda düğün yapılamaz. Çünkü Rabbinik uygulamaya göre iki mutlu olayın birbirleriyle karıştırılmaması gerekir.¹⁹²

Nikah tarihi belirlenirken kadının adet dönemine veya bir sonraki haftaya denk gelmemesine dikkat edilirdi. Birçok Sefaradi Cemaati'nde evlenme gününden evvelki gece gelin için "hinna" (kına) adında bir gece düzenlenir. Gelinin kız arkadaşları, ailesinin kadın fertleri gelinin evine gelirler. Gelinin elleri kırmızı kına ile boyanmıştır. Yemen'de bununla ilgilenen kadınlar gelinlere renkli elbiseler giydirirler, takılar takarlar ve bu arada şarkılar söylerken gelinin ellerine kına sürerlerdi. Bu uygulamanın amacı kem gözden korunmaktır. Önceleri damadın ve gelinin kadın dostları ve akrabaları gelinin evinde toplanır, gelinin parmaklarını, tırnaklarını ve saçını kınayla boyarlardı. Boyanın amacı gelini güzelleştirmektir. Ancak Türkiye'de günümüzün Yahudi toplumunda bu gelenek yalnız adı ile süregelmektedir.¹⁹³

Düğünden bir gün önce geceleyin gelin evinde eş, dost ve akrabalar toplanıp geline birtakım hediyeler verir ve şarkılar söylenir: "Kantar La Novya." Bu gecede damatla gelin birbirlerini görmezler. Evlenecek olan damat adayı evlilik töreninden önceki cumartesi günü sinagoga gider ve Tora okumaya davet edilir. Törden sonraki cumartesi günü ise damat yine sinagoga gider ve dua okuması yapar bu da başka bir

---

¹⁹¹ Halitsa: Erkek kardeşi ölen bir erkeğin, ölenin dul eşi ile evlenmesini mecbur eden Tora emrinden muaf tutulmasını sağlayan dini merasim.

¹⁹² Besalel, "Evlilik", 1/162.

¹⁹³ Besalel, "Evlilik", 1/166.

dini sorumluluktur. " Aparar Aşuar" (Çeyizin sergilenmesi) geleneği ise günümüzde geçerliliğini yitirmiş gibidir. Hupa'ya girerken çiftin üzerine buğday, pirinç, konfeti, şeker gibi şeylerin atılır. Bu adet eski zamanlardan kalmaz ve kurulan yuvanın bereketli olmasını simgeler. Yahudi dinine göre düğündeki merasimi tamamlamak adına bir din görevlisini gerek duyulmamaktadır. Lakin 15.yüzyıldan beri evlilikler ekseriyetle bir Rabbi tarafından gerçekleştirilmeye başlandı. Emansipasyon dönemiyle birlikte Rabbi hem medeni hem de dini nikahı onaylayacak devlet memuru yetkisini sahip olmuştu. Öte yandan evliliğe hazırlık safhasının ayrıntılarıyla ilgili olarak zikredilmesi gereken diğer bir tabir de " Şidukin" dir. Burada ileri bir tarihte evlenmeyi taahhüt eden çift, maddi şartları ve diğer mükellefiyetleri tartışır. Halbuki Kiduşin (veya erusin), evlilik töreninden evvel yapılan bir nişan töreni olarak Biblik ve Talmudik dönemde resmi evlilik töreninden 1-2 ay kadar evvel cereyan eden ve evlilik işleminden önceki ilk aşamayı oluşturan bir törendi. "Şidukin"le ilgili olarak; ilk zamanlarda yapılan evlilik şartlarının pazarlıkları konusunda Yaratılış 34'te bilgiler mevcuttur. Burada gelinin babasına, damadın babasının ödeyeceği meblağ olan "mohar" yer almaktadır. Ancak Talmudik zamanlarda bu uygulama kaldırılmış ve hem damada hem de geline verilecek meblağlar tartışma alanına girmiştir. Bunlar "şetar pesikta" adlı bir belgeye kaydolunurdu. Damada verilen meblağa " nedunya" (drahoma) denirdi. Zamanla bu terim, geline verilen meblağ anlamına gelmiştir.¹⁹⁴

Evlenme mükellefiyetinin onaylandığını gösteren "kinyan" adlı bir tören, ekseriyetle bir ikram eşliğinde yürütülür. Burada bu kabullenme, merasimi yöneten kişinin tuttuğu bir mendilin köşesini tutarak ifade edilir. Bu uygulamanın kaynağı Biblik'tir.¹⁹⁵ İkinci aşamada varılan anlaşma "tenaim" adında bir belgeye dökülür. Tenaim de parasal şartlar, düğünün yeri ve tarihi yazılır. Tenaim'in iptal edilmesi ciddi derece de tatsız bir olaydır. Törenin sonunda gelinin ve damadın anneleri bir tabak veya ona benzer bir nesneyi kırarlar. Böylelikle yapılan anlaşmanın bir daha tamir edilmeyecek düzeyde bozulmaması dileği ifade edilir. Bununla beraber damat ve gelin arasında ikram ve hediyeler teati edilirdi. Tora'da gelin ve damadın bir arada yaşamasından önce yapılan törenin adı "erusin" dir. Talmud'da da bu şekilde geçer. Ama bilgiler, durumun kutsallığını ciddiye alarak bu törene "kiduşin" demişlerdir.

---

¹⁹⁴ Besalel, "Evlilik", 1/164.

¹⁹⁵ BT., Rut 4:7.

Zira kadın artık evleneceği erkek dışında başka erkeklere kapalı kalmak adına kutsal bir görevi üstlenmiş ve kendisini buna adamıştır. Evlilik ile ilgili bu aşama konusunda Mişna, evlilik bağlamında bir kadına üç türlü sahiplenilebileceğini belirtmektedir: para ile, eylemle veya cinsel ilişki ile. Talmudik dönemlerden beri bilgiler en sondaki yöntemi kınamış ve hoş karşılamamışlardır. Böylece zaman içinde Kiduş`in anında gelenekselleşen bu yöntem, damadın gelinin parmağına sade bir yüzük takmasıydı. Gelinin parmağına damadın sade bir yüzük takmasıydı. Damat yüzüğü takarken geline şöyle derdi: "Şimdi bana şu yüzükle Moşe'nin ve Yisrael'in yasasıyla kutsal bir şekilde bağlanmış bulunuyorsun!" Bundan sonra şarapla yapılan kutsama ve bu kutsal ilişkiyi emreden Tanrı'ya yöneltilen kutsama yer alırdı. Bu törenden sonra gelin, " Nişuin " merasimine kadar kendi babasının evinde oturmayı devam ettirirdi. Nişuin merasimi gelinin damadın evine taşınmadan evvel ve yedi kutsamanın ("şiva berahot") söylendiği ve evliliğin gerçekleşmesi için gerekli ikinci temel ve son aşamadır. Bu aşamadaki önemli bir husus, merasime iki geçerli şahidin de katılması zorunluluğuydu. Orta Çağlar'da Yahudi cemaatlerinin sürekli taciz altında bulunmaları nedeniyle, Aşkenaz Yahudileri'nin Kiduşin aşamasını Nişuin`den, yani düğün yapılmadan öncesine ertelemeleri geleneği zamanla yerleşmişti. Bu gelenek günümüzde Sefaradi Yahudiler tarafından da izlenmektedir. Ancak Hasidik çevrelerde "tenaim" merasimi halen yaygındır. 13.yüzyıldan itibaren ise evlilikler genellikle " Şadkan" adı verilen çöpçatanlarca organize edilirdi. Bu kişiler hizmetleri için ücret alırlardı.¹⁹⁶

Günümüzde dinsel düğün merasimleri çeşitli mahalli geleneklerin etkisiyle değişiklikler arz ederler. Ortodoks Yahudilerce yapılan bir örnek şöyledir: Önce damat Ketuba sözleşmesini imzalar. Daha sonra damat gelinin yanına gider ve gelinin yüzünü örter. Damat ve gelin Hupa'nın altına gider; damat ve gelin kendi anne ve babaları ile beraber giderler. Diğer bir uygulamaya göre anneler geline, babalar da damada eşlik ederler. Conservative ve Reform Yahudilik hareketleri ise, geleneksel yöntemlere itibar etmekle beraber: damadın merasimden evvel gelinin yüzünü duvak ile örtmesi akabinde mumlar yakarak Hupa'ya girmeleri ve gelin ile damadın düğünden sonra beraber yalnız kalabilecekleri bir odada kalmaları "yihud" gibi adetler

---

¹⁹⁶ Besalel, "Evlilik", 1/164.

uygulanmamaktadır. Esasen İsrail dışındaki Ortodoks cemaatlerde ele bu uygulamalar kalmıştır. Buna karşın Reform ve Conservative düğün merasimlerinde damadın parmağına gelin de yüzük yerleştirir. Bu arada beraha söylenir, bazen de söylenmez. Reform merasimlerinde şiirler de okunur. Dünyadaki Yahudi cemaatleri genellikle çevrelerindeki toplumların adetlerini düğün merasimlerine taşımışlardır. Talmud'da da düğünde gelin ve damadı neşelendirmek için şarkı söylemeye ve dans etmeye katılmanın bir dinsel emri yerine getirmek şeklinde görüldüğü anlatılır. Zaman içinde her cemaat; düğünlerde müzik ve düğünlerde ihtisaslaşmış müzisyenler (Yidişçe, Klezmer), şarkı söylemek, akrobatlık gibi hususlarda özgünlükler sergiledi. Örneğin "Mitsva" dansında gelin bazı seçkin erkek misafirlerle dans ederdi. Bu dansa erkek bir mendilin bir ucunu tutarken, gelin de öbür ucunu tutardı. Talmudik dönemlerde evlilik merasimi, damat tarafından hazırlanırdı. Düğün alanı bir çadırda gerçekleşirdi. Buna "Hupa" denilirdi. Zamanla evlilik törenleri, sinagoglarda yapılmaya başlanınca, damat ve gelinin üstüne taşınabilir hafif bir kubbe kondu. Bugün İstanbul'da Yahudiler damat ve gelinin başının üstüne tallet tutarlar. Tallet, iki ailenin fertleri tarafından ucundan tutulur. Düğün esnasında uygulanan diğer gelenekler arasında; Bet Amikdaş'ın unutulmaması adına bardak kırımı, mutluluğu ve beraberliği ifade eden aynı bardaktan damat ile gelinin şarap içmesi ve evlilik hayatında sadakati ve sevgiyi belirten kiduşin yüzüğünün damat tarafından geline takılması bulunur.¹⁹⁷

Yaratılıştan beri izdivaç, Tanrısal düzenin en önemli parçalarından biri olmuştur. İzdivaç; Tanrı'nın buyruğu, kutsal bir görev ve kişisel mutluluğun temeli olarak görülür. Yahudiliğin evliliğe tanıdığı sosyal konum çerçevesinde, evliliğin her yetişkin için doğal ve arzu edilir statü olduğu hiç tartışılmaz. Evlilikteki kutsal bağ, Tanrı ile Yisraelloğulları arasındaki akite¹⁹⁸ ve Şabat ile Yisraelloğulları arasındaki ilişkiye (Leha Dodi) benzetilir. Böylece evlilik kurumuna dahil olan erkek ve kadınlar İlahi kozmosa dahil olurlar. Zohar'ın düşüncesine göre; gökten gelen ruh, biri dişi, diğeri erkek olmak üzere iki parçadan oluşur ve değişik bedenlere girer. Bunlar, uygun olduğu takdirde evlilik için birleşirler.¹⁹⁹

---

¹⁹⁷ Besalel, "Evlilik", 1/161.

¹⁹⁸ Hoşea, 2:21-22.

¹⁹⁹ Besalel, "Evlilik", 1/162.

İzdivaç ideal bir hayata gidilen yoldaki atılan ilk adım olarak kabul edilir. Kohen Agadol, Yom Kipur'un dinsel gereklerini yerine getirmek adına evlilik şartına uyardı. Talmudik zamanlarda ise, bekar bilgeler enderdi. Talmud, bir babanın oğluna karşı olan görevlerinde ona bir eş bulması gerektiğinin de yer aldığını belirtir. Evlilik, bir kadın ile bir erkeğin birlikte olmasından daha fazla şey ifade eder. Evlilik, kutsal bir bağıdır. Evlilik için "kiduşin" (kutsanma) denmesinin nedeni de budur. "Kiduşin" kavramı, kadının kendi eşinden başka artık kimse ile evlenebilme olanağının olmamasını ifade eder. Evlilik ayrıcalığı çağrıştırır ve dolayısıyla mahremiyete yönelir. Evlilik; özel bir antlaşma platformundan öteye, maneviyata taşır. Evliliğin başlıca amacı bağımsız bir birim olan bir yuva kurmak²⁰⁰ olup; aile adındaki bu birimle toplumu idame ettirmektir.²⁰¹ Tora'ya göre, damat evinin selameti uğruna ve evlendiği kadına mutluluk vermek için askerlik hizmetinden bir yıl muaf tutulmuştur.²⁰² Tora, aynı zamanda bir erkeğin ikinci bir evlilik yapmasına da izin verir. Fakat 1000'li yıllarda Rabenu Gerşon Meor Agola bu ruhsatı Aşkenaz topluluklarına yasaklamış olup; günümüzdeki Aşkenaz ve Sefaradi Yahudi toplulukları bu yasağa uymaktadır. Aynı zamanda evli bir bayanın ikinci bir adamla evlenmesine hiçbir şekilde izin verilmemiştir.²⁰³

Tora'da evlilik merasimi ile ilgili olarak fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak hem oğulların hem kızların evliliği ile ilgili pazarlıkların babalar tarafından yürütüldüğü görülür. Örneğin Avraam, oğlu Yitshak için bir eş bulması için hizmetkarını görevlendirir.²⁰⁴ Kız babası (veya mevcut olmayınca kızın ağabeyi) evlilik teklifini onaylayınca, damadın ödeyeceği meblağ ("mohar") kararlaştırılırdı. Eski zamanlarda erkek karısını (veya karılarını) satın alırdı. Yahudi dininde erkeğin kadınla evlendiği kavramı geçerli olup bunun tersi söz konusu değildir. İkinci Bet Amikdaş dönemlerinde senede iki kez genç bekar erkekler, bağlarda dans eden genç kızlar arasında seçim yapma olanağına sahiptiler ve böylece eşlerini saptarlardı. Öte

---

²⁰⁰ Tekvin, 2:18, 24.

²⁰¹ Tekvin, 1:28.

²⁰² Tesniye, 24:5.

²⁰³ Besalel, "Evlilik", 1/161.

²⁰⁴ Tekvin, 24:35-53.

yandan Talmud, yetişkin olmayan bir genç kızın babası tarafından evlendirilmesine karşı çıkar ve kızın büyüyüp "seçtiğim erkek budur" demesini önerir.²⁰⁵

Başlarda evlilik akdi, damat ile gelin arasında dinsel kapsamlı olmayan bir anlaşmadan ibaretti. Ancak Kutsal Kitap'taki son bölümlerde evlilik kutsal bir akit olarak tanımlanmaktadır.²⁰⁶ Evlilikten evvel bir nişanlılık dönemi vardı.²⁰⁷ Merasimin niteliği ne olursa olsun, damat ve gelinin şerefine aşk şarkıları söylenen bir kutlama söz konusuydu ve büyük bir şölen tertip edilirdi.²⁰⁸ Genelde bu şölen 7 gün sürerdi. Talmudik çağlarda Biblik gelenekler sürdüysede bazı köklü değişiklikler de oluştu. Örneğin "mohar"la ilgili yenilik şöyleydi. Gelinin babasının aldığı ve harcayabileceği para nedeni ile, koca kadını boşadığı takdirde o kadının beş parasız kalması işten bile değildi. Onun için dul kadın için bazı güvenceler sağlamak gerekiyordu. Neticede, aşamalar sonucunda "mohar", evlilik belgesi olan Ketuba'ya dönüştü. Talmudik dönemlerde evlilik ile ilgili olarak gerçekleşen diğer önemli bir değişiklik de evlilik akdinin bireyler arası platformdan, en azından "minyan" düzeyinde bir topluluk önünde cereyan etmesi gereken dinsel bir merasime dönüşmesi idi. Bu merasimle belirli bazı kutsamalar söylenirdi. Bununla beraber olayın hukuki konumu değişmemiştir.²⁰⁹

Çoğu dinde kabul edildiği üzere Yahudilikte de tek eşlilik vardır. Ayrıca karma evliliklerin meydana gelmesine de ılımlı değildir. Karma evliliği engelleyen birçok neden mevcuttur. Bahsi geçen bu engellere Tevrat'ta pek yer verilmemiş ama Rabbiler tarafından ele alınmıştır. En büyük engellerden biri eşlerden birisinin Yahudi olmamasıdır. Başka bir dinden birisi ile evlenmek, var olan ırkın değişmesine, yabancı bir kültürü benimsemek ve dinden uzaklaşmaya kadar giden sonuçlara yol açmaktadır. Dini inancın kaybedilmesi ve tehlikeye atılmasını önlemek adına böyle bir tedbir uygulanmaktadır. Tevrat'ta Yahudi bir erkek Yahudi olmayan bir kadınla evlenmesi yasak olduğu gibi Yahudi bir kadın da aynı şekilde Yahudi olmayan bir erkekle evlenmesi yasaktır. *"Rab, mülk olarak almak için gittiğin yere seni götüreceği ve*

---

²⁰⁵ Besalel, "Evlilik", 1/162-163.

²⁰⁶ Malahi, 2:4, Meseller, 2:17.

²⁰⁷ Birinci Samuel, 18:17-19.

²⁰⁸ Tekvin, 29:27; Hakimler, 14:10.

²⁰⁹ Besalel, "Evlilik", 1/163.

senin önünden çok milletleri, Hittileri ve Girgaşileri ve Amarileri ve Kenanlıları ve Perizzileri ve Hivileri ve Yebusileri senden daha çok ve daha kuvvetli yedi milleti bertarafı edeceği, ve Allah'ın Rab, onları senin önünde ele vereceği ve sen onları alacağın vakit; onların hepsini yok edeceksin, onlarla ahdetmeyeceksin ve onlara asla acımayacaksın. Ve onlarla dostluk kurmayacaksın; kızını onlara vermeyeceksin ve onun kızını da almayacaksın. Çünkü o senin evladını benim yolumdan saptıracak ve başka tanrılara tapacaklar ve Rabb'in öfkesi size karşı yükselecek ve seni çabuk yok edecek."²¹⁰

Yahudilikte evlilik meselesi bir çeşit alışveriş akdine benzer. Önceki zamanlarda Yahudilere göre kadının evlilikteki yeri, babası tarafından satılan bir köle ve kocasına daima hizmette bulunup bakmakla yükümlü olan kişiydi.²¹¹ Bu mesele Tevrat'ta şöyle geçer; "ve eğer bir kişi kızını cariye olarak satarsa, o kölelerin çıktığı gibi çıkmayacaktı. Eğer kendisine nişanlanmış olan kız, efendisinin gözünde kötü biri olursa, o zaman geri satın alınması için onu kendi haline bırakacaktı; kendisine sadakatsiz davrandı diye onu yabancı bir kavme satamaz."²¹²

Yahudilik tarihinde çok evlilik yapılmakla birlikte günümüz İsrail devletinde bu tarz uygulamalar yasaklanmış olup yapılsa bile geçersiz sayılmaktadır. Tevrat'ta Yahudilerin sadece savaşta Yahudi olmayan esir kadınları kendilerine eş olarak alabilecekleri ifade edilmektedir; "Düşmanlarına karşı, savaşa çıkacağın ve Allah'ın Rab onları senin eline vereceği ve onları esir olarak alacağın vakit, esirler arasında güzel bir kadın görüp arzularsan ve eş olarak kendine almak istersen, o zaman onu evinin içine getireceksin."²¹³

Yahudilikte engeli bulunan bir evlilik çeşidi de kan hısımlığıdır. Tevrat bu yasakları şöyle ifade etmektedir; "Sizden biriniz asla kendi yakın akrabalarınızdan birisine onun çıplaklığını açmak için yaklaşmayacaktır; kendi babanın çıplaklığını ve ananın çıplaklığını açmayacaksın, senin anandır, onun çıplaklığını açmayacaksın... kendi kız kardeşinin, babanın kızının yahut ananın kızının çıplaklığını, evde doğmuş

---

²¹⁰ Tesniye, 7:1-4.

²¹¹ Mehmet Aksoy, *Kur'an-ı Kerim ve Tevrat'ta Aile Hukuku ile İlgili Ayetlerin Karşılaştırmalı Bir İncelemesi* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 31.

²¹² Çıkış, 21:7-8.

²¹³ Tesniye, 21:10-12.

olsun yahut dışarda doğmuş olsun, onların çıplaklığını açmayacaksın. Senin oğlunun kızının yahut kendi kızının çıplaklığını, onların çıplaklığını açmayacaksın. Çünkü onların çıplaklığı seninkidir. Babanın karısının kızının çıplaklığını, babandan olan senin kız kardeşindir, onun çıplaklığını açmayacaksın, babanın kız kardeşinin çıplaklığını açmayacaksın; o senin babanın yakın akrabasıdır, ananın kız kardeşinin çıplaklığını açmayacaksın; çünkü o da senin ananın yakın akrabasıdır.”²¹⁴

Düğün zamanı ile ilgili olarak: Şavuot, Roşaşana, Pesah, Sukot Bayramları, 17 Tamuz’dan 9 Av’a (Tişa Beav) kadar geçen sürede; Pesah ve Şavuot arasında bulunan Omer sayımı zamanında (Lag Baomer’e kadar olan 33 günlük sürede), Avelut (yas), taanit (oruç) ve Şabat günlerinde düğün törenin icra edilmesi yasaktır. Bununla birlikte Türkiye’deki Yahudi örf ve adetlerine göre Heşvan ayında da düğün yapılması uygun değildir. Müslüman ülkelerin geneline baktığımızda düğün gününden önce uygulanan bir diğer gelenekte kına gecesidir.²¹⁵

Yahudilikte evlenme töreni genellikle sinagogda ve bir hahamın huzurunda yapılmaktadır.²¹⁶ Çiftlerin oruç tutması ve nikahın öğle vaktine denk getirilmesi önemli bir gelenektir. Oruç tutmadan evvel gelinin hamamda yıkanması ve suya girmesi evliliğin meydana gelmesi açısından önem teşkil etmektedir.²¹⁷ Merasim on tane Musevi erkeğin önünde yapılır ve evliliğe huzur ve bereket vermek adına yedi dua okunurdu. Tanrı’ya şükretme adına tören böylece gerçekleşirdi.²¹⁸

Boşanma gibi meydana gelen ayrılıklar, tarih boyunca toplumun önemli bir sorunu haline gelmiştir. Farklı dinlerde, medeniyet ve kültürlerde de boşanma toplumsal bir sorun olmuştur. Yahudilikte boşanma meselesine dair katı kurallar mevcut değildir. Bilhassa Hıristiyanlığa kıyasen daha çok ılımlıdır. Boşanamama gibi bir durum söz konusu değildir. Yahudilikte, boşama yetkisi efendisi olan kocanın elindedir. Erkek boşandığı karısıyla tekrar evlenebilmesi için kadının başka biri ile

---

²¹⁴ Levililer, 18:6-13.

²¹⁵ Besalel, “Evlilik”, 1/164.

²¹⁶ Asife Ünal, “Yahudilikte Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri”, *Bütün Yönleriyle Yahudilik Sempozyum Bildirileri*, Ankara, 2012, s. 679.

²¹⁷ Zeynel Abidin Ataşalan, *Tevrat, İnciller ve Kuran-ı Kerim’e Göre Aile Kavramı* (Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 23.

²¹⁸ Altıntaş, “Musevilikte Dinsel Kurallar ve Gelenekler Çerçevesinde Ailenin Kuruluşu ve Ailede Roller”, 17.

evlenmemesi gerekmektedir. Lakin kadın tarafında böyle bir hak geçerli değildir. Erkek dilediği vakit karısını boşama hakkına sahiptir.²¹⁹

3.3.4. Yasaklanmış Evlilikler

Yahudi kutsal metinlerine göre icra edilmesi mümkün olmayan evlilikler yasaktır. Toplumun huzuru ve düzenin bozulmaması, nesebin sağlıklı ve belli olması, aile içinde ahlak ve maneviyatın korunması gibi birtakım psikolojik ve sosyolojik sıkıntılar barındırdığı için çoğu dinde yasaklanmış evlilikler belirlenmiştir. İslam ve Hıristiyanlıkta yasaklanmış evlilikler olduğu gibi Yahudilik dininde de yasaklar bulunmaktadır.

Daimî Yasaklar: Levililer 18 ve 20'de detaylı bir şekilde ifade edilen ve yakın akrabalar arasındaki evlilikler yasaktır. Bu yasaklar içinde: bir adamın öz annesi, üvey annesi, kız kardeşleri, torunları, teyzeleri, gelinleri, üvey kızları, üvey kız torunları, eşi hayatta bulunduğu süre zarfında baldızları yer almaktadır. Tora yasaklanmış olan bu evlilikler için bir neden göstermemekte lakin bu tarz evliliklerin ahlak dışı, alçaltıcı ve kusurlu olarak nitelendirmektedir. Maimonides bu yasakların koyuluş amacını açıkladığında ailedeki ahlakı ve maneviyatı korumak olduğunu ifade etmiştir.²²⁰

Daimî yasakları sınıflandırdığımızda: a) Bir adam karısını boşadığında ve bu kadın tekrar evlendikten sonra yine boşanırsa veya yeni kocası ölürse; ilk kocası kadınla tekrar evlenemez. Tekrar evlenebilmesi için kadının boşandıktan sonra hiç evlilik yapmaması gerekir. b) Kendi isteği ve bilinçli olarak zina işlemiş olan bir kadın kocasından boşandıktan sonra bile eski kocasına ve zina işlediği adama yasaklanmıştır. Fakat kadının ırzına geçilmişse, kocasına yasaklanması sadece kocası bir Kohen olduğu vakit mümkündür. c) Bir kadın boşanma aşamasında kendisini temsil eden ya da kocasının ölümüne şahit olan bir kişi ile evlenmesi yasaktır. Böylece gizli bir ittifakın olduğu kuşkusu önlenir. d) Bir Kohen boşanmış bir kadınla asla evlenemez;²²¹ söz konusu olan kadın kendi boşanmış olduğu karısı olsa bile bu mümkün değildir. Ayrıca bir Kohen kendi kutsallığı sebebi ile bir fahişe ile de

²¹⁹ Ali Yüksek, *İslâm Aile Hukukunda Boşanma Çeşitleri ve Üç Talak* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2011), 4.

²²⁰ Besalel, "Evlilik", 1/165.

²²¹ Levililer, 21:14.

evlenemez.²²² e) Bir mamzer'in (*zina, ensest gibi gayri meşru cinsel ilişki sonunda doğan çocuk*) Yahudi bir erkek veya kadın ile evlenmesi yasaktır. Maimonides, bu yasağı şöyle açıklamaktadır: "Gayri meşru ilişkilerin korkunç bir sonucu zina işleyen kadın ve erkek bu hareketleriyle doğan çocuğa tamir edilmesi mümkün olmayan bir kusur yüklediklerinin bilincine kavuşturulmaktadırlar." f) Karışık evlilikler yasaklanmıştır. Tora, Yisraelloğulları'nın Kenanlılar ile evlenmelerini yasaklamıştır. Çünkü puta taparlık ve özümleme tehlikeleri gündemdedi. Çünkü onlar çocuklarını Ben' den ayırıp başka tanrılara tapmaya yönelteceklerdir.²²³ Bu yasaklama daha sonraları Yahudi olmayan herkesi kapsamına alır hale getirildi. Sadece Yahudi olmayan birinin Yahudiliğe girmesi durumunda evlilik mümkün olabilir. g) Rabenu Gerşon'un 1000 yılındaki yönergesi uyarınca bir erkek evlendiği ilk karısı ile evli olduğu sürece ikinci bir kadınla evlenemez. Her ne kadar ikinci evlilik resmi olarak geçerliyse de her iki tarafta boşanmaya mecbur bırakılır. Bu yasağa uyan ilk olarak Aşkenazlar olmuştur. Zaman içinde tüm Yahudi dünyası bu kaideye uymuştur.²²⁴

Geçici Yasaklar: Bazı evliliklerin meydana gelebilmesi için belli bir süre geçmesi gerekir: a) Bir dul veya boşanmış bir kadın eşinin vefatından veya eşinden "get" (boşanma belgesi) aldıktan itibaren 90 gün geçmedikçe evlenmesi yasaktır. Bu yasağın koyulmasındaki amaç, eğer çocuk doğarsa babası belli olması içindir. b) Bir Yahudi yas süresini tamamlamadan evlenmesi yasaktır. Bu süre 30 gündür. Dul kalan bir kişi de üç dini bayram geçmeden evlenmesi yasaktır. Fakat hiç çocuğu yoksa veya bakıma muhtaç küçük bir çocuk varsa bu süreyi kısaltabilir. c) Gebe bir kadın veya çocuğunu emziren bir kadınla evlenilmesi yasaktır. Ne zaman çocuk 24 aylık olursa o zaman bu yasak kalkar.²²⁵ d) Evli bir kadının ikinci bir adamla evlenmesi yasaktır. Bir boşanmanın meydana gelebilmesi için Tora'da da belirtildiği üzere²²⁶ kocanın boşadığı karısına "get" (boşanma belgesini) vermesi zorunludur. Şayet koca bu belgeyi vermeyi istemezse veya bulunamıyorsa ve ortadan kaybolmuşsa karısı çok müşkül bir durumda kalmıştır. Kadına haliyle bir get verilmediği ve kocasının ölümü hakkında kesin bir bilgi olmadığından; "bağlı bir kadın" manasına gelen "aguna" konumunda kalan kadın

---

²²² Levililer, 21:7.

²²³ Tesniye, 7: 3-4

²²⁴ Besalel, "Evlilik", 1/167.

²²⁵ Yevamot, 42a, <https://www.sefaria.org/Yevamot.42a.1?lang=bi> (16.05.2023).

²²⁶ Tesniye, 24:1.

bir delil bulunana kadar kocasına bağlıdır ve evlenmesi yasaktır. Asırlar boyunca Rabbiler, ortadan kaybolan kocaların meydana getirdiği bu aguna sorununu başarılı bir şekilde çözümlenmişlerdir. "Get" i vermek istemeyen kocalara karşı (İsrail'deki gibi hapis cezası dahil olmak üzere) birtakım baskılar uygulanmıştır ama her zaman olumlu sonuç alınmamıştır.²²⁷

3. 3. 5. Fiziksel Yükümlülükler ve Cinsellik

Talmud'a göre kocanın sorumluluklarından birisi de eşinin bedenini korumasıdır. Koca, eşi hastalandığında onun iyileşmesi için hiçbir masraftan kaçınmamalıdır. Talmud, kocanın karısına bakımını şart koşmuştur. Her ne kadar erkeğin karısını boşama hakkı olsa da insani bir hareket olmadığından hoş görülmez. Ölüm sebebi hastalık olsun olmasın kadın vefat ettiğinde tüm masraflar yine kocaya aittir. Talmud'a göre, defin işlemi bölgenin geleneklerine ve kocanın statüsüne uygun olarak icra edilmelidir. Orta Çağın meşhur Rabbileri, kocanın yas tutan bir adam ve mezar taşını dikme gibi Talmud şartlarının yapılması gerektiğini belirtir. Talmud ve ardından gelen yazarlar, kocanın ortada olmaması veya defin işlerini gerçekleştirmemesi durumunda Rabbilerin kurduğu mahkeme tarafından kocaya ait olan malların satılmasından elde edilen meblağ ile kadının defin işlemleri gerçekleştirilir. Kadın esir düşmüşse, Talmud ve ardından gelen yazarlar, kocanın fidyeyi ödemesini şart koşar. Lakin kadın için ödenecek fidyenin miktarı ortalama bir kölenin değerine göre mi yoksa kocanın tüm mal varlığını satması pahasına fidyenin hepsinin mi ödenmesi gerektiği tartışmalıdır. Şayet ki koca ve karı birlikte esir alınmışsa Rabbilerin kurduğu mahkeme tarafından kocaya ait malların satılması ile fidye karşılanmaya çalışılır; eğer miktar yetmezse bir kişiyi kurtarabilecek para varsa öncelik kadına verilir.²²⁸

Yahudilerin yazılı kaynağı olan Tanah'ta ifade edildiği üzere kadın ve erkekte bulunan cinsellik duygusunun, onların nesillerini devam ettirmek amacı ile Tanrı tarafından verildiği belirtilmektedir.²²⁹ Koca ile karı arasında olan cinsel ilişkinin düzenli olması beklenir. Yahudi geleneklerine göre cinsel münasebet, kocanın karısına

²²⁷ Besalel, "Evlilik", 1/162.

²²⁸ https://tr.wikipedia.org/wiki/Yahudili%C4%9Fin_evlili%C4%9Fe_bak%C4%B1%C5%9F_a%C3%A7%C4%B1s%C4%B1#Evlilikte_uyum (14 Ocak 2021).

²²⁹ Yaratılıs, 1:28-29; 9:6-7.

sunma sorumluluğu olan bir hizmettir; bu sorumluluğa "onah" denir.²³⁰ Bu ifadeye göre cinsel duygular, anormal duygular değil aksine insânî duygulardır. Bu yüzden bu duygunun bastırılması ya da ertelenmesi yanlış sonuçlara yol açabileceği gibi kadın ve erkeğin meşru olmayan şekilde kendilerini tatmin etmelerine sebebiyet verir.²³¹ Dolayısıyla bekar kalmak Yahudilikte arzu edilmeyen yaşam biçimleridir. Neslin korunması ve sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi sadece kutsal kabul edilen aile kurumu ile gerçekleştirilebilir.²³²

Öte yandan Yahudi geleneğindeki erkek ve kadının rolleri birbirinden bağımsız bir şekilde farklı algılanmış ve bunun sonucunda yanlış bir cinsellik anlayışı ortaya koyulmuştur. Bu algıya göre erkek daha çok dış dünyanın hâkimi; kadın ise kendi evinin hâkimi şeklinde bir nitelendirme yapılmıştır. Karı ve kocanın bu şekilde algılanması cinsellik kalıplarının belirlenmesinde etken rol oynamıştır. Bunun sonucunda Yahudi geleneğinde bir kadın, mahremiyet sınırları çok sıkı çizilen ve korunması muhtaç bir obje haline gelmiştir. Erkek ise süje rolünde ortaya çıkarken; kadınsa daha edilgen ve yabancı gözlerin tacizinden devamlı korunması gereken zayıf bir varlık şeklinde tabir edilmiştir.²³³ Bu algı dini ritüellere kadar yansımış, sinagoglarda erkeklerden ayrı bir yerde ritüelleri izlemeleri adına kadınlara özel bölmeler/mahfil inşa edilmesi²³⁴ ve bu mekanlarda dini rehberlik yapmalarına bile izin verilmemesi gibi hususlar, bu algının sonucunda ortaya çıkan uygulamalardır.

Karı ve koca münasebetlerinde huzur dolu bir yuvanın (Şalom bayit) ilkesinin oluşturulması esastır. Bu amaçla; eşlerin dürüst, doğruyu konuşan, tatminkâr bir tutum sergilemeleri gerekir. Tora'ya göre; erkeğin eşine yiyecek ve giyecek gibi gereksinmelerin haricinde erkeklik görevini de ifa etmesi icab eder. Bu konuda da karısını asla zorlamamalıdır. Yuvaya kızgınlık ve nefreti sokmamaya çalışmalı ve

---

²³⁰ <https://www.jewfaq.org/koshersex> (28.12.2020).

²³¹ Babylonian Talmud (Erişim 12 Ocak 2022), Yoma 72b, BT., Pesachim, 112b; Yahudilikte evlilik ve evlenme törenleri ile ilgili detaylı bilgi için bk. Asife Ünal, "Yahudilikte Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri", *Bütün Yönleriyle Yahudilik, Sempozyum Bildirileri* (2012), 673-693.

²³² Yahudi geleneğinde ailenin yeri, önemi ve korunmasıyla ilgili detaylı bilgi için bk. Yasdıman, "Yahudi Dininde Ailenin Yeri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13-14 (2001), 247-248.

²³³ Kadınla erkeğin baş başa görüşmelerinde kadına yaşlı tecrübeli bir kadının (saperon) eşlik etmesi de Yahudi kültüründe kadının mahremiyetini sağlamaya yönelik bir gelenektir. bk. BT., Sanhedrin, 21b.

²³⁴ BT., Sukkah, 51b, 4:1.

eşler böyle bir atmosfer ortadan kalkmadan birleşmemelidirler. Kadın, mikvede arınma işlemini geciktirerek ve cinsel birleşmeden kaçınmak suretiyle kocasını cezalandırmak ve bu hadiseyi arzusu yönünde sömürmek şeklinde bir davranış içine girmemelidir. Bu ciddi bir suçtur. Erkek karısına hakaret etmemeli veya sözleriyle ona ıstırap vermemelidir. Erkek kendisini sevdiği kadar karısını da sevmeli; kendisine gösterdiği saygıdan daha fazlasını karısına göstermelidir. Erkek, daha az yiyip içmek pahasına ailesi için tasarruflar sağlamalıdır. Erkek ailesini ve evini ilgilendiren işlerle ilgili olarak karısının tavsiyelerini dikkate almalıdır. Kadın babasının evinde edindiği alışkanlıklarından icabında kocasının çıkarı uğruna vazgeçmesini bilmelidir. Evinde hizmetçileri varsa bile kendisi çok çalışacak, muhtaçları da doyuracaktır. Kadın kocası kızgınlsa bile ona gülümseyerek, kocası mutlu olduğu zaman o ela mutlu olacak; kocası kederliyse onunla kederini paylaşmasını bilecektir. Rabi Akiva'ya göre "Uyumlu ve olumlu davranışları olan bir eşe sahip erkek, zengin bir kişidir. " Hiddet, susam tohumlarını yiyen bir solucan" gibidir. Kişinin erdemi olan nitelikleri kaybettirir. Hiddetin en azından geçici olması arzu edilmelidir. Hiddetlenen kişinin sonra özür dilemesi, alçak gönüllü olması ve iddiasında ısrar etmemesi gerekir. Erkek karısını dikkatle ve sabırla dinlemesini bilmeli, aceleci ve düşüncesizce davranmamalıdır.²³⁵

Tora açısından ele alındığında: Erkek ve kadın arasında kesin bir ayırım söz konusudur. Erkekler siyasal alanda kamusal bir çerçeve dahilinde hükümandırlar; kadınlar ise kendilerine ait evsel işlevler alanında egemendirler. Bununla beraber "İmahot" kadınlar (Tora'daki ata analar), kocalarının egemenliğinde görünmekle beraber bastırılmış kişiliklere sahip değildirlere. Tartışmalar²³⁶ emirler verirler.²³⁷ Amaçları otoriteyi ele geçirmek değil, ulusal yapılanmada merkezi bir işlev yapmaktır. Tora'da aile "betav" ("babanın evi") olarak tanımlanır.²³⁸ "Bayit" (ev), geniş bir aile veya klan biriminin bir alt bölümüdür.²³⁹ Aileden birisi arazi satmak istediğinde diğer fertlerin de bunda hakkı vardı.²⁴⁰ Jübile senesinde satış işlemi gerçekleşen toprağın

---

²³⁵ Besalel, "Aile", 1/43.

²³⁶ Tekvin, 30:1.

²³⁷ Tekvin, 6:2.

²³⁸ Tekvin, 24:38.

²³⁹ Yeoşua, 7:14.

²⁴⁰ Levililer, 25:25.

aileye iadesi söz konusuydu.²⁴¹ Ölen bir erkeğin erkek kardeşinin, dul kalan kadını karısı olarak almak zorunluluğu vardı.²⁴² İlk peygamberler evin reisi olup, karıları ve çocuklar üzerinde otorite sahibiydiler. Kadın aile içinde yüksek bir statüdeydi ama kocasının konumunu geçemezdi. Kadınlar, dini ayinlere katılabilir; ev, toprak, arazi sahibi olabilir ve erkek kardeşleri olmadığına babalarının mirasına sahip olabilirlerdi.²⁴³ Ailenin reisi olarak babanın çocuklar üzerinde çok büyük yetkisi vardı: Avraam Avinu oğlu Yitshak'ı kurban etmek üzereydi.²⁴⁴ Yiftah kızına kıymıştı.²⁴⁵ Anne ve babasına el kaldıran veya küfür eden çocuklar ölüme mahkûm edilirdi.²⁴⁶ Anne, babaya tabi olmakla beraber ailede saygın bir yere sahipti; çocukları sever²⁴⁷ ve onları yetiştirirdi.²⁴⁸ Anne olmak bir kutsanma, kısırlık bir talihsizlikti.²⁴⁹

Talmud'da Yahudi ailesi ile ilgili olarak ortaya konan düzen, modern zamanlara elek uygulanagelmiştir. Bekarlık onay görmez. Poligami ise Tora'ya göre mümkün olmakla beraber, R. Gerşon tarafından Aşkenazi Yahudileri'ne M.S. 1000 yılında yasaklanmıştı. Tora'ya göre mümkün olan boşanma, Rabiler'in hoş görmediği ve ender rastlanan bir hadisedir. Talmud, anne ve babaya saygıyı Tanrı'ya gösterilen saygı gibi görür. Yahudi gelenekleri ve bayramları ise, ailenin kutsallığını ve birliğini yaşatmakta yardımcı olurlar. Ancak çağdaş zamanlarda Yahudi ailesinin, Batı alemindeki aile kurumunun zayıflamasına paralel olarak olumsuz değişiklikler yaşadığı müşahade edilmektedir. Az çocuk, yüksek boşanma ve karışık evlilik oranı, bekarlığı seçenlerin artışı, cinsel suçlar, çocuklara ve kadına kötü muamele, vb. gibi bu toplumlarda rastlanan sosyal eğilimler; boşanmış ve tek başına hayat mücadelesi veren kadınlara, üvey anne ve babalarca veya Yahudi olmayan ebeveynlerce yetiştirilen çocuklara rastlanmasına yol açmıştır. Buna karşın Yahudi cemaatleri çeşitli eğitimsel programlarla Yahudi ailesinin dağılmasına engel olmaya çalışmaktadırlar. Aile yaşamı, gücünü özellikle Müslüman ülkelerdeki veya bu kökenden olan Yahudiler arasında yitirmemiştir. Yahudi ailesi, Yahudilik bilincinin ve yaşam tarzının ana ögesi

---

²⁴¹ Tesniye; 24:5-1.

²⁴² Tesniye, 25:9.

²⁴³ Sayılar, 27:1-11.

²⁴⁴ Tekvin, 22.

²⁴⁵ Hakimler, 11:39.

²⁴⁶ Çıkış, 21:15, 17.

²⁴⁷ Tekvin, 25:28.

²⁴⁸ Meseller, 1:8.

²⁴⁹ Tekvin, 30:23, Birinci Samuel, 1.

olmayı sürdürmektedir. Bir Yahudi ailesinde Yahudiliği simgeleyen unsurlar, kapı üzerindeki mezuya ile başlar. Diğer ritüel cisimler arasında Şahat mumları, Kiduş kadehi, Şabat sonundaki Avdala için kullanılan koku kutusu, Hanuka için sekiz kollu şamdan, dua kitabı ve Kutsal Kitap bulunur. Yahudi ailenin evinde yemekten önce berahalar söylenir, yemekten sonra da Birkat Amazon okunurdu. Yemekler kaşeruta göre pişirilir, etli ve sütlü gıdalar için kullanılan mutfak aletleri ayrı yerlerde saklanırdı. Hatta bazı mutfaklarda bu iki ayrı yemek türlerinin bulaşıklarının yıkanması için ayrı lavabolar bulunurdu. Pesah'tan evvel evler hametsten tamamen arındırılırdı.²⁵⁰

Evli bir çiftin yatak odası kendine özgü bir kutsallığa sahipti. Çünkü burada Tora'nın birinci emri uyarınca: "Bereketli olunuz ve çoğalınız." (Yaratılış 1:28) Burada doğacak çocukların tohumu atılır, çocuklar burada doğardı. Çocukların yattığı yerlerin başka odalarda olmasına gayret edilirdi. Yahudi dini takvimi birçok ailevi toplantıyı mümkün kılırdı. Şahat mumlarını kadın yakar, Şabat akşamı Kiduş okunur, Pesah'ta aile Seder masasının etrafında toplanır Hanuka'nın sekiz gününün her birinde mumlar yakılır, Purim'de aileler arasında hediyeler dağıtılırdı. Şabat ve bayram günleri misafirperverlik için daha da uygundu. Bir çocuğun doğumunu izleyen cuma akşamı yapılan toplantı, çocuk erkekse doğumun sekizinci günü yapılan B 'rit Mila töreni, ilk doğanın doğumunun 30. günü yapılan Pidyon, BarMitsva ve Bat-Mitsva toplantıları da evde düzenlenirdi. Bir düğünü izleyen haftanın her gecesi evde Yedi Beraha'nın ("Şiva Berahot") okunduğu şölenler düzenlenirdi. Ailede birinin ölümü durumunda, yedi günlük yas ("şiva") süresince arkadaşlar ve akrabalar yaşlıları ziyaret eder ve her sabah ve her akşam günlük duaların okunması için gerekli olan Minyan oluşturulurdu. Her şeyden evvel Yahudi ailesinin evi; Yahudi değerlerinin anne ve babadan çocuklara iletildiği ve öğrenim yolu ve örnek teşkil ederek belletildiği bir ortam oluştururdu.²⁵¹

Karı ve kocanın beden temizliği "Taarat-a Mişpaha" cinsel ilişkiyi düzenleyen kurallarıdır. B una göre; çiftler, kadının adet döneminde ve onu izleyen "yedi temiz gün" boyunca cinsel ilişkide bulunamaz. Dindar çiftler bu süre zarfında her türlü

---

²⁵⁰ Besalel, "Aile", 1/44.

²⁵¹ Besalel, "Aile", 1/44-45.

fiziksel temastan kaçınır, ancak bu kural için farklı oda aranmaz, aynı yatakta farklı döşekte yatmak yeterlidir. Bu tecrit dönemi bitince, kadın Mikve adlı ritüel havuza girer ve aynı akşam kocasıyla tekrar cinsel birleşmeye devam edebilir. Aile temizliği ile ilgili kurallar, Levililer, 20: 1 8'den kaynaklanmaktadır. Buna göre adet dönemini yaşayan bir kadınla ilişkide bulunan bir erkek, her ikisinin de toplum dışı edilmesi cezasını müstahak kılacaktır. Talmud'da "Nida" adlı tüm bir fasıl aile temizliğine adanmıştır. Çağdaş gözlemler, kadınların tekrar ilişkide bulunabilecekleri bu dönemde özellikle hamile kalabileceklerini göstermektedir. Ayrıca bu mecburi kısıtlamaların karı ve kocanın arasındaki bağı güçlendireceği ve cinsel ilişkilerine bir zindelik getireceği de ileri sürülmüştür. "Böylece erkeğin karısıyla fazla samimi olması ve ondan bıkkınlık getirmesi, Tora'nın her ay koyduğu bu kısıtlamayla önlenir; kadın erkeğe gene ilk evlendikleri günkü gibi sevgili olur"(Nida, 31b). Günümüzde bu geleneksel temel kaideler, Yahudiler' in geniş kuralları bir bölümünce kaale alınmamakta, fakat uygulamacı Ortodokslar, bunları dikkate alınır temel ilkeler olarak kabul etmektedir. Conservative'ler bu yasaların önemini kabul etmekle beraber uygulamazlar. Reform Yahudileri ise ilgili Alaha'yı reddederler.²⁵²

Yahudilikte cinsel münasebet ile ilgili hem Tora hem de Talmud'da kesin bir açıklama bulunmamaktadır. Yahudilikte cinsel ilişkiye karşı tutum dengeli bir biçimde oluşturulmuştur. Bu konu ahlak çerçevesinde tutulmuş olup aynı zamanda aşırılığa kaçmayı da savunmaz. Judaik anlayışı, göre cinsel münasebette kişinin kendisini kontrol etmesini aynı zamanda her türlü cinsel sapıklığa karşı şiddetli cezaların uygulanmasını savunur. Çünkü bu tarz davranışları, Tanrı'ya ve topluma karşı gelmek şeklinde görür. Ayrıca cinsel arzunun bastırılmasından ziyade bu dürtünün denetim altına alınması gereken bir konu olduğunu belirtir. Çünkü bu arzu ve istek olmazsa insanoğlunun evlenmesinin de bir anlamı olmayacaktı. Nitekim Tanrı, ilk insanın yaratılışında ona bir eş vermiş ve bekarlığı öngörmemiştir. Yahudilikte cinsel ilişki günah olarak yorumlanmamıştır. Yaratılış 1:28'de Âdem'in görevlerinden bir tanesinin de çoğalma olduğunu emir şeklinde ifade eder. İşa'ya göre Tanrının dünyayı yaratma sebeplerinden birisi de içinde yaşayanları olsun diyedir. Talmud'un din bilginleri ise bu konuyu daha da açarak; cinsel ilişkinin bir haz ve istek unsuru da

---

²⁵² Besalel, "Taarat-a Mişpaha", 3/691.

taşıdığını belirtmişlerdir. Evli çiftler birbirlerinin cinsel ihtiyaçlarını karşılamak mecburiyetindedir. Erkek, bilhassa karısının cinsel ihtiyaçlarını gidermesi gerekir. Maimonides, aynı şekilde kadının da erkeğinin cinsel ihtiyaçlarını karşılaması gerektiğini belirtir. Hıristiyan bilginleri ise İncil' in öğretilerine istinaden (1. Korintoslular, 7:19 Galatyalılar 5:24); cinselliği bir zayıflık ve evliliği de çoğaltmak için gerekli bir kötülük olarak görüp; bekarlığın ideal olduğunu yorumlarlar.²⁵³

Yahudilikte cinsel münasebet, kişiye haz ve mutluluk veren kutsal bir fenomen olarak görülür. Yahudi geleneğinde Şabat gecesi (cuma gecesi), cinsel ilişki bakımından en ideal zamandır. Cinsel ilişki kişiye haz ve mutluluk verdiği için yas günlerinde (şiva dönemi) ve oruç günlerinde yasaklanmıştır. Ortodoks Yahudiler'in geneli karşı cinsle öpüşmeyi tasvip etmez. Birinci dereceden akrabalarda buna dahildir. Maimonides, bu yasağı özelleştirip sadece erkeğin karısı, kızı, annesi, kız kardeşi ve teyzesini dahil etmemiştir. Sonraki gelen yasa koyucuları, öpüşmenin dışında her türlü fiziksel teması da cinsel arzuyu arttırabileceği düşüncesiyle yasaklamışlardır. Şulhan Aruh'a göre yabancı bir bayanın saçına bakmanın ve kokusunu koklamayı dahi yasaklamıştır. Ultra Ortodokslar bu yasalara gerektiğinden fazla uyararak karşı cinsle el sıkışmayı dahi istemezler. Talmud'un din alimleri evlilikten önce yapılan cinsel ilişkiyi günah olarak görmüşlerse de erkeğin cinsel ihtiyacını kadından ayrı bir yerde tutarak bu konuda anlayış göstermişler ve bu ihtiyacın erkek için çok güçlü olduğunu dile getirmişlerdir. Talmud'da Bilge Rabbi Elai'ye göre; "cinsel arzularını engelleyemeyen bir insan asla kötü değildir. (Bu hale düşmüş bir erkek, kendisini gizleyerek bir yere gidecek ve istediği şekilde hareket edebilecektir.) Eğer herkesin öğrenebileceği bir tarzda hareket ederse Tanrı önünde ismini alçaltacağından dikkat etmelidir." Bilgeler bekar birisinin cinsel ihtiyaçları fazla olabileceğinden erken evliliği önermişlerdir. Evlilik için 18 yaş uygun görülmüştür. (Mişna Avot). Tora'da bekar kişilerin karı koca hayatı yaşamasına dair bir yorum bulunmamaktadır. Ayrıca Talmud'un dini yasa koyucuları ve ondan sonra gelenler, bu meseleyi inceleyip çiftlerin karı koca hayatı yaşamaları için evlilik akdinin (Ketuba) olması gerektiğini şart koşmuşlardır. Şulhan Aruh'un mesnet bulduğu "Tur" un yazarı 14. yüzyılda yaşamış Rabi Yakov Ben Aşer: "bir adam bir kadınla sadece cinsel ilişki

---

²⁵³ Besalel, "Seks Kavramı", 3/579.

için yaşıyorsa, bunun hem ahlaki hem de toplumsal olarak aşağılayıcı ve küçültücü bir şey olduğunu ifade etmişlerdir.”²⁵⁴

3. 3. 6. Evlilik Sonrası Bakire Olmama Konusu

Eski Ahit’te belirtildiği üzere Yahudiler için bekaret meselesi evlilik öncesi şartlardan olmazsa olmaz şartlardan bir tanesidir. Evlenecek kişi eğer bakire değilse ölüm cezasına kadar gidecek sonuçları doğurmaktadır. Yalnız burada dikkat edilmesi gereken bir konuda bekâret meselesinin sadece erkeklerin keyfiyetine bırakılmadığıdır. Eski Ahit, bilhassa kadınlar için bekâreti bir şart koşarken diğer yandan erkeğin de bunu suiistimal etmemesini şart koşmuştur. Eski Ahit’te eşler, sadece evlilik aktiyle beraber gelen birlikte yaşama ruhsatına sahip olabiliyorlardı. Aynı zamanda Eski Ahit: zina, yasak evliliklere ve cinsel tatminkâr yollarına sert bir şekilde karşı çıkar. Eşlerin sadece evlilik çatısı altında mutlu olmasını emreder. Şayet bir kadın kötü yola düşer, kocasıyla evliyken zina ederse ya da bir koca eşini kıskanır, ona karşı içinde bir şüphe uyanırsa kâhin, kadını Rab’bin huzuruna çıkartacak ve bu yasayı ona uygulayacaktır. Kocası suçsuz sayılacak, kadınsa yaptıklarının cezasını çekecektir.”²⁵⁵

3. 3. 7. Doğuma Hazırlık ve Çocuğun Doğumu

Yahudilikte evlenmek ve çocuk sahibi olmak hem dini hem de toplumsal açıdan çok önemlidir. Tanrı, Âdemi yarattıktan sonra ona “semereli olun ve çoğalın” emrini vermiştir. Doğum sırasında kadının ıstırap çekmesi aslında Tanrı’nın ona verdiği bir ceza niteliğinde olarak değerlendirilse de²⁵⁶ kadının hamile olması ve dünyaya çocuk getirmesi mutluluk vesilesidir.²⁵⁷

Geleneksel Yahudi adetlerine göre kadın gebe olduğunu hem büyüklere saygı hem de nazardan korunma açısından hemen söylememeye özen göstermelidir. Hamilelik döneminde bilhassa kadın, kocasına nispeten daha çok cömert ve yardımsever olmalı, sadaka vermeli, kötü söz söylememeli, kandiller yakmalı, ekmeğe servis etmeli, Şabat gecelerinde kocasıyla beraber yatmadan önce dualarını okumalı,

²⁵⁴ Besalel, “Seks Kavramı”, 3/579.

²⁵⁵ Çölde Sayım, 5:30.

²⁵⁶ Tekvin, 3:16.

²⁵⁷ Durmuş Arık, *Buhara Yahudileri* (Ankara: Berikan Yayınları, 2011), 221.

haramdan uzak durmalı ve çirkin işlerle iştiğal olmamalıdır. Bunlara dikkat edilmesinin sebebi: bu kötü haslet ve davranışların anne karnındaki çocuğa tesir etmesini önlemek içindir. Hamile olan bir kadın, karnındaki çocuk zarar görmesin diye kohenin tavsiyesiyle tutulması zorunlu olan oruçları tutmayabilir.²⁵⁸ Hamilelik boyunca kadının yediği içtiği çocuğun gelişimine sirayet edeceğinden, bu dönemde içki ve sigara ve içmemeli, murdar olan şeyleri yememeli ve koşer kurallarına uymaya özen göstermelidir.²⁵⁹

Çocuğun doğum anı Tanrı tarafından takdir edildiği için çocuğun belirli bir tarihte doğurulması ya da erken doğmasına kişi müdahale etmemelidir. Kabalistik anlayışına göre şayet çocuk erken doğarsa, genç yaşta çeşitli sıkıntılar geçirip ölmesine neden olur. Bu yüzden doğum sürecine hiçbir şekilde karışılmamalıdır. Doğum sancıları başladığında eğer Şabat gününe denk gelirse araçla hastaneye gidilebilir ama dikkat edilmesi gereken nokta ise o gün çalışmak yasak olduğu için mümkünse aracı süren kişi Yahudi olmaması tercih edilir.²⁶⁰

Tanah'ta dönemin Mısır Kralı, yerine geçecek birisi olduğu korkusuyla gebe olan tüm İsrailoğulları'nın kadınlarını, doğumu sırasında eğer erkek çocuk dünyaya getirirse öldürmelerini emrettiği halde ebeler, yeni doğan bu çocukların yaşama haklarının olduğu inancı ve onlara duydukları sevgiyle bebekleri öldürmemeleri övgüyle takdir edilir.²⁶¹ Yahudi kutsal kitabında doğumun nasıl yapılacağı anlatılıp; kadınların diz çökme pozisyonunda²⁶² ve doğuma özgü iskemlesine oturarak doğum yaptığından söz edilir.²⁶³ Doğum bitince çocuğun göbek kordonu kesilip yıkanmalı, tuzlanmalı ve saklanmalıdır.²⁶⁴

Yahudilikte doğum yapan bir kadın loğusalık dönemine girdiği için dini açıdan kirli sayılır ve temiz sayılabilmesi için belli bir müddet geçmesi gereklidir. Bu süre çocuğun cinsiyetine göre değişmektedir. Eğer çocuk erkekse kırk gün, kızsı seksen

---

²⁵⁸ https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/1217817/jewish/Laws-of-Childbirth.htm (04.10.2022).

²⁵⁹ 8 Hakimler, 13:4, 7, 14; BT., Yoma, 82b. bk. <http://halakhah.com/>.

²⁶⁰ <https://unitedwithisrael.org/childbirth-and-jewish-law/> (23 Temmuz 2021).

²⁶¹ Çıkış, 1:17-21.

²⁶² 1.Samuel, 4:19.

²⁶³ Çıkış, 1:16.

²⁶⁴ Hezeikel, 16:4-5.

gün beklemesi gerekir.²⁶⁵ Anne sütü çocuğun gelişimi açısından faydalı olduğu için çocuk anne çocuğunu yirmi dört ay emzirmesine dikkat edilir.²⁶⁶ Çocuğa sütanne tutulması gerektiğinde, sabırlı ve iyi huylu bir kadın tercih edilmeli ve çocuğun içtiği sütün faydalı olması için sütanne yediği şeylere dikkat etmelidir.²⁶⁷

3. 3. 8. Anne ve Çocuğun Nazar ve Kötü Ruhlardan Korunması

Yeni doğum yapmış kadın ve yeni doğan bebeğe cinlerin ve kötü ruhların zarara verebileceği inanıldığından anne ve bebeğin kaldığı odaya Mezmurlar 121. bab'ın yazılı olduğu bir dua muskası kötü ruhların ve cinlerin zarar verebileceğine inanıldığından,²⁶⁸ bebeğin uyuduğu beşiğe kırmızı bir şerit, boynuna İbranice “het” harfi ile uğurlu sayılan ve “mezzel” denilen Davud burcunun isminin yazılı olduğu bir muskanın asılması önemlidir.²⁶⁹ Anne ve bebeğin kaldığı odanın zeminine kömürle çember çizilmesinin, bebeğe takıldığı gibi anneye de dualı muska ve tılsımlı taşlardan yapılmış takıların ve nazarlıkların boynuna veya odanın çeşitli yerlerine asılması²⁷⁰ ve yılbaşında öttürülen koçboynuzunun(şofar) lohusa olan kadının odasında öttürülmesinin de kötü ruhlardan, cinlerden ve nazardan korunmada etkili olacağına inanılır.²⁷¹ Yahudi kültüründe, İlyas'ın yeni doğan bebeklere kötü ruhların musallat olmasını engelleyen koruyucu özelliği olduğu inanılır.²⁷² Rivayetlere göre İlyas, Âdem'in ilk karısı olduğuna inanılan ve sonra lanetlenen Lilith'i öldüreceği sırada Lilith, İlyas'a yalvarmış ve “eğer kendisini öldürmezse kötü ruhlardan kurtulmayı” öğreteceğini söylemiş; İlyas da onu öldürmekten vazgeçip Lilith'ten, kötü ruhlardan korunmanın yollarını öğrenmiştir. Buna göre Lilith'in 18 adının alt alta yazıldığı kâğıt/muska yeni doğum yapmış kadının bulunduğu mekâna asılırsa, oraya kötü ruhlar giremez ve lohusa kadına asla zarar veremez. Bir diğer rivayet ise Tanrı, Lilith'i yakalamak adına üç meleği görevlendirmiş ve onlar da Lilith'i yakalamıştır. Bu

---

²⁶⁵ Levililer, 12:1-8.

²⁶⁶ bk. Tekvin, 21:7; 1. Samuel, 1:21-23; 1. Krallar, 3:21; BT., Yevamoth, 43a; BT., Ketuboth, 60b.

²⁶⁷ Don S. Browning- Marcia J. Bunge, *Children and Childhood in World Religions* (New Brunswick: Rutgers University Press, 2009), 38.

²⁶⁸ http://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/1217817/jewish/Laws-of-Childbirth (22.01.2021).

²⁶⁹ Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2015), 370-371; Dinler Tarihi Ansiklopedisi (İstanbul: Gelişim Yayınları, 1990), 1/311.

²⁷⁰ Elisheva Baumgarten, “Birth”, *Encyclopaedia Judaica* (USA: Thomson Gale, 2007), 3/720-722. Ivan G. Marcus, *The Jewish Life Cycle*, (USA: University of Washington Press, 2004), 42.

²⁷¹ Örs, *Musa ve Yahudilik*, 369.

²⁷² Bk. Bathja Bayer, “Elijah”, *Encyclopaedia Judaica* (USA: Thomson Gale, 2007), 6/335, 338.

sebeple söz konusu üç meleğin adı (Senoy, Sansenoy, Semangelof) bir kâğıda ya da muskaya yazılıp asılırsa o yere de Lilith'in giremeyeceğine inanılır.²⁷³

3. 3. 9. Şalom Zahor ve Şalom Nekeva Töreni

Yahudi cemaatlerinde bir ailede çocuk dünyaya gelirse ailenin ileri gelenleri, akrabaları ve tanıdıkları anne babayı tebrik eder ve dua ederler, böylece ailenin sevincini paylaşırlar.²⁷⁴ Yahudi toplumunda erkek çocuğun dünyaya gelmesinden sonraki ilk cuma gecesi, akraba ve tanıdıklar davet edilip bir ziyafet düzenlenir ve doğum sevinci kutlandığı Şalom Zahor (erkeğe selam) denilen bir merasim yapılır. Bu tören aslında erkek çocuğun belli bir yaşa gelince yapılacak olan sünnet törenine(britmila) ön hazırlıktır. Şalom Zahor töreninin yapılış maksadı, yeni doğan çocuğun Tanrı tarafından üflenen ruh ile noksan bulunmayan yüce âlemlerden sıkıntı ve cefanın olduğu dünya alemine gelişinin acısını dindirmek için yapılır. Rivayetlere göre göre çocuk anne karnında iken ona Tora öğretilir ama çocuk dünyaya geldiği anda bir melek onun ağzına vurarak, öğrendiği Tora'yı ona unutturur. Çocuğun yaşamış olduğu bu acı olayı unutmak ve yasını tutmak adına yakın çevre onun yanına gelir ve Tora'yı ona hatırlatıp, tekrardan öğrenebileceğine dair cesaret verirler. Önemli bir mesele olduğu için bugünü Şabat akşamına denk getirmeye dikkat ederler. Gelen misafirlere yası temsil eden pişirilmiş taze nohut ikram edilir. Bazı Yahudi cemaatleri bu yapılan töreni ayırım gözetmeksizin yeni doğan kız çocukları içinde yaparlar. Buna da Şalom Nekeva adı verilir.²⁷⁵

3. 3. 10. Sünnet (BritMila)

Yahudilik tarihinde sünnetin önemi ve kutsallığı büyüktür. Çünkü sünnet(britmila) İbrahim ve Tanrı arasındaki ahdin bir nevi nişanesi olarak kabul edilmektedir. Tanrı, İbrahim'in neslini çoğaltacağını, onun soyundan nice krallar çıkaracağını, geniş ve verimli topraklarda hükümlerlik vereceğini söylemiş ve Tanrı İbrahim'e, "Sen ve soyundan gelenler aramızdaki bu anlaşmayı bozmamalısınız" dedi. Sen ve soyunla yaptığım antlaşmanın şartları şunlardır: "İçinizdeki tüm erkekler

²⁷³ Örs, *Musa ve Yahudilik*, 369-370; Dinler Tarihi Ansiklopedisi, 1/311.

²⁷⁴ Dinler Tarihi Ansiklopedisi, 1/310.

²⁷⁵ Bk. George Robinson, *Essential Judaism (New York: Atria Paperback, 2016)*, 146-147; "Children" EJ, 4:618; Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik* (İstanbul: İsam Yayınları, 2012), 176. ; Çıkış, 20:8; BT, Niddah, 30b; <http://judaism.about.com/od/glossary/fl/What-is-a-ShalomZachar.htm> (23 Ekim 2022).

sünnet edilecek. Çünkü sünnet bizim aramızdaki anlaşmanın bir sembolü olacak. Evinizde dünyaya gelmiş ya da soyunuzdan olmayan bir yabancından aldığınız köleleri ve sekiz günlük erkek çocukları da sünnet edilecek. Bu gelenek nesilden nesile aktarılacak. Vücudunuzda meydana gelen bu belirti, ilelebet sürecek olan ahdin nişanesi olacak. Şayet sünnet olmayan bir erkek çocuk olursa toplum içinden atılacak. Çünkü bu anlaşmanın şartlarına uymamaktadır"²⁷⁶ emri ile sünnet olmanın önemi ve zorunluluğunu vurgulamıştır. Sünnet olun emri geldiği vakit İbrahim, hanesindeki tüm erkekleri ve on üç yaşındaki oğlu İsmail'i de sünnet etmiş; kendisi de aynı gün doksan dokuz yaşında sünnet olmuştur.²⁷⁷ İbrahim, daha sonra dünyaya gelen oğlu İshak'ı da Tanrı'nın kendisine emrettiği gibi sekiz günlük iken sünnet ettirmiştir.²⁷⁸

İbrahim'den sonra gelen Yahudilerin arasında Musa²⁷⁹ ve sonrasında Yeşu'nun liderliğinde sünnet geleneği devam etmiştir.²⁸⁰ Sünnet olmak, bilhassa sürgün dönemi ve sonraki dönemlerde Yahudi olan ile olmayanı ayıran temel faktörlerden birisidir.²⁸¹ Bu sebeple İsrailoğulları'ndan bir kadının yabancı bir adamla evlenebilmesi için, o kişinin sünnet olması zorunludur.²⁸²

Sünnet olmak Yahudi toplumuna katılmanın önemli şartlarından birisi olarak görülse de sünnetli olmanın gerekleri sadece bedende yapılan bir değişiklikten ziyade ahlaki ve manevi olarak da bunu göstermenin gerektiği²⁸³ aksi halde sünnetlilerin de cezalandırılacağı²⁸⁴ belirtilerek sünnetin maddi olmasının yanında "kalplerin sünnet edilmesi" manasındaki manevi, ahlaki ve dini kuralları yerine getirme olarak da anlaşıldığını göstermiştir. Rab Yahve şöyle diyor: "Bedeni ve kalbi sünnet edilmemiş ve İsrailoğulları arasında yaşayan yabancılar asla tapınağıma girmeyecek."²⁸⁵

---

²⁷⁶ Tekvin, 17:1-14

²⁷⁷ Tekvin, 17:23-27.

²⁷⁸ Tekvin, 21:4.

²⁷⁹ Çıkış, 4:24-26; Robinson, *Essential Judaism*, 146.

<https://www.jewishencyclopedia.com/articles/4391-circumcision> (11 Haziran 2022).

²⁸⁰ Yeşu, 5:1-10; Çıkış, 12:48.

²⁸¹ bk. 1. Samuel, 14:6, 17:26, 36; 18:25; 31:4; 2. Samuel, 1:20; Hakimler, 14:3; 15:18; Hezeikel, 32:21-32

²⁸² Tekvin, 34:14-17.

²⁸³ Bk. Tesniye, 10:16; 30:6; Yeremya, 4:4.

²⁸⁴ Yeremya, 9:25-26.

²⁸⁵ Hezeikel, 44:7-9

denilerek hem bedeni hem de manevi sünnetin birbirini bütünleyici olduğu belirtilmiştir.²⁸⁶

Tanah'ta, "Sünnet olmayan her erkek halkının arasından kovulacaktır çünkü ahdimi bozmuş demektir"²⁸⁷ denilerek sünnet emrini yerine getirmeyenlerin cemaatin dışına atılacağı zikredilmiştir. Yahudi din alimlerine göre de sünnet olmamak günah olarak görülmüş lakin bu durumda olan bir kişinin Yahudi dininden atılma şeklinde anlaşılmamıştır. Talmud'a göre bir Yahudi sünnetli değilse bile Yahudi olma özelliğini kaybetmez aynı şekilde bir yabancı da sünnetli olsa yabancı olma özelliğini kaybetmeyecektir.²⁸⁸ Zira sünnetli olmak ya da olmamak bir kişinin Yahudi olması için gerekli şartlardan biri değil asıl şart Yahudi bir anneden doğmaktır.²⁸⁹

Günümüz Yahudileri sünnete önem verir ve çocukları doğduktan sekiz gün sonra sünnet edilmesine dikkate ederler. Yahudi takvimine göre günler, güneşin batmasıyla başladığından dolayı çocuk hangi gün ve saatte doğduğu kayıt edilir bu kayıt sünnet edileceği günün belirlenmesi açısından önemlidir.²⁹⁰ Sünnet edilecek günün sekizince güne denk getirilmesi ise Yahudi kültüründe sekiz sayısı sonsuzluğu ifade etmektedir. Tarih boyunca büyük krallıklar yok olmuş, milletler işgallere uğramışken sayıca az olan Yahudilerin varlıklarını devam ettirmeleri doğüstü bir güc tarafından korunduklarını ve bu korumanın da erkek çocukların sekizinci gün sünnet edilmesinin ve Tanrı ile antlaşmanın olduğuna inanılır.²⁹¹

Yahudilikte, eski dönemde çocuk sünneti pratik bir şekilde ebeler tarafından yapılıyordu. Rabbani dönemden sonra bu konuda kendini geliştirmiş, tahsilli bir görevli (mohel) tarafından yapılmaya devam edilmiştir.²⁹² Bundan dolayı Ortodoks Yahudiler'in çocukları eğer Yahudi bir doktor tarafından sünnet edilmezse o çocuk haham tarafından kutsanmış olsa bile sünnet kabul edilmez. Çünkü sünnet derisinin kesilmesi Yahudi doktor tarafından yapılmalıdır. Bu şekilde dini tören statüsü

---

²⁸⁶ Tesniye, 10:16; 30:6; Yeremya, 4:4; 6:10; Çıkış, 6:12, 30;

²⁸⁷ Tekvin, 17:14.

²⁸⁸ BT., AbodahZarah, 27a; Sanhedrin, 99a.

²⁸⁹ BT., Kiddushin 68b; Arık, *Buhara Yahudileri*, 195-196; Gürkan, *Yahudilik*, s. 177.

²⁹⁰ Örs, *Musa ve Yahudilik*, 363.

²⁹¹ http://www.sevivon.com/index.php?option=com_content&task=view&id=2&Itemid=23#Content (11 Haziran 2022).

²⁹² BT., Shabbat, 137a-b; Salime Leyla Gürkan, "Sünnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/56.

kazanır.²⁹³ Muhafazakâr ve Reformist Yahudilere göre sünnet töreni ile ilgili malumata sahip olan ve dua edip kutsayabilecek yetkin erkek ya da kadın doktorlar sünnet işlemini gerçekleştirebilir.²⁹⁴

Aşkenazlar sünnet işlemini ekseriyetle evde yaptırırlarken, Seferadlar ise lokal ve hastahanelerde yaptırırlar. Sünnet merasimi, herhangi bir bayrama ya da Şabat gününe denk gelse dahi iptal edilmez. Sünnet, çocuğun doğumundan sonraki sekizinci gün ve gündüz yapılmasına dikkat edilir. Eğer sünnet Sekizinci günden önce yapılırsa sünnet işlemi geçersiz sayılır. Bebeğin doğumdan sonraki sağlık durumunda bir sıkıntı varsa sünnet işlemi ertelenebilir ama en kısa zamanda gerçekleştirilmesi gereklidir. Şayet bebek doğuştan hemofili hastası olarak dünyaya gelirse bebeğin sıhhati açısından sünnet işleminin yapılmaması daha uygundur.²⁹⁵

Sünnet işleminden önce bebeği, ailenin büyüklerinden birisi odaya getirir. Bebeği taşımanın taşıyan kişiye mutluluk ve bereket getireceğine inanıldığından, bebek sahibi olmak isteyenlerinde bu işi yerine getirilmesi önerilir. Sünnet operasyonu esnasında bebeği tutma işini genelde aile büyüğü yapar.²⁹⁶ Kirvenin (Sandek), sağ tarafına bir tane daha sandalye konur. Buna “İlyas’ın sandalyesi” denilir. Sünnet edilecek bebek ilk önce “İlyas’ın sandalyesi” denilen yere konur, oradan alınıp Kirvenin (Sandek) kucağına verilir. Bu hareketin yapılmasının nedeni doğan tüm erkek çocuklarının beklenen Mesih olabileceği ihtimali ile çocukların koruyucusu, ahit peygamberi İlyas’ın sandalyesinde karşılanması geleneğidir.²⁹⁷ Bu sandalye çocuğun sağlığına kavuşmasına kadar yerinden kaldırıılmaz.²⁹⁸

Mohel, çocuğun sağlığı açısından operasyonu yaparken etrafın sterilize olmasına dikkat eder ve her iki tarafı da keskin olan bir bıçak ile penisin zarar görmesini ve derinin pürüz almadan kesilmesini sağlayan koruyucu bir kalkanı

---

²⁹³ <http://www.turkyahudileri.com/content/view/262/223/lang,tr> (19 Ekim 2022), Mark Washofsky, “JewishLiving” (New York: URJ Press, 2001), 143.

²⁹⁴ Anita Diamant - Karen Kushner, “How to Raise A Jewish Child” (A Practical Handbook For Family Life), New York: SchockenBooks, (2008), 182; Robinson, *Essential Judaism*, 147.

²⁹⁵ Robinson, *Essential Judaism*, 147; Gürkan, *Yahudilik*, 176-177; Washofsky, “JewishLiving”, 144.

²⁹⁶ Diamant - Kushner, “How to Raise A Jewish Child”, 182-183; Washofsky, “JewishLiving”, 143.

²⁹⁷ Salih Çinpolat, “Yahudilikte Yenidoğan Törenleri”, *Kırkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2, (Aralık 2017), 90.

²⁹⁸ Robinson, *Essential Judaism*, 148.

kullanarak işlemini gerçekleştirir.²⁹⁹ Sünnet töreni sırasında okunacak duaların bir kısmını orada bulunan “rabbi” veya “mohel” yapar, bir kısmını da bebeğin babası tarafından dile getirilen Tanrı’nın mükemmelliği ve yüceliğinin vurgulandığı şükür ve kutsama dualarına katılımcılar da katılır. Çocuğun babası en başta: “Hamdolsun sana, ezel ve ebed sahibi olan Tanrımız, bizi sözleriyle kutsallaştıran ve bu çocuğu Abraham’ın cemaatine katmayı bize emreden, dünyanın sahibi!” dediğinde, orada bulunanlar da çocuğun cemaate nasıl girdiyse aynı şekilde dine, salih amellere ve evliliğe öylece girsin.” diye dua eder. Böylece çocuk, İbrahim ve Tanrı’nın adı ile kutsanır. Çocuğun, dine uygun yaşaması, Tora’yı okuması, iyi bir kısmetinin ve şansının olması temenni edilir. Çocuğa isim verme işlemi de sünnetten sonra gerçekleşir. Çocuğa verilen ismin neden verildiği, ne anlama geldiğini açıklamak adına kısa bir konuşma yapılarak dua edilir. Mohel ya da rabbi/kantor şaraba karşı dua eder ve kendisi bir yudum alır sonra çocuğun ağzına birkaç damla damlatır. Sonra çocuk annesine verilir. Böylece Yahudi toplumuna bir üyenin daha katılmış olduğuna inanılır. Tören gerçekleşirken “minyan” olarak adlandırılan en az on Yahudi yetişkinin ve bilhassa çocuğun babasının hazır bulunmasına dikkat edilir.³⁰⁰ Lakin günümüzde sünnet işlemi, özellikle metropol şehirlerde yaşayan bazı Yahudiler tarafından hastanede yaptırılmaktadır. Haliyle çocuğun ameliyathanede yalnız kalacağı ve minyan denilen grubun o esnada orada olamayacağı belirtilir. Çocuğun sünnet işlemi ve isminin verilmesinin ardından, Tanrı ile ahdinin yapılmasının mutluluğu ile törendeki davetlilere “Seudat BritMila” ya da “SeudatMitsva” denilen bir yemek ziyafeti takdim edilir.³⁰¹

Yahudilikte sünnet olmayan bir çocuğun sünnet işeminin dinen geçerli olabilmesi için Mohel tarafından çocuğun penisine küçük bir çizik atılarak az da olsa kan akıtılır (hatafat dam brit). Eğer çocuk üç aylıktan büyükse ya da büyük yaşlarda evlat edinilen biri ise sünneti yapacak olan mohel ile beraber en az üç yetişkin Yahudi’nin şahitliğinde bu işlemin yapılması gerekli görülür.³⁰²

---

²⁹⁹ Besalel, “Sünnet Anlaşması”, 1/107.

³⁰⁰ bk. Washofsky, “JewishLiving”, 141-142; Diamant - Kushner, “How to Raise A Jewish Child”, 182-183; Gürkan, *Yahudilik*, s. 177; Örs, *Musa ve Yahudilik*, 364; <http://www.israelsjudaica.com/birth-brit.htm> (02.12.2021)

³⁰¹ Robinson, *Essential Judaism*, 149; Besalel, “Sünnet Anlaşması”, 1/107.

³⁰² Diamant-Kushner, “How to Raise A Jewish Child”, s. 191-192.

Liberal Yahudiler, kız ve erkek bebekleri için ahit merasimi denilen (brit/brita) adı altında, “ahdin devamına yönelik tören” yapar ve sünnetin de erkek bebekler için bu merasimin bir parçası olduğuna inanılır.³⁰³ Bazı Reform Yahudileri arasında sünnet uygulamasına karşı olanlar ve bu işlemin barbarca bir ritüel olduğunu ve modasının geçtiğini söyleyenler olsa da son zamanlarda Reformist Yahudiler arasında da sünnet işlemi oldukça yaygındır.³⁰⁴

3. 3. 11. Brit Bat

Yahudilikte erkek çocuklar için yapılan sünnet törenlerine eş değer olarak kız çocukları içinde bir tören düzenlenmektedir. Bu törenler mezheplere göre farklı adlandırılmıştır: “Brit Bat”, “Simhat Bat”, “Zevad ha Bat” şeklinde değişik isimlerle ifade edilen törenler gerçekleştirilir. Zevad ha Bat, Seferad Yahudileri arasında eski geleneklere bağlı olarak (15. yüzyıldan itibaren) kız çocuklarının dünyaya gelmesini sevinçle karşılama, akrabalara yemek ziyafeti verme, bu yemekte kız çocuğu için iyi bir nasip, gelecek, şans dileme ve onu kutsama uygulaması yüzyıllardır yapılmaktayken; Brit Bat ve Simhat Bat törenleri ise daha çok modern zamanlarda yerini almıştır. Ailelerde erkek ve kız çocuklarına yapılan törenlerin arasında fark olmaması adına bu ayrımı en aza indirmek için Feminist ve Reformist Yahudilerin etkisiyle Brit Bat töreni 1960’lardan itibaren uygulanmıştır.³⁰⁵ Brit Bat töreni dini olarak şart değildir ve belirli bir zaman sınırı yoktur. Tören, anne sağlık açısından iyi olduğunda evde ya da sinagogda yapılabilir. Başta çocuğun kutsanması için dualar okunur. Törende kandiller ve mumlar yakılır. Bazı aileler erkeklerde olduğu gibi çocuğun yanında Mesih’in habercisi olarak kabul edilen İlyas’ın sandalyesini de törende bulundurur. Şarap okunarak kutsanır ve bir damla çocuğa içirilir. Böylece kız çocuğu Yahudi toplumunun bir parçası olmuş, nesiller boyu sürecek olan Tanrı ile ahitleşmeye dâhil olduğuna inanılır. Törende çocuğu kutsama sözleri eşliğinde elini Tora rulolarına değdirme, çocuğu dua şalı ile sarma, suya daldırma gibi uygulamalar da yapılmaktadır. Kız çocuklarına genelde isim verilmesi suya daldırma işleminden

---

³⁰³ Gürkan, *Yahudilik*, s.178.

³⁰⁴ Washofsky, “JewishLiving”, 141; Ayrıca Sami Dinlerde Sünnet ile ilgili bk. Salih Çinpolat, “Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam’da Sünnetin Yeri”, *Kırkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi 2* (Mayıs 2017), 109-126.

³⁰⁵ Washofsky, “JewishLiving”, 141; Robinson, *Essential Judaism*, 149-150.

sonra verilir. Tören sonunda gelen kişilere bir yemek ziyafeti verilir. Misafirler de çocuğa iyi temennilerde bulunup dua ederler.³⁰⁶

3. 3. 12. Pidyon Ha Ben Töreni

Yahudilik inancının önem teşkil eden uygulamalarından birisi olan “Pidyon ha ben” töreni, yeni doğan ilk erkek çocuk için yapılan törenlerdendir. Özellikle erkek evlat ailede önem teşkil etmekteydi. Tanah'ta bahsedildiği üzere Âdem kendisinden sonra gelecek olan nesillerin başı sayıldığından ve bu soyu ilelebet devam ettirecek kişinin oğlu olup zikredilmesi,³⁰⁷ ailenin devamını ilk erkek çocuğun sağladığı ve ilk doğanların Tanrı katında ayrı bir yeri olduğu inancını güçlendirmiştir. Yakup da aynı şekilde ilk erkek çocuğun önemli olduğunu ve ilk oğlu olan Ruben'e hitaben “Ruben sen benim ilk erkek evladımsın, kudretim ilk ürünüdür, güç ve saygı bakımından en üstünsün.”³⁰⁸ diyerek vurgulamıştır. Tarih açısından bakıldığında İbrahim'in ilk erkek çocuğu İsmail olmasına rağmen, İbrahim vefat ettikten sonra ikinci erkek evladı İshak'ın seçilmiş kişi olması³⁰⁹ ve İshak'ın evlatları arasında ilk dünyaya gelen Esav olduğu halde kardeşi Yakup'un, annesi Rebeka'nın da işbirliği ile, (Esav'a karşı hile yaparak) babalarından ilk erkek oğulluk hakkını Yakup'a verdirmeleri;³¹⁰ Yakup'un akabinde Yusuf'un oğullarından Efrayem'i, Mannaşe'den küçük olduğu halde kutsaması³¹¹ gibi alışılmışın dışında uygulamalar olsa da ilk oğulluk önemli bir kutsallık ve saygınlık olarak görülmüştür.³¹² Tanah'ta, adamın eğer birden fazla eşi varsa ve İlk oğlu sevmediği eşinden ise, o çocuk adamın ilk çocuğu olduğu için, ilk erkek oğul hakkı onundur. Bununla beraber babanın mirasında bile ilk söz hakkı ve diğer kardeşlerinden daha fazla pay alan da ilk erkek evlattır.³¹³ Erkek evladın önemi ilk doğan çocuk olması ile beraber eski çağda çoktanrılı inançlarda ilk doğan erkek çocuğun Tanrıya karşı kurban edilmesi uygulamasından kaynaklandığı ifade edilir. Bu inancı yerine getirmek isteyen İbrahim, oğlunu Tanrı'ya kurban etmek isteyince,

---

³⁰⁶ Bk. Diamant-Kushner, “How to Raise A Jewish Child”, 184-188,191; <http://www.israelsjudaica.com/birth-brit.htm> (02 Aralık 2021), Washofsky, “JewishLiving”, 141; Robinson, *Essential Judaism*, 149-150; Baumgarten, “Birth”, 3/720-722.

³⁰⁷ Bk. Tekvin, 4:1-26; 5:1-32; 6:10, 18; 7:13; 8:18; 9:18-19; 10:1-32.

³⁰⁸ Tekvin, 49:3

³⁰⁹ Tekvin, 25:11

³¹⁰ Bk. Tekvin, 25:21-34; 27:1-29.

³¹¹ Tekvin, 48:13-22.

³¹² 2. Tarihler, 32:3; Mezmurlar, 89:27.

³¹³ Tesniye, 21:15-17.

Tanrı bir koç göndermiş ve oğlunun yerine koçu kurban etmesini istemiştir. Bu sebeple ilk doğan erkek evladın Tanrı'ya kurban edilmesi uygulamasından vazgeçilmiştir.³¹⁴

Yahudiliğin kutsal kitabında bahsedildiği üzere Tanrı, İsrailoğullarını "ilk erkek evladım" olarak nitelemiştir.³¹⁵ Tanrı, İsrailoğullarına, yerden çıkan meyve, sebze, tahıl, zeytin gibi besinlerin ilk ürünlerinin kendi hakkı olduğunu söylemiştir.³¹⁶ "Sığır ve davarlarınızın içinde ilk doğan her erkek hayvanı Tanrınıza ayıracaksınız. Sığırınızın ilk doğanı öküzüyle çiftleşmeyecek, sürünüzün ilk doğan koyununu kırmayacaksınız. Siz ve aileniz her sene Tanrınız Rabbin karşısında, O'nun belirlediği yerde onları yiyeceksiniz."³¹⁷ diyerek hayvanların ilk doğanlarının da kendisine ait olduğunu ifade etmiştir. Bununla beraber "İsraililer arasında insan ya da hayvan olsun her doğan ilk ürün bana aittir."³¹⁸ sözüyle de insanların ilk doğan çocuklarının kendisinin hakkı olduğuna dikkat çekmiştir. Bu sebeple Tanrı, doğan ilk yavruların ilk 7 gün analarıyla kalabileceklerini fakat 8. gün kurban edilmeleri gerektiğini emretmiştir.³¹⁹

Firavun, İsrailoğullarının Mısır'dan çıkmasına engel olunca Tanrı, Firavun ve Mısırlılar üzerine kan, sivrisinek, at sineği, kurbağa, çıban, dolu, çekirge, karanlık felaketi, hayvanların telefi gibi birçok felaket göndermiş;³²⁰ bu felaketlerin en sonuncusu ise Mısırlıların kendilerinin ve de hayvanlarının ilk doğan yavrularını öldürmüştür.³²¹ İsrailoğulları bu felaketlerden kurtulmanın yolu olarak kurban kesmeleri ve kapılarının üzerine kurbandan akan kanı sürerek kurtulmuşlardır. Bunun üzerine Tanrı, İsrailoğullarına "İlk doğan hayvanlarınızı ve değer verdiğiniz erkek çocuklarınızın hepsini Rabbe kurban edeceksiniz. Çünkü bunlar onu gönderen Rabbe aittir. İlk doğan her sıpaya karşılık bir kuzu adak edin. Bedelini ödemezseniz, boynunu kırın. Bütün ilk doğan erkek çocuklarınızın bedelini ödemek zorundasınız. Gelecekte oğullarınız size, 'Bunun anlamı ne?' diye sorduklarında, 'Rab bizi kudretiyle Mısır'dan,

---

³¹⁴ Tekvin, 22:1-19; Dinler Tarihi Ansiklopedisi, 1/310.

³¹⁵ Çıkış, 4:22.

³¹⁶ Bk. Tesniye, 26:1-10; Çıkış, 23:16, 19; Çölde Sayım, 15:19-21; 18:12-13.

³¹⁷ Tesniye, 15:19-20.

³¹⁸ Çıkış, 13:1-2, 13; 34:19-20; Çölde Sayım, 8:17.

³¹⁹ Çıkış, 22:29-30

³²⁰ Çıkış, 7. 8. 9. 10. Bablar.

³²¹ Çıkış, 11:1-10; 12:21-30.

köle olduğunuz beldeden çıkardı diye yanıtlarsınız, Firavun bizi alıkoyunca, Rab Mısır'da insanların ve hayvanların bütün ilk doğanlarını öldürdü. İşte bu sebeple hayvanların ilk doğan erkek yavrularını Rabbe adıyoruz. İlk doğan erkek evlatlarımızın bedelini ise bir hayvanla ödüyoruz. Bu adak sonucundan elinizde bir işaret ve alnınızda bir anma sembolü olacak; Rabbin bizi Mısır'dan kudretiyle çıkardığını hatırlatacak."³²² diyerek ilk doğan erkek çocukların kendisinin hakkı olduğunu açıkça belirtmiştir.³²³ Yahudilikteki emir ve yasakların sayıldığı ve toplam 613 tane olan mitzva'da hem hayvanların ve bitkilerin hem de insanların ilk doğanlarının Tanrı'ya ait olduğu belirtilmiş ve bu emirlere itaat edilmesi istenmiştir.³²⁴

Musa ve yanındakiler Mısırdan kaçıp Kızıldeniz'i geçtikten sonra bir süre çölde hayatlarını idame ettirmişlerdir. Akabinde Musa, Sina dağına çıkmış ancak dönüşü gecikince İsrailoğulları, Musa'nın kardeşi Harun'u da yanına alarak altından inşa ettikleri buzağıya tapmaya başlamışlardır. Musa Sina dağından dönünce onun yanında olup, sözünü dinleyen sadece Levililer olduğundan³²⁵ Tanrı, İsrailoğulları arasından ilk doğanların yerine Levililer soyunu seçtiğini, "Çünkü İsraililer içinden Levililer tümüyle bana aittir. İlk doğanların, İsraili kadınların doğurdukları ilk erkek çocukların yerine onları kendime ayırdım. İsraililer arasında ilk doğan insan ya da hayvan benimdir. Mısır'da ilk doğanları yok ettiğim gün, onları kendime ayırdım. İsrail'de ilk doğan erkek çocukların yerine Levililer'i seçtim"³²⁶ diyerek açıklamış ve Levililer soyundan gelen erkekleri mabet hizmetlerinden sorumlu tutmuştur. Bu sebeple Tanah'ta Levililer'e hitaben, "İnsan olsun hayvan olsun Rab'be kurban edilen her rahmin ilk ürünü sana aittir. Yalnız ilk doğan her çocuk ve kirli sayılan hayvanların her ilk doğanı için kesinlikle bedel alacaksın. İlk doğanlar bir aylıkken, kendi biçeceğin değer uyarınca, yirmi geradan oluşan Kutsal Yer'in şekeline göre beş şekel gümüş bedel alacaksın."³²⁷ denilmiştir.

---

³²² Çıkış 13:12-16; Çölde Sayım, 3:12-13.

³²³ Çıkış, 22:29.

³²⁴ http://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/756399/jewish/The-613-Commandments.htm (27.09.2022)

³²⁵ Çıkış, 32:1-29

³²⁶ Levililer, 8:16-18; bk. Çölde Sayım, 3:41-45

³²⁷ Nuh Arslantaş, "Abbâsiler ve Fâtımiler Döneminde Yahudiler", *Belleten* (2008), 727-728.

İlk doğan erkek evlatların Tanrıya ait olduğu inancına göre, ilk erkek çocuğu bu adanmışlık görevinden çıkarıp sıradan bir bireye dönüştürmek adına doğumunun 31. günü pidyon ha ben olarak adlandırılan bir tören yapılır. Pidyon, fidye demektir. Yapılan bu tören çocuğu adanmışlıktan kurtarmak için verilen fidyenin göstergesidir.³²⁸ Çocuğun anne ve babasının, sinagogdaki kohene sembolik olarak bir miktar ücret/fidye vererek çocuğu mabed hizmetinden muaf tuttuklarına inanılır.³²⁹ Fakat her ilk doğan çocuk için pidyon ha ben töreni yapılmaz. Bunun için çocuğun birtakım şartları taşıyor olması gerekir. Şartlar ise şöyledir: Töreni yapılacak olan çocuk, annesinin ilk erkek evladı olmalıdır. Aynı şekilde ilk çocuk ölü doğar ve ikinci çocuk erkek olursa ya da ilk doğan kız olursa, o çocuk için pidyon ha ben töreni yapılması şart değildir. Ayrıca çocuk, annesini ilk çocuğu olmalıdır babasının değil. Doğacak olan bebeğin sezaryen ile değil normal doğum ile dünyaya gelmesi gerekir. Anne hamileliğin 40. gününden önce çocuğuna bir şey olur da düşürürse bu düşük ilk çocuk sayılmaz ve ondan sonra doğan çocuk şayet erkek olursa pidyon ha ben töreni gerekir. Ama 40 günlükten sonra düşük yaparsa genel kanaat bunun ilk doğum olduğunu ve sonraki çocuklar için pidyon ha ben töreni yapılmayacağını söyler. Bir başka rivayete göte ise bu süre ilk 3 ay üzerinden değerlendirilmelidir. Eğer çocuğun annesinin ilk defa doğum yaptığı ya da yapmadığı konusunda ihtilaf varsa pidyon ha ben töreni yapılmaz.³³⁰

Diğer bir konu ise ikiz meselesi. Eğer ilk doğan çocuklar ikiz ise ve ikisi de erkek olursa bu sefer ilk doğan erkeğe tören gerekir. Biri kız diğeri erkek ise, ve erkek olanı ilk olarak doğmuşsa tören yapılır. Anne hamile iken Yahudiliğe mensup olmuşsa doğan ilk erkek çocuğu için de pidyon ha ben töreni yapılır. Ama çocuğunu doğurduktan sonra Yahudi olmuşsa, o çocuk için tören gerekmez. Pidyon ha ben törenini yaptırmak babanın görevidir, baba vefat ederse veya Yahudi değilse bile, anne bu konuda sorumlu değildir. Bu durumda tören sorumluluğu büyükbaba veya o bölgedeki Yahudiler/komşulara düşer. Eğer babanın ölümü veya başka sebeplerle

---

³²⁸ Çölde Sayım, 3:46-51; 18:15-16.

³²⁹ http://www.sevivon.com/index.php?option=com_content&task=view&id=18&Itemid=23#Content (27 Kasım 2022); https://tr.wikipedia.org/wiki/Pidyon_HaBen (27 Kasım 2022).

³³⁰ Robinson, *Essential Judaism*, 151; Suzan Alalu - Klara Arditi - Eda Asayaz - Teri Basmacı - Fani Ender - Beki Haleva - Dalya Maya – NinetPardo - Sara Yanarocak, *Yahudilikte Kavram ve Değerler* (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 1996), 171-172; bk., https://tr.wikipedia.org/wiki/Pidyon_HaBen (27 Kasım 2022).

çocuk için pidyon ha ben töreni yapılamadıysa çocuk bar mitzva töreninde bunu kendisinin yapması gerekir. Eskiden pidyon ha ben töreni yapılamayan çocukların boynuna, “bahor” yazılı bir madalyon takılmıştır.³³¹ Eğer çocuğun babası Levi ya da bir Kohen ise veya çocuğun annesi bir Levi'nin ya da Kohen'in kızıysa (yani çocuğun dedelerinden herhangi biri Kohen ya da Levi ise) o çocuk için töreni yapılmasına gerek yoktur. Tören cumartesi (Şabat) veya oruç gününe denk gelirse törenin ertelenir. Çünkü Yahudilikte özel gün ve gecelerde para takası yapmak günahtır.³³² Yahudi takvim sistemine göre günler akşamdan başlar, bu yüzden çocuğun doğumunun 30. günü güneş battıktan sonra 31. gün başlamış olarak kabul edilir. Seferad Yahudileri ise vakit gelince buldukları ilk fırsatta bu töreni gerçekleştirirken, Aşkenaz Yahudileri ise pidyon ha ben törenini genellikle 31. gün öğleden sonra yaparlar.³³³ “Pidyon ha ben” töreninde “minyan” denilen on yetişkin erkek Yahudi'nin³³⁴ bulunmasına dikkat edilir. Tören sırasında baba oğluna güzel elbiseler giydirip, süslenmiş bir sepet ya da gümüş bir tepsi içinde Kohen'in huzuruna çıkarıp İsrailoğulları'ndan olan annesinin ilk oğlu olduğunu ve Tanah'taki kurallar çerçevesinde çocuğunu kurtarmak istediğini dile getirir. Töreni idare edecek kişinin Tora'yı iyi bilmesi ve Talmid Haham denilen bir Kohen olması tercih edilmekle birlikte, herhangi bir kohen de olabilir. Kohen, en başta anneye bu bebeğin ilk erkek bebeği olup olmadığını sorar. Olumlu bir cevap aldıktan sonra babaya bebeğini kohene vermek ya da 5 şekel karşılığında çocuğu almak konusunda iki seçenek sunar. Baba, çocuğunu 5 şekel karşılığında satın almak istediğini dile getirir ve Kohen'e çocuğun fidyesi olarak 96 gr veya biraz daha değerli olan gümüş bir eşya, kaşık ya da bu tören için hazırlanmış gümüş para verir. Günümüzde bu tören için özel üretilen ve beş şekel değerinde gümüşten yapılan küçük madeni paralar bulunmaktadır. Bebeğin babası tarafından kohene verilen bu sembolik fidyenin karşılığı olarak ilk doğan erkek bebek Tanrı hizmetinden muaf tutulur. Bebeğin babası bu para ya da eşyayı Kohen'e verdiği için geri vereceğini düşünmek şartı ile vermesi doğru değildir. Sadece Kohen dilerse aldığı gümüş eşyayı ya da parayı babaya ya da çocuğa hediye edebilir. Baba gümüş fidyeyi Kohen'e verirken şu

---

³³¹ http://www.sevivon.com/index.php?option=com_content&task=view&id=18&Itemid=23#Content (05.10.2022)

³³² Robinson, *Essential Judaism*, 151.

http://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/929263/jewish/Who.htm (19 Eylül 2022)

³³³ http://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/929724/jewish/When.htm (19 Eylül 2022)

³³⁴ Besalel, “Minyan”, 2/410.

konuşmayı yapar: "Bu çocuk, benim kudretim ilk mahsulü, ilk oğlumdur. Tora, onu beş şekel bedel ödeyerek geri almamı istiyor çünkü bu Tanrı'nın emridir, Tora şöyle der: insan dölünün ilk erkek mahsulünü fidye ödeyerek geri alacaksın. Bunu bir aylıkken yapacak ve beş şekel bedel vereceksin. Şimdi ise Yaratan'ın buyurduğu bu Mitsva'yı mutluluk, sevinç ve gönül rahatlığıyla yerine getiriyorum. Bizleri buyruklarıyla kutsayarak Pidyon'u bize emreden kâinatın yüce hükümranı Tanrı'ya hamd ve senalar olsun. Bizleri koruyup kollayan, hayat verip yaşatan ve bugüne ulaşmamıza vesile olan bütün evrenin yüce hükümranı Tanrı'ya hamd ve senalar olsun." Kohen, bunun üzerine şu konuşmayı yapar: "Bu çocuk bir Bahor'dur. Ve Tanrı onun bir aylıkken beş şekel karşılığında geri alınmasını emretmiştir." ve çocuğa hitaben der: "Annenin karnında iken hem annene hem babana hem de yüce Tanrı'ya aittin, şimdi ise bana ait oldun, çünkü ben Kohen'im. Bugün de annenle baban, Tora'daki emre uyarak seni bir bedel karşılığında almak istiyorlar." dedikten sonra babasına döner, "Oğlunuzun fidyesi olarak bana verdiğiniz beş şekeli aldım. Moşe'nin ve İsrail'in emirlerine göre oğlunuzun fidyesi artık ödenmiştir." "Oğlunuzun fidyesi ödenmiştir" cümlesini üç defa tekrarlayan Kohen, elini bebeğin başının üzerine koyup ona şu sözleri söyleyerek kutsar: "Yüce Tanrım! Nasıl bu çocuğun bir bedel karşılığında satın alınmaya layık olmasına vesile olduysan, onun Tora'ya, Mitsvot'lara ve Hupa'ya (evliliğe) vermesini de sağla ve ona uzun ve hayırlı bir hayat, başarı ve bolluk ver ve soyunu bereketli kıl... Tanrı seni kutsasın ve muhafaza eylesin. Tanrı'nın yüzü sana gülsün ve lütfetsin. Tanrı bakışlarını sana çevirsin ve sana barış versin." Bu sözlerden sonra Kohen çocuğu babasına verir ve eline şarap kadehini alıp kidduş duasını okumaya başlar. Pidyon ha ben töreni Kohen'in, şu duayı okuması ile biter: "Tanrı, oğlunun Pidyon'unu yapmayı sana nasıl bahşettiyse, Tora'nın tüm Mitzvalarını (emirlerini) yerine getirmeni de mümkün kılsın!" Baba ve tüm davetliler bu duaya "amen!" sözü ile birlikte yanıt verir. Tören bitiminde Seudat Mitzva adı verilen bir ziyafet sofrası getirilir. Böylelikle aile ve tüm gelen ziyaretçiler katılımıyla bu mutlu gün sevinç ile yerine getirilir. Yapılan tören sonucunda bebek artık Tanrı'ya adanmışlık durumundan muaf olmuş olur.³³⁵ Ortodoks Yahudilikte pidyon ha ben

---

³³⁵ Robinson, *Essential Judaism*, 151-152; Gürkan, *Yahudilik*, s. 178; Örs, *Musa ve Yahudilik*, 366-367; http://www.sevivon.com/index.php?option=com_content&task=view&id=18&Itemid=23#Content (27.10.2022)

töreni önemli bir yer teşkil eder. Ancak Reformist Yahudiler, çocuklar arasında ayırım yapılmasını kabul etmediklerinden bu töreni yapmazlar.³³⁶

3. 3. 13. Vijola

Yahudilikte Pidyon ha bat yani kız çocuğunu kurtarma töreni daha önce görülmemiştir. Lakin erkek çocuklar için yapılan törene benzer olan, kız çocukları için de “vijola” denilen, Pidyon ha ben törenine karşılık, sadece ilk kız için değil doğan bütün kız çocukları için bir tören gerçekleştirilir. Ayrıca, vijola töreni için Pidyon ha ben töreninde aranan, çocuğun doğumunun normal mi sezaryen mi ya da annenin daha önceden düşük yapıp yapmaması gibi şartlar aranmaz. Vijola töreni aynı zamanda kız çocuğuna isim verme töreni olarak da kabul edilir. Vijola töreni, çocuğun doğumunun sekizinci gününden kırkıncı gününe kadar herhangi bir günde yapılabilir.³³⁷

Haham ve diğer ziyaretçilerin bulunduğu törende, anne ve babası yaşayan, beyaz elbise giymiş genç bir kız, şık ve süslü giysiler giydirilmiş kız bebeğini kucağına alıp hahamın yanına götürür. Haham genç kızın kucağındaki bebeğe dua eder, kutsar ve ismini koyar. Daha sonra gelen misafirlere yiyecek, içecek ve tatlılar ikram edilir. Günümüzde İsrail’de ise bu tören “Brita” adıyla yapılmaktadır. Bu tören kız çocuklarının dünyaya gelişini kutlamak adına yapılan bir eğlencedir. Tören ailenin tuttuğu mekan ve lokallerde kutlanır. Vijola töreninden sonraki ilk cumartesi günü sinagogda kız bebeği için yine tören yapılarak isim verilir ve çocuk dualar eşliğinde kutsanır.³³⁸

3. 3. 14. Boşanma

Yahudilikte zorunlu kalmadıkça yapılması uygun görülmeyen durumlardan bir tanesi de boşanmadır. Boşama yetkisi her zaman erkeğin elindedir. Evlilikte olduğu gibi boşama konusunda da erkeğin egemen olduğu görülmektedir. Şimdi erkek açısından boşanma ile ilgili bazı meselelerden bahsedip konuyu derinlemesine inceleyeceğiz. Yahudilikte boşama, erkeğin keyfine bağlı olarak kabul edilen meşru bir hakktır.³³⁹ Aile Yahudilikte kutsal olduğu için onun, bütünlüğünü ve devamlılığını

³³⁶ Washofsky, “JewishLiving”, 147.

³³⁷ Çinpolat, “Yahudilikte Yenidoğan Törenleri”, 100.

³³⁸ Alalu, vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, 174-175.

³³⁹ Tora ve Aftara: Devarim, Perek 24:1.

korumak çok önemlidir, bu yüzden boşanma çok da yaygın bir uygulama değildir. Zira aile kurumunu ayakta tutmak dolayısıyla soyunu devam ettirmek Tanrının buyruğu olarak erkeğe yüklenmiştir. Bu nedenle boşamanın meydana gelebilmesi için birtakım olayların hasıl olması gerekir. Bunlardan ilki koca, karısının kendisini aldattığı yönde birtakım şüphelere düşmesidir. Aynı zamanda kocanın karısını kıskanması, kadının hep kız çocuğu doğurması, kadının kocasından habersiz malında tasarrufta bulunması, cinsel anlamda kadının yetersiz kalması gibi sebeplerle koca, karısına boş olduğunu belirten get belgesini düzenler. Yani boşama yetkisi kocanın elindedir. Bu belge olmadan kadın, başka bir adamla evlenemez. Kısacası koca, en küçük bir sıkıntıda karısından vazgeçmek isterse bunu yapabilme gücü vardır. Lakin kadının kocasında bir sıkıntı görmesi ya da hoşlanmadığı bir meydana gelirse onu boşama ya da ondan boşanma yetkisine sahip değildir. Zira, kadın kocasının mülkiyetindedir. Ancak günümüzde bu şartların hafifletilip farklı uygulamalara da yer verildiği bilinmelidir.³⁴⁰

Yahudi toplumunun genelinde kadınlara karşı takılan olumsuz tutumların bir sonucu olarak, evlerine kapatılmaya kadar giden durumlar yaşanmıştır. Kadınların sesi de kendisi gibi mahrem kabul edilmiştir. Bundan dolayı kadın evinde konuşurken bile sesini alçaltarak konuşmalıdır. Şayet kadın yüksek sesle konuşursa sesi komşuları tarafından duyulabilecektir. Kadın, evde konuşurken sesini yükseltirse ve bu ses komşuları tarafından duyulursa yaptırım ve ceza olarak kocanın boşama hakkı vardır.³⁴¹

Tanah'taki açıklamalara baktığımızda boşanma sonucunda erkeğe dair olumsuz bir ifade yoktur. Kocaları tarafından boşanmış olan kadınların ise hayatları boyunca namuslarının lekelendiğini ifade eden açıklamalar vardır.³⁴² Tanah'ta geçen ifadeler Kohenlerin evleneceği kadınların özellikleri arasında bile olsa boşanmış kadınların Yahudi toplumunda nasıl olumsuz bir algının içinde kaldıklarını gösteren önemli bir durumdur.³⁴³

---

³⁴⁰ Detaylı bilgi için bk. Gürkan, *Yahudilik*, 226-228.

³⁴¹ Hakkı Şah Yasdıman, "Yahudi Kutsal Metinlerinde Kadın Karşıtı Söylemler", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2002), 112.

³⁴² Tora ve Aftara: Vayikra, Perek 21:13-14; Hezekiel, 44:22.

³⁴³ Cihat Şeker, "Yahudilikte Evlilik ve Cinsellik Anlayışı/Ahlakı", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 44 (Aralık 2015), 259.

Talmud, kocanın karısına karşı yapması gereken görev ve sorumluluklarını asgari şekilde sıralamaktadır:

- Her gün iki öğüne yetecek kadar ekmek alınması
- Yemek ve ışık için yağ
- Yemek yapmak için gerekli miktarda yakacak
- Sebze ve meyve
- Bölgeye göre değişmekle beraber kadının içmesinde sakınca yoksa şarap
- Her Şabat'ta, içinde et ve balık içeren üç öğün
- Haftalık bir defa gümüş sikke³⁴⁴

Eğer yukarıda sayılan asgari şartları koca isteyerek tamamlamazsa Rabbinik mahkemeler bunun için kocaya yaptırım yapabilir.³⁴⁵ Reform Yahudiliğın tanınan muhaliflerinden Moses Sofer, eğer koca karısına bu karşı bu şartları sağlayamıyorsa karısından boşanmaya mecbur bırakılmalı görüşünü savunur.³⁴⁶

Meşhur orta çağ Yahudi yazarları, eğer koca evi ihmal edip uzun süre karısından uzak kaldıysa, eşi hayatına idame ettirmek adına kocasının mallarında tasarruf bulunabileceği görüşünü savunur. Şayet kocanın bir malı yoksa ve kadın geçinmek için birinden borç aldıysa, koca eve dönünce bu borcu ödemelidir.³⁴⁷

Talmud, kocanın karısı için ağır çalışmasını dengelemek adına eğer kadının ek bir geliri varsa bunu kocaya verilmesini emreder. Eğer kadın, kocası tarafından bakılmak istemezse kendi gelirini bunun için kullanabilir. Bu halde olan bir kadın eğer vefat ederse tüm mal varlığı kocaya geçer.³⁴⁸

---

³⁴⁴ <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/7954-husband-and-wife> (24 Ocak 2021).

³⁴⁵ Ketubot, 77a.

³⁴⁶ BT., Moses Schreiber, Hatam Sofer on Eben ha-'Ezer, 131-132.

³⁴⁷ BT., Maimonides, Mişna Tora, Ishut, 12:10-22.

³⁴⁸ BT., Ketubot, 46b-47b.

Klasik dönemde rabbinik uzmanları zinaya karşı ılımlı bir tavır sergilemişti; ama Talmud, her ne kadar zina ile suçlanan bireylerin içinde bulunduğu durum dikkate alınmalıdır dese de³⁴⁹ bazı özel haller bunu reddetmiştir:

- Kadın suça ortak olmaktansa tecavüze maruz kalmışsa,³⁵⁰
- Kadın, cinsel ilişkiye girdiği kişiyi eşi zannetmişse,³⁵¹
- Koca, karısını iki şahit huzurunda daha önce uyardıysa,³⁵²
- Kadın, zina ile ilgili emirleri bilmiyorsa.³⁵³

Bu sayılan durumlar, kadınların zina suçu ile itham edilmesini hemen hemen imkânsız bir hale getirdi ve çoğu suçlamadan kadınlar kurtuldu. Lakin bir Kohen, her ne kadar özel durumlar olsa da dinen kirlenmemesi adına, karısı tecavüze uğrayan bir kişi onu boşamalıdır der.³⁵⁴

Kadının suçlu bulunduğu hallerde bile yaptırımlar az da olsa hafifti; tüm suçlara karşı idam cezası 40 yılında yürürlükten kaldırıldı. Bunun muhtemel nedeni Romalıların baskısıydı ve dolayısıyla idam cezası yerine zinaya bulaşan kadınlara karşı yalnızca kamçı cezası uygulamalarıydı. Talmud'a göre, bir koca karısı zina suçu ile yargılanmışsa onu boşamalıdır. Rambam'a göre, zinaya bulaşan kadın, Ketuba'da anlatıldığı üzere boşanma sırasında alacağı tazminatı kaybeder. Talmud yazarları, kadın eğer zina işlediği kişi ile evlenmek isterse bu da yasaktır.³⁵⁵

3. 3. 15. Miras

Mirasla ilgili belirlenen kurallar ilk kez Kutsal Kitap'ta bulunmaktadır. *İlk doğan oğulun("bohor"), mirastaki hakkı iki mislidir.*³⁵⁶ Geçmiş konularda erkek ön planda ve egemen olduğu gibi miras konusunda da bu durumu korumuştur. Erkek/koca/baba öldüğü vakit bütün miras erkek çocuğun olur. Kutsal metinde mirasla ilgili olarak şunlar geçer: “*Bene-Yisrael'e de konuşup [şöyle] söyle: Bir kişi vefat*

³⁴⁹ BT., Sotah, 1:2.

³⁵⁰ BT., Ketubot, 51b.

³⁵¹ <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/7954-husband-and-wife> (24 Ocak 2021).

³⁵² BT., Sotah, 1:2.

³⁵³ <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/7954-husband-and-wife> (24 Ocak 2021).

³⁵⁴ <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/7954-husband-and-wife> (26 Ocak 2021).

³⁵⁵ https://tr.wikipedia.org/wiki/Yahudili%C4%9Fin_evlili%C4%9Fe_bak%C4%B1%C5%9F_a%C3%A7%C4%B1s%C4%B1#Evlilikte_uyum (16 Ocak 2021).

³⁵⁶ Tesniye, 21:17.

ettiğinde, erkek evladı yoksa onun mirası kızına kalacaktır. Şayet kızı da yoksa ölen adamın kardeşlerine vereceksin. Kardeşleri [de] yoksa miras amcalarının hakkıdır. Eğer amcaları [da] yoksa miras, ailesinden kendisine yakın bir akrabasının hakkıdır.”³⁵⁷ Bazı istisnai durumlarda bu kurallar değişmektedir. Misal kadının kocası öldüğünde eğer oğlu yoksa miras onun kız çocuklarına geçebilir. İleride kızlar evlenmek istediğinde tüm masraflar kalan bu mirastan karşılanır. Diğer bir Talmudik kurala göre ise, kızlara günlük ihtiyaçlarının haricinde mirastan % 10 pay ayrılmıştır.³⁵⁸ Mirasçı geride kalan mallarının tamamını hediye edebilme hakkı vardır. Bunun taksimatı da şahitler huzurunda yapılmalı ve belgelenmelidir. Buna "tsavaa" (vasiyetname) denir. Rabiler, mirasçı eğer sekerat haline gelmiş ya da ağır bir durumda ise taksimatı söz ile de yapabileceğine karar vermişlerdir. Taksimatı yaptıktan sonra adam iyileşirse isterse bunu iptal edebilir. Aynı zamanda adamın oğulları hayatı boyunca ona zulmettiyse onları mirastan mahrum edebilir. Yahudi din adamlarına göre bir adam karısının tüm mirasına sahip olabilirken kadın yalnızca kocasının mirasında pay sahibi olabilir. Ketuba'nın (evlilik kontratının) maddelerine istinaden; koca vefat ettiğinde kadın Ketuba'da belirtilen meblağı hemen alabilir ya da evde kalarak dulluk konumu bitene kadar kocasının mirasından geçinebilir.³⁵⁹ Günümüzde ise miras konusunda kadınların lehine birtakım düzeltmeler yapılmaktadır.³⁶⁰ Diaspora 'da mirasın taksimatında ülkenin anayasası belirleyici roldedir. İsrail'de ise, kız ve erkek çocukların mirasta eşit haklar vardır. Hatta dul konumunda olan bir kadın, ölen kocasının mirasının yarısına sahiplenebilir.³⁶¹

İslam'a gelince kadınların miras taksimatı feraiz ahkamına göredir. Herkes Allah'ın belirlemiş olduğu paya sahiptir. Erkek, eşi ve çocuklarına bakmakla mükellef olduğu için fazla alır. İslam dinine göre: “Allah size çocuklarınızın alacağı miras hakkında, erkeğe kadının payının iki katını tavsiye eder.”³⁶² "Tora 'da ise kızların geçim masraflarını sağlanması amacıyla, babalarının mirasından pay almaları yasaktır. Bunun sebebi ise Biblik dönemde 12 kabile arasında bölüşülen EretsYisrael

³⁵⁷ Tora ve Aftara: Bamidbar, Perek, 27: 8-11.

³⁵⁸ BT., Ketubot, 68a.

³⁵⁹ Besalel, “Miras”, 2/411.

³⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Gürkan, *Yahudilik*, 303-329.

³⁶¹ Yusuf Besalel, “Yahudilikte Temel Kavramlar/Miras -1”, *Şalom Gazetesi* (3 Şubat 2010), <http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-74132-haber.html> (Erişim 24 Aralık 2020)

³⁶² Nisa 11.

topraklarından kabileler arası tekrar birbirlerine hak geçmemesi içindir. Çünkü başka bir kabileden bir erkekle evli bir kızın miras hakkı olsaydı, toprak yabancı kabileye aktarılacaktır. Ancak erkek mirasçı olmadığına Tora (Sayılar, 26:33 ve 27:1-8'e istinaden), kızların miras hakkını kabul etmektedir.³⁶³

3. 3. 16. Tanıklık ve Şahitlik

Sosyal hayatta egemen olan erkeğin şahitlik konusunda da üstünlüğü mevcuttur. Tanah'ta Tanrı katında geçerli olan tek şahitliğin erkek tarafından yapılan olduğu ifade edilmektedir³⁶⁴ Kadınların bundan menedilmesinin nedeni ise bir varlıklarının olmamasındandır. Çünkü mal varlığı olmayan bir kadın yalancı şahitlik yaparsa tazminatı ödeyemeyecektir. Geleneksel Yahudi inancına göre kadınların geçimleri kocaya aittir ve kendilerine ait bir mal da yoktur. Sosyal hayattan kopuk oldukları için güvenilir bir şahit statüsünde görülmezler.³⁶⁵ Bu bağlamda Tanah'ta ifade edilen şahitlik yetkisi yalnızca erkeğe verildiği bir gerçektir.

Halakhah'taki diğer bir olumsuz algı ise kadınların erkeklere nispeten zeka noktasında zayıf oldukları gerekçesi ile şahitlik edemeyecekleri kararıdır. Dilsiz, sağır, kumar oynayan, deli ya da uyuşturucu kullanan kimseler kadın ile mukayese edilip ehliyet sahibi olmadıkları belirtilmiştir. Yüz kişi olsalar bile yine de tek bir kişi hükmünde kabul edilecekleri ifade edilerek bu konuda ne kadar ayrımcı bir tavır koydukları gözler önüne serilmiştir.³⁶⁶

Kadınların şahit olamayacağını gösteren bir başka gerekçe ise Âdem'in Havva yüzünden cennetten kovulmasıdır. Günümüzde halen daha İsrail'de kadınların mahkemelerde şahitlik yapma hakları yoktur. Hahamlar, Hz. İbrahim'in (a.s) karısı Sara'nın yalan söylediği Tekvin 18:9-16'yı delil göstererek kadınların şahitlik yapamayacağını söylerler.³⁶⁷

³⁶³ Besalel, "İslam ve Yahudiler", 1/241.

³⁶⁴ Tora ve Aftara: Devarim, Perek 19:17-18.

³⁶⁵ Yusuf Besalel, "Yahudilikte Kadın-2", *Şalom Gazetesi* (07 Şubat 2018), <http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-105808-haber.html> (Erişim 12 Ocak 2021)

³⁶⁶ BT., Shevuoth 42a; BT., Baba Kama 106b; BT., Baba Bathra 155a; BT., Yebamoth 88b, 117b.

³⁶⁷ Şerif Abdulazim Muhammed, "İslam, Hristiyanlık, Yahudilikte Kadın", *Misbah: İslamî Düşünce ve Araştırma Dergisi* 4/10 (2015), 203-204.

Bir erkek kendi karısını zinayla suçladığında kadının şahitliği İncil'e göre geçerli görülmediği gibi aynı zamanda mahkemede üzerine baskılar uygulanırdı. Mahkeme sonucunda kadın suçlu çıkarsa ölüm cezasına çarptırılır, suçsuz olduğu ispatlanırsa; erkek yaptığı bu şeyden ötürü ceza almaz ve serbest bırakılırdı. Bu konu sadece zina meselesinde olmayıp aynı zamanda bir erkek yeni evlendiği kadının bakire olmadığını söylese kadın kendini savunmak içinde şahitlik yapamaz. Eğer kadının ailesi onun bakire olduğu ispatlamak adına şehrin ileri gelenlerine gider ve yine de ispatlayamazsa ve atılan iddia doğruysa kadın herkesin gözü önünde taşlanırdı. Eğer ispat ederlerse kocası sadece yüz akçe gümüş ile cezalandırılır ve hayatta olduğu sürece karısını bir daha boşayamazdı.³⁶⁸

3. 3. 17. İbadete Katılma

Yahudilikte dini ve kutsal mekanlarda kadınlar erkeklere nazaran geri planda kalmaktadırlar. Bunun birçok sebebi vardır ama en önemlisi de adet görmeleridir. Kadınlar bu süre zarfında manevi kirlilik denilen bir dönemden geçtikleri için ibadet ve birçok aktiviteden uzak durmaktadırlar.³⁶⁹ Tanah'ta geçen bilgilerden yola çıkarak kadının sosyal hayatta olduğu gibi ibadetlere katılma ve ibadetlerde okunan dua ve zikirler konusunda da erkeklerden bir farkı olduğu gerçektir. Misal ibadetlerde ferdi yapılan dua ve zikirlerde kadın figürlerine yer verilirken toplu yapılan ibadetlerde kadın göz ardı edilmektedir. Özellikle önemli bayram ve gecelerde takdime sunarken Tanrının huzurunda kadınlara yer verilmemiş olması ibadetlerde erkek egemenliğinin bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Yahudiliğin temel belirleyici özelliklerinden sayılan ahitleşmeye ve Tanah'ı alma hazırlığı esnasında sadece erkeğin muhatap alınmış olması ve onların kirlenmemeleri için kadınlardan uzaklaşmalarının istenmesi de ibadet alanında yine erkek egemenliğinin baskın olduğu görülmektedir. Hatta örtük bir ifadeyle bile olsa kadının manen kirliliği olduğu ve erkekleri de kirleteceğinin belirtilmiş olması erkeğin bu hususta egemen bir karakter olarak kabul edilmesine sebebiyet vermiştir.³⁷⁰

³⁶⁸ Muhammed, "İslam, Hristiyanlık, Yahudilikte Kadın", 204.

³⁶⁹ Mustafa Yiğitoğlu, "Yahudilikte Kadınların Regl Dönemi /Niddah İle İlgili Hususlar", *Ekev Akademi Dergisi* (2019), 230.

³⁷⁰ Eşmeli-Hiçyılmaz, "Yahudiliğin Erkek Egemen Anlayışı", 83.

Yahudilikte kadınların ibadet mekanlarının(sinagog) balkon kısmında veya bir perde arkasında ibadetlerine yapmaları için ayrılan özel alana “Ezrat Naşim” denilmektedir. Musevi geleneklerine göre, dua sırasında erkekler ve kadınlar aynı yerde beraber oturamazlar. İlk Ezrat Naşim'e İkinci Bet Amikdaş'ın avlusunun doğu kesiminde rastlanmaktadır. Bu Ezrat Naşim, kare şeklindeydi ve tavanı yoktu. Ancak ilk sinagogların bu yapıdan etkilendikleri söylenemez. Orta Çağlar'a doğru sinagoglarda kadınlar erkeklerden tamamen ayrılmışlardır. Kadınlar perde ya da salona bağlı ek bir mekanda yer almaktaydılar. Orta Çağ'ın sonlarına gelindiğinde Güney Fransa'daki sinagoglarda kadınlar, dua salonunun altında ve sesleri geçiren delikleri olan bir tavana sahip bir mekanda otururlardı. İslam ülkelerinde kadınlar sinagoga giremez ve pencerelerden duaları dinlerlerdi. Polonya'da ise kadınlar sinagogdaki kendilerine ayrılan ek yere girerken erkelerle karşılaşmayacak şekilde ayrı bir girişten girerlerdi. Kadınlar eğer sinagogda erkeklerin bulunduğu mekandan daha yüksek bir yerde bulunurlarsa bunu engellemek adına madeni tahta veya kumaştan yapılan "mehitsa" denilen bir paravan kullanılırdı. Sefer Toralar çıkartıldığında veya da haham bir konuşma yapacağı vakit bu paravan kısa süreliğine açılırdı. Reform hareketi bu paravan ve perdeleri kaldırmış ayrı yapılan balkonları da kapatmıştır. Conservative (Tutucu/Muhafazakâr) akım ise, bu ayrımcılığı biranda kaldırmak yerine bazı istisnai durumlarda erkek ve kadınları ayrı oturtmaya teşvik etmiş; günümüzde ise insanların ister ferdi ister ailece birlikte oturmak istemeleri tercih konusudur.³⁷¹

3. 3. 18. Eğitim ve Terbiye

Tevrat, Yahudiliğin kalbi ve kanun kitabıdır. Böyle olmasına rağmen Talmud'un öğretilerine göre "Kadınlar Tevrat'tan bir şey öğrenemez ve onu okuyamaz" der. Bazı Yahudi hahamlar da üzerine basa basa şöyle söylerler "Tevrat'ın sözlerini kadınlara söylenmektense ateşte yansın daha yeğdir." ve "Her kim kendi kızına Tevrat) öğretirse ona müstehcenlik öğretmiş gibi olur." Aziz Paul bu konuya Kitab-ı Mukaddes'teki yaklaşımı da Tevrat'tan pek farklı değildir; "Kadınlar, kutsalların bütün topluluklarında olduğu gibi, toplantılarınızda sessiz kalsın. Konuşmalarına izin yoktur. Kutsal Yasa'nın da belirttiği gibi, uysal olsunlar.

---

³⁷¹ Besalel, “Ezrat Naşim”, 1/171.

Öğrenmek istedikleri bir şey varsa, evde kendi kocalarına sorsunlar. Çünkü kadının toplantı sırasında konuşması ayıptır.³⁷²

Çocukların eğitimine gelindiğinde ise normal okul eğitimini değil, Yahudi manevi değerlerinin, Tora'nın mitzvalarını, Tora'nın ve Talmud'un bilgi kaynağının aktarılmasını şart koşar. Bu konuda Yahudi kadını da eşi kadar yükümlüdür. Onun için çocuklarını yetiştirebilmesi için kendisinin de çocukluğundan itibaren eğitilmiş olması gerekir. Çocuklara bir meslek öğretmek de Talmud'un şartlarındandır. Hiçbir zaman bir anne veya baba çocuğuna gaddarca ve kötü niyetle vurmamalı; çocuğun ıslahı bile söz konusuysa, çocuğun maddi ve manevi zararı düşünülerek, bundan kaçınılmalıdır. Bu durum, özellikle "yetişkin" bir çocuk söz konusuysa; anne babaya dinen de yasaktır. Çocuklar başka caydırıcı cezalarla düzeltilmeye özendirilmelidir. Anne baba çocuklarından kabiliyetlerinin haricinde hiçbir şey istememelidirler; Çocuklarına sevgi göstermeli, sorunlarına eğilmelidirler. Dinsel eğitim, Yahudilik mirasının idamesi açısından her aşamada pek önemlidir.³⁷³

3. 3. 19. Anne ve Babaya Saygı

Anne ve babaya saygı ve onlara karşı gelmemek Yahudi geleneğinde önemli bir nasyondur. Tevrat'ta On Emir'in beşincisi olan “Annene babana saygı göster. Öyle ki, Rab`bin sana vereceği ülkede ömrün uzun olsun.”³⁷⁴ ifadesi ebeveyne gösterilecek saygıyı bizlere anlatmaktadır.

Kişi anne veya babasına saygı duyduğunda, bu Tanrı'ya saygı duymaktır. Terside O'na saygısızlık etmektir. Çocuklar ve anne babaları arasındaki münasebetle ilgili olarak şu ilkeler önemlidir: Anne ve babanın söyledikleri ile Tora'nın öğrettiği arasında çelişki varsa, Tanrı'nın emirleri geçerlidir. Çünkü anne baba da O'na uymalıdır. Fakat anne baba Tora'ya uymuyorlarsa dahi hiçbir zaman bir anne ve babaya oğulları veya kızları asabi ve ters konuşma yapmamalıdır. Anne ve babasına küfür ve beddua eden, Tanrı'ya karşı gelir ve lanetlenir. Yetişkin çocuklar, muhtaç durumdaki anne ve babalarını beslemek, giydirmek, barındırmak ve ilgilerini esirgememekle mükelleftirler. Bunu da isteksiz bir tavırla yapmamalıdır. Vefat eden

³⁷² 1. Korintliler, 14:34-35.

³⁷³ Besalel, “Aile”, 1/43.

³⁷⁴ Çıkış, 20: 12.

anne ve babaya da saygı da ilk yıl 11 ay müddetle kadiş okuyarak, sonraları da yıllık ziyaretleri uygulamak ve yıllık "meldado"yu okumakla yerine getirilir. Bilgelere göre bir anne baba için en büyük şereflerden birisi, çocukların Tora'yı öğrenmeleridir.³⁷⁵

Kişi anne ve babasına itaatsizlik ederse Tevrat bunu suç kapsamında değerlendirip ve failine bir kısım dünyevî ceza takdir eder. Tevrat'ta bu konuda iki suç ön plana çıkmaktadır. Birincisi ana babayı umursamama, hafife alma ya da sövme gelmektedir. İkincisi ise ana babayı fiziksel olarak zarar verme suçlarıdır. Bu iki suçun cezası Çıkışlar bölümünün 21:15, 17'nci cümlesinde geçmektedir: "Kim annesini ya da babasını zarar verirse kesinlikle öldürülecektir. Ve annesine ya da babasına lanet okuyan mutlaka öldürülecektir" pasajı bu davranışı ihlal etmenin ciddi sonuçları olabileceğini bize göstermektedir. Nitekim "Babasını ve anasını yalnız bırakan lânetli olsun. Ve bütün kavmi Âmin, diyecek"³⁷⁶ cümlesi yapılan bu davranışın toplum açısından da uygun görülmediğini işaret etmektedir.

3. 3. 20. Evlat Edinme

Yahudi dini, doğal anne-baba olma durumunu kişisel statü için temel bir kıstas olarak kabul etmekle beraber: evlatlık münasebetlerine de yer verir. Bu durumda Yahudi dinine göre bir birey bir çocuğun fiziki, ruhsal ve sosyal iyiliği için sorumluluk alabilir. Şayet evlatlık alan veli ölürse vefat eden kişinin evlatlığının menfaatlerini korumayı sürdürmelidir. Hatta bir Bet-Din meclisi bir çocuğu öz anne ve babasından ayırma hakkına da sahiptir. Bu durumda çocuğun iyiliği tehlikeye girmiş olmalıdır. Yahudi dinine göre, evlatlık alma münasebeti, çocuğu n öz anne ve babası ile olan ilişkisini tamamen ortadan kaldırmaz. Onların da üvey veli kıfayetsiz kaldığı durumlarda, çocuğa destek sağlaması icap eder. Evlatlık, üvey velinin mirasına otomatik olarak sahiplenemez. Bu veli, bunu vasiyetnamesinde açıkça belirtmelidir. Evlatlık edinme, kişisel statüyü değiştirmemektedir. Onun için evlatlık edinen kişi ve onun ailesiyle evlatlık edinilen kişi arasında evlilik ve boşanma konusunda yasaklamalar söz konusu değildir.³⁷⁷

---

³⁷⁵ Besalel, "Aile", 1/43.

³⁷⁶ Tesniye, 27: 16.

³⁷⁷ Besalel, "Kadın", 1/160-161.

İsrail yasalarına göre bir mahalli veya dini kurul, evlatlık edinme ile ilgilenir, evlatlık edinilen kişi ile onun doğal anne ve babası arasındaki tüm hakları ve mükellefiyetleri yöneltir ve evlatlık edinilen ve eden kişiler arasında da yeni yasal ilişkiler oluşturur. Böylece evlatlık edinilen kişi genellikle yasal bir mirasçı olarak kabul edilir ve evlatlık edinen kişinin vasiyetnamesinde bu konuda özel bir maddeye ihtiyaç yoktur. Evlatlık edinmeyle ilgili birkaç Kutsal Kitap değinmesi de mevcuttur: Moşe'nin Firavun'un kızı tarafından himaye edilmesi³⁷⁸ Ester'in dayısı Mordehay tarafından himaye edilmesi gibi.³⁷⁹

---

³⁷⁸ Çıkış, 2:10.

³⁷⁹ Ester, 2:7; Besalel, "Kadın", 1/160-161.

SONUÇ

Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi dinlerde aile ve kadın ile ilgili tutum ve davranışların belirleyicisi olan o dinlerin kutsal metinleridir. Yahudilikte aile ve kadın hakkında yapmış olduğumuz çalışmanın birinci bölümünde kadına karşı oluşan negatif algının Yahudilikteki yaratılış anlayışına dayandığı görülmektedir. Tevrat'ta yaratılış ile ilgili anlatımlar yer almaktadır. Bu anlatımların birinde Yahudilikte kadına karşı oluşan negatif yargılar belirgindir. Ki, Yahudiliğin kadınlara ilgili algısının dayandığı nokta da burasıdır. Kendisinden sonraki kadınların hayatlarına da etki eden Havva, Tanrının kendisine vermiş olduğu yasakları çiğnemiştir. Bu nedenle insanoğlu yeryüzüne gönderilmiştir. Havva'nın yapmış olduğu hatası kadının, toplumun her kesiminde ve döneminde erkeğin egemenliği altında hayat sürmesine neden olmuştur.

Aile, insanların var olduğu her yerde hemen hemen tüm unsurları bünyesinde toplayabilen, aynı zamanda bundan etkilenen bir özelliğe sahiptir. İnsanın psikolojik, biyolojik ve kültürel tutumlarından tutun da ekonomik yaşantısı, siyasi görüşü ya da dini hayatını aile ile irtibatlandırmak mümkündür. Nitekim bunların içinde dinin etkisi oldukça fazladır. Din hem şahsi hem de aile bireylerinin yaşantısını belirlemede etkilidir. Yahudilikte aile, neslin devamı için önemli bir yere sahiptir. Yahudi kutsal metinlerinde ailenin korunması için önemli kurallar ve hususlar yer almaktadır. Bu kutsal metinlerde ailenin değerine, aile ve bireyler arasındaki bağların düzenlenmesine dair teşvik ve tavsiyelere yer verilmektedir. Özellikle de Yahudi toplumunun bozulmaması için gayr-i meşru ilişkilere ağır yaptırımlar gelmiştir. Böylelikle ailenin korunması hedeflenmiştir. Hristiyanlıkta da aile, sosyal ve medeni bir kurumdan ziyade dini bir oluşum olarak kabul edilmektedir. Yahudilikte olduğu gibi Hristiyanlıkta da ailede sorumlu olan erkektir. İsa Mesih nasıl ki kilisenin başı ise erkek de ailenin başıdır. Bu sebeple Hristiyanlığın ailesi, Tanrının ailesini temsil etmektedir. İslam, aileye büyük bir önem vermektedir. Aile, kişinin maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılayan, neslin devamı için bir vesiledir. Ayrıca aile, kişiyi dini bakımdan günah sayılan çeşitli kötülüklerden koruyan bir kurumdur. Bu yüzden İslam, toplumun düzeni için aile kurmayı teşvik etmiş ve ailenin sağlam temellere oturtulması için tavsiyelerde bulunmuştur.

Yahudiliğin ilk dönemlerinden itibaren Yahudi kadınlarının toplumda hak sahibi olmadığı, kalabalık meclislerde fikir beyan edemediği ve erkeklerle eşit olmadığı Yahudiliğin kutsal metni Tanah'tan okunabilmektedir. Kadınların, toplum içinde aktif olamadıkları gibi kendi eşleriyle bile aralarında belli bir mesafenin olduğu açıktır. Tanah'ta bahsi geçen metinler referans alınacak olursa, kadın yaratılış ve akıl yönünden erkekten geridedir. Bu sebeple kadın, eşine koşulsuz bir şekilde itaat etmekle yükümlüdür. Yahudi geleneği bağlamında Tanah ve rabbinik kaynaklarda kadın, erkeğin diğer bir yarısı, ailenin varlığı ve devamı için gerekli bir figür, çocukların Yahudi inancına göre büyütülüp ve terbiye edilmesinde etkili kişi olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Yahudilikte kadın, bir kişinin Yahudi sayılabilmesi için Yahudi bir anneden doğma şartını yerine getiren önemli bir unsurdur. Buna mukabil kadın, genellikle aklının eksikliği, Âdem'in cennetten kovulmasındaki baş aktör olması ve erkeği her an baştan çıkarıp aklını alarak onu kötülüğe sevk edeceği gibi olumsuz ifadelerle anılmaktadır. Kadın hakkında Tanah'ta yer alan ve olumsuz algıya yol açabilecek bazı ifadeler, rabbinik gelenekte negatif bir algıya sebep olacak şekilde yorumlanmıştır. Dolayısıyla birçok Yahudi açısından kadın olumsuz bir imaja sahiptir.

Yahudilik açısından toplumda kadın, önemli bir yere sahip olmasına rağmen kutsal metin ifadelerinde yer alan olumsuz yargıların esiri olmuş ve buna mahkûm edilmiştir. Bu metinlerden yola çıkarak bazı şeylere açıklık getirmek eksikliğe neden olabilir. Çünkü Yahudi tarihi ve kuralları zaman içerisinde sürekli güncellenerek liberal dünya sistemine ayak uydurmuştur. Hatta bazı Yahudi kesimler tarafından bu gelenek zaman ve mekânın şartlarına göre değişikliğe uğratılmıştır.

KAYNAKÇA

- Adam, Baki. *Dinler Tarihi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 6. Basım, 2015.
- Akkurt, Suna. *Tanah'ta Yahudi Dini Hayatına Yönelik Eleştiriler*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Aksoy, Mehmet. *Kur'an-ı Kerim ve Tevrat'ta Aile Hukuku ile İlgili Ayetlerin Karşılaştırmalı Bir İncelemesi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Alalu, Suzan vd.. *Yahudilikte Kavram ve Değerler*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basım ve Yayın A.Ş., 2. Basım, 1996.
- Alija, Nazan. *Hıristiyanlıkta Evlilik Sakramenti*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Altıntaş, Yusuf. "Musevilikte Dinsel Kurallar ve Gelenekler Çerçevesinde Ailenin Kuruluşu ve Ailede Roller" *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 12 (2011), 14-19.
- Altıntaş, Halil-Şahin, Muzaffer. *Kur'an-ı Kerim Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2008.
- Arik, Durmuş. *Buhara Yahudileri*. Ankara: Berikan Yayınları, 2. Basım, 2011.
- Arlantaş, Nuh. "Abbâsîler ve Fâtımîler Döneminde Yahudiler", *Bellekten* 72 / 265 (2008), 727-728.
- Ataşalan, Zeynel Abidin, *Tevrat, İnciller ve Kuran-ı Kerim'e Göre Aile Kavramı*. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Aydın, Mehmet Akif. "Kadın", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/86-94. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Aydın, Mehmet Akif. "Aile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/196-200. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Aydın, Mehmet Akif. "Dinlerde ve Bazı Kültürlerde Aile Yapısı", *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 12, (2011), 10-13.
- Aydın, Mehmet Akif. "İslam'da Ailenin Yeri ve Önemi", *Mehir Dergisi* 2 (Yaz 1998), 26-29.
- Baumgarten, Elishev., "Birth". *Encyclopaedia Judaica*. 3/720-722. USA: Thomson Gale, 2007.
- Bayer, Bathja. "Elijah". *Encyclopaedia Judaica*. 6/335-338. USA: Thomson Gale, 2007.
- Besalel, Yusuf. "Yahudilikte Kadın-2", *Şalom Gazetesi* (07 Şubat 2018).
- Besalel, Yusuf. "Yahudilikte Temel Kavramlar/Miras -1", *Şalom Gazetesi* (3 Şubat 2010).

- Besalel, Yusuf. *Yahudilik Ansiklopedisi*. İstanbul: Gözlem Yayınları, 1. Basım, 2002.
- Beydâvî, Abdullah b. Ömer. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. Beyrut: Dâr-u İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 1998.
- Bilgin, Abdülcelil. *Kur'an'ı Tanımak*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Chipman, Leigh N. B. "Mythic Aspects of the Process of Adam's Creation in Judaism and Islam". *Studia Islamica* (2001), 22.
- Çinpolat, Salih. "Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da Sünnetin Yeri". *Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi 2* (Mayıs 2017), 109-126.
- Çinpolat, Salih. "Yahudilikte Yenidoğan Törenleri". *Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi 2* (Aralık 2017), 90.
- Diamant, Anita-Kushner, Karen. "How to Raise A Jewish Child (A Practical Handbook For Family Life)". *New York: SchockenBooks* (2008), 182-183.
- Don S. Browning, Marcia J. Bunge, Don S. Browning, Marcia J. Bunge. *Children and Childhood in World Religions* (New Bruswick: Rutgers University Press, 1. Basım, 2009.
- Duman, Cengiz. *Kur'an Kıssalarının Tarihselliği*. İstanbul: Ekin Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Erçevik, Elif Havva. "İslam ve Kadın". *Genç Atebe Dergisi 2*, (Aralık 2021), 7-12.
- Erdem, Mustafa. "Dinler ve Aile". *Türk Aile Ansiklopedisi*. 3/341-351. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1991.
- Erdem, Mustafa. *Hizmeti Adem*. Ankara: TDV Yayınları, 3. Basım, 1999.
- Eşmeli, İsmet. "Semavi Dinlerde Aile". *Aile ve Modernite*. (ed.) Salih Aybey - Murat Akın - Tahyr Ashyrov. Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversite Yayınları, 1. Basım, 2017.
- Farşi, Moşe. Tora ve Aftara 1. Kitap Bereşit. çev. Moşe Farşi. İstanbul: Gözlem Gazetecilik ve Yayım A. Ş., 1. Basım, 2000.
- Fishbane, Michael. "Eve". *Encyclopedia of Religion, thk. Lindsay Jones USA: Thomson Gale*, 5/2896, (2005).
- G. Marcus, Ivan. *The Jewish Life Cycle*. USA: University of Washington Press, 2. Basım, 2004.
- Gökçe, Birsal. "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme". *Hacettepe Sosyal ve Beşerî Dergisi 8/1-2*, (Mart-Ekim 1976), 46-67.
- Göz, Kemal. *İslam Felsefesinde Ahlakın Temel Paradigmaları*. Ankara: Fecr Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Gündüz, Ahmet. "Eski ve Yeni Ahid'in Kadın Anlayışına Mukabil Kur'an'ın Medeniyeti". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 19/32*, (Temmuz-Aralık 2014), 79-103.

- Gündüz, Şinasi. *Pavlus: Hristiyanlığın Mimarı*. Ankara: Ankara Okulları Yayınları, 2. Basım, 2004.
- Gürkan, Salime Leyla. “Sünnet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/56. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Gürkan, Salime Leyla. *Bütün Yönleriyle Yahudilik*. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik*. İstanbul: İsam Yayınları, 4. Basım, 2012.
- Hafizoğlu, Ayşegül. “Mitoloji ve İlahi Dinlerde İnsanın Yaratılışı [The Creation Of Man In Mythology And Divine Religions]”, *Marifetname 9 / 1* (Haziran 2022), 217-244.
- Harman, Ömer Faruk. “Kadın”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 24/82-86. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Heine, Susanne. *Women and Early Christianity*, London: SCM Press LTD, 1987.
- İbn Kesîr. Ebu'l-Fidâ. Kahire: *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. 2000.
- İbn Manzur. Cemalüddin Ebu'l-Fazl. *Lisanü'l-Arab*. Beyrut: Dâr-u Sâdır, 1993.
- İsmet Eşmeli-Muhammed İsmail Hiçyılmaz. “Yahudiliğin Erkek Egemen Anlayışı”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/1*, (Bahar 2020), 72-87.
- Karaalp, Cahit. “Hz. Âdem'in Yaratılışı, İnsanlığın Çoğalması ve Diğer Yaratılış Meselelerinin Kur'ân Açısından Değerlendirilmesi”. *Dergiabant 9* (Mayıs 2021), 27-63.
- Karan, Cuma. “Modern Ailenin Çıkmazları ve İslam Ailesi”. *İlahiyat Akademi Dergisi 11* (Temmuz 2020), 125-158.
- Kavşut, M. Sait. “Kur'an'da İnsanın Yaratılış Aşamaları”. *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi 7* (Nisan 2012), 289-301.
- Kılavuz, Ulvi Murat. “Arâisü'l-Kur'an'da Yaratılış Kıssası”. *Ulusal Vâni Mehmed Efendi Sempozyumu*, ed. Mehmet Yalar – Celil Kiraz, (7-8 Kasım 2009), 169-185.
- Kitab-ı Mukaddes. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Kurt, Ali Osman. “Yahudilikte Levirat Evlilik: Geleneğin Tutsak Ettiği Kadınlar”. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish and Turkic 11* (Aralık 2016), 245-266.
- Mâturîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed. *Te'vilatu'l-Kur'ân*. çev. Halil İbrahim Kaçar. İstanbul: Mizan Yayınları, 2007.
- Merâğî, Ahmed b. Mustafa. *Tefsîru'l-Merâğî*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2015.
- Muhammed, Şerif Abdulazim. “İslam, Hristiyanlık, Yahudilikte Kadın”. *Misbah: İslamî Düşünce ve Araştırma Dergisi 4/10* (2015), 195-228.
- Mukatil b. Süleyman, Ebu'l Hasan el-Belhî. *Tefsîr-u Mukatil b. Süleyman*. çev. Abdullah Mahmud Şehhâte. Beyrut: *Dar-u İhya'it-Turasi'l-Arabî*, 1424.

- Mustafâvî, Hasan. *et-Tahkîk fî Kelimâti'l-Kur'ân*. Tahran: Merkezu'l-Kitab li't-Tercüme, 1401.
- Okutan, Ahmet. "İslam Dini ve Aile". *Diyanet İlmî Dergi* 27/2 (1991), 91-97.
- Örs, Hayrullah. *Musa ve Yahudilik*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2. Basım, 2015.
- Özcan, Şevket. *Dinlerin İnsana Verdiği Değer*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Razî, Fahreddîn b. Ömer. *Mefâtihu'l-Gayb et-Tefsîru'l-Kebîr*. Beyrut: Dâr-u İhyâit-Turâsi'l-Arabî, 1420)
- Robinson, George. *Essential Judaism. New York: Atria Paperback, 2. Basım, 2016.*
- Sıbai, Mustafa. *Kadının Yeri*. İstanbul: Akabe Yayınları, 1. Basım, 1988.
- Suyutî, Celâleddîn Muhammed. *Tefsîru'l-Celâleyn*. Beyrut: Müessesetu'n Nur, 1416.
- Sürmeli, Ağdemir, "Aile ve Eğitim", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 1/1 (1991), 1-3.
- Şeker, Cihat. "Yahudilikte Evlilik ve Cinsellik Anlayışı/Ahlakı". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 44 (Aralık 2015), 247-271.
- Şimşek, M. Sait. *Yaratılış Olayı*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1. Basım, 1998.
- Talmud, Babylonian*. Erişim 12 Ocak 2022. <https://www.sefaria.org/texts>.
- Topçuoğlu, Ali İhsan. "Yahudilik-Hıristiyanlık ve İslâm Hukuku'na Göre Nikâh Akdine Etkisi Bakımından Din Farklılığı". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/22 (2010), 79-120.
- Tora ve Aftara* (5 Cilt). çev. Moşe Farsi. İstanbul: Gözlem Gazetecilik. 2010.
- Turan, Süleyman- Ünal, Asife. "Önsöz". *Dinlerde Aile*. Süleyman Turan-Asife Ünal (ed.). *Dinlerde Aile*. İstanbul: Okur Akademi, 1. Basım, 2021.
- Tûsî, Muhammed B. Hasan. *et-Tıbyân fî Tefsîri'l-Kur'an*. Beyrut: Dâr-u İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 2003.
- Ünal, Asife. "Hıristiyanlık'ta Kadın ve Aile Anlayışına Genel Bir Bakış". *Dinler Tarihi Araştırmaları III-2000.Yılında Hıristiyanlık (Dünü, Bugünü ve Geleceği)*. Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, (2002), 125-136.
- Ünal, Asife. "Yahudi Düğün Gelenekleri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/2, (2016), 225-241.
- Ünal, Asife. "Yahudi Geleneğinde Kadının Yaratılışı ve Lilit Efsanesi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2017), 103-115.
- Ünal, Asife. "Yahudilikte Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri". *Bütün Yönleriyle Yahudilik, Sempozyum Bildirileri*, Ankara, (2012), 673-693.
- Ünal, Asife. *Yahudilikte, Hıristiyanlıkta ve İslâm'da Evlilik*. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Basım, Ankara, 1998.

- Ünal, Vehbi. “Geleneksel Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş Sürecinde Boşanma Sorunu ve Din”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/26 (2013), 589-602.
- Washofsky, Mark. “JewishLiving” (A Guide to Contemporary Reform Practice). *New York: URJ Press*, 1. Basım 2001.
- Yasdıman, Hakkı Şah. “Yahudi Dininde Ailenin Yeri”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13-14 (2001), 241-266.
- Yasdıman, Hakkı Şah. “Yahudi Kutsal Metinlerinde Kadın Karşıtı Söylemler”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15, (2002), 97-121.
- Yiğitoğlu, Mustafa. “Yahudilikte Kadınların Regl Dönemi /Niddah)ַּוּטָּוּ (İle İlgili İle İlgili Hususlar”. *Ekev Akademi Dergisi* (2019), 225-232.
- Yüksek, Ali. “İslâm Aile Hukukunda Boşanma Çeşitleri ve Üç Talak. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2011.
- <http://judaism.about.com/od/glossary/fl/What-is-a-ShalomZachar.htm> (23 Ekim 2022).
- http://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/1217817/jewish/Laws-of-Childbirth.htm (22 Ocak 2021).
- http://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/756399/jewish/The-613-Commandments.htm (27 Ağustos 2022).
- http://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/929263/jewish/Who.htm (19 Eylül 2022).
- <http://www.israelsjudaica.com/birth-brit.htm> (02 Aralık 2021).
- <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/7954-husband-and-wife> (24 Ocak 2021).
- <http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-105808-haber.html> (12 Ocak 2021).
- <http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-105808-haber.html> (12 Ocak 2021).
- <http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-74132-haber.html> (14.04.2021).
- http://www.sevivon.com/index.php?option=com_content&task=view&id=2&Itemid=23#Content (11 Haziran 2022).
- <http://www.turkyahudileri.com/content/view/262/223/lang,tr/> (19 Ekim 2022).
- <https://www.jewishencyclopedia.com/articles/4391-circumcision> (11 Haziran 2022).
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Pidyon_HaBen (27 Kasım 2022).
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Yahudili%C4%9Fin_evlili%C4%9Fe_bak%C4%B1%C5%9F_a%C3%A7%C4%B1s%C4%B1#Evlilikte_uyum (14 Ocak 2021).
- [https://tr.wikipedia.org/wiki/Yahudiliğin_evliliğe_bakış_açısı#:~:text=Yahudi%20kanunlarına%20göre%20sözlenme%20\(şiduhin,adına%20bir%20akraba%20tarafından%20yapılabilir](https://tr.wikipedia.org/wiki/Yahudili%C4%9Fin_evlili%C4%9Fe_bak%C4%B1s%C4%B1#:~:text=Yahudi%20kanunlarına%20göre%20sözlenme%20(şiduhin,adına%20bir%20akraba%20tarafından%20yapılabilir) (12.05.2022).
- <https://unitedwithisrael.org/childbirth-and-jewish-law/> (23 Temmuz 2021).
- <https://www.sefaria.org/> (18 Nisan 2021).